

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ

ΔΕΚΑΠΕΝΘΗΜΕΡΗ ΕΚΔΟΣΗ ΤΕΧΝΗΣ ΚΑΙ ΣΚΕΨΗΣ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: Ν. Σ. ΜΟΝΑΧΟΣ

Ν. ΚΑΖΑΝΤΖΑΚΗ: 'Ο Διγενής και ὁ Νεοελληνικός πολιτισμός (Μελέτη). — ARTHUR RIMBAUD: Δάκρυ, Λαμπρή πρωινή ιδέα, Τὸ φτωχὸ ὄνειρο, 'Επίλογος, 'Αναμνήσεις, Θαλασσινὸ (Ποιήματα), Μετάφραση: ΑΡΗ ΔΙΚΤΑΙΟΥ. — Ε. Π. ΠΑΠΑΝΟΥΤΣΟΥ: Ζωή και Τέχνη (Μελέτη). — ΝΤΙΜΗ ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ: 'Η Λυρική Φιλοσοφία (Μελέτη). — Θ. ΦΡΑΓΚΟΠΟΥΛΟΥ. — Τρία Ποιήματα. — LEON MOUSSINAC: Πιστεύω (Ποίημα), Μετάφραση: ΓΙΩΡΓΟΥ ΣΑΒΒΙΔΗ. — Κ. Λ. ΜΕΡΑΝΑΙΟΥ: 'Επικαιρότητα και Τέχνη (Μελέτη). — S. KIERKEGAARD: Διαψάλλματα (Στοχασμοί) Μετάφ: ΚΛΕΙΤΟΥ ΚΥΡΟΥ. ΓΙΩΡΓΟΥ ΔΕΛΙΟΥ: Χρονικό (Πρόζα). — ΜΑΝΩΛΗ ΑΝΑΓΝΩΣΤΑΚΗ: 'Αποχωρήσεις (Τρεις πρόζες). — ΔΗΜ. Α. ΧΑΜΟΥΔΟΠΟΥΛΟΥ: 'Η 'Ιδέα τῆς 'Ελευθερίας στη Μουσική (Μελέτη). — ΠΕΤΡΟΥ ΛΥΚΙΔΗ: "Ένα άσπρουλό τριανταφυλλάκι (Διήγημα).

Η ΕΡΕΥΝΑ ΜΑΣ: ΑΜΕΡΙΚΗ ΚΑΙ ΡΩΣΙΑ ΟΙ ΔΥΟ ΜΕΓΑΛΟΙ ΑΝΤΙΠΑΛΟΙ ΚΟΣΜΟΙ

Θά επικρατήσει ὁ ἕνας ἅπ' τούς δυό; Θά συγκυριαρχήσουν; 'Η θά ἔνσωματωθοῦν σ' ἕνα ἑνιαῖο οἰκουμενικό πολιτισμό;

PIERRE VELLAS: 'Η 'Αμερικανική 'Ηθική, Μετάφραση: Ε. Φ. ARNOLD J. ΤΟΥΝΒΕΕ: 'Ο Ρόλος τῆς Ρωσίας στην Εὐρώπη, Μετάφ: ΚΡΙΤΩΝΟΣ ΚΗΠΟΥΡΙΑΔΗ

'Απάντηση τοῦ κ. ΑΓΓΕΛΟΥ ΠΡΟΚΟΠΙΟΥ, Μιά 'Επανόρθωση Ι. ΚΟΡΔΑΤΟΥ

ΧΡΟΝΙΚΑ

Τῆς Διευθύνσεως: *Οἱ Διαγωνισμοί μας.* — ΤΑ ΒΙΒΛΙΑ: ΓΙΑΝΝΗ Β. ΙΩΑΝΝΙΔΗ: "Άρη Δικταίου: 'Ελούσοβα (Ποιήματα, 'Αθήνα 1946). — Γιάνη Γ. Σφακιανάκη: Δεκέμβρης (Ποίημα, 'Αθήνα 1945). — ΤΟ ΘΕΑΤΡΟ: ΝΙΚΟΥ Α. ΑΘΑΝΑΣΙΑΔΗ: "Ηλία Βενέζη; Μπλόκ C. — Η ΚΙΝΗΣΗ ΤΩΝ ΙΑΕΩΝ; ΖΗΣΗ ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ: 'Η άπειλή τῆς ἔξουσίας. — Ο ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΣ ΤΥΠΟΣ: ΑΡΗ ΔΙΚΤΑΙΟΥ: 1945.

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ

ΔΕΚΑΠΕΝΘΗΜΕΡΗ ΕΚΔΟΣΗ ΤΕΧΝΗΣ ΚΑΙ ΣΚΕΨΗΣ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: Ν. Σ. ΜΟΝΑΧΟΣ

Γ'. ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΥ 28 — ΤΗΛ. 55-536 — ΑΘΗΝΑΙ

ΣΥΝΔΡΟΜΕΣ

ΕΤΗΣΙΑ	Δραχμές.	30.000.—
ΕΞΑΜΗΝΗ	>	20.000.—

Γράμματα, βιβλία, συνεργασίες, εμβάσματα κλπ.
«Φιλολογικά Χρονικά» Γ'. Σεπτεμβρίου 28, 'Αθήνα.

Τά χειρόγραφα δέν επιστρέφονται.

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ

ΧΡΟΝΟΣ Γ'.-ΤΟΜΟΣ Δ'.-ΤΕΥΧΟΣ 37

ΑΘΗΝΑ, ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ 1946

Ο ΔΙΓΕΝΗΣ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ*

Ἐκλεισε ὁ κύκλος, ἔκαμε τὸ γύρω τῆς ἡ ματιᾶ, χάρις λίγο Ἑλλάδα. Βουνά, πεῦκα, καρπερές πεδιάδες, πολιτείες, χωριά, ἄνθρωποι, κουβέντες, ὅλα τώρα ξανάρχονται στὸ νοῦ ἀνάκατα, ἀνυπόμονα καὶ ζητοῦν νὰ καταταχθοῦν σ' ἓνα σύνολο, νὰ ὀργανωθοῦν καὶ νὰ πάρουν νόημα. Σὰ νὰ μὴ εἶναι τὸ ταξίδι ἀφιλόκερδη χαρὰ τοῦ ματιοῦ, σεργιάνι τοῦ κορμιοῦ, παρὰ ψυχικὴ καὶ νοητικὴ ἐξόρμηση κ' ἔρευνα.

Ἡ γαλήνια ματιᾶ ποὺ ἀρκεῖται στὸ θέαμα, στὴν πολύχρωμη, πολυκίνητη αἰσθητικὴ ἐπιφάνεια, δὲν εἶναι παρὰ τοῦ καιροῦ μας. Σήμερα θέλουμε νὰ σκίσουμε τὸν πέπλο, ἄς εἶναι κι' ὠραῖος νὰ δοῦμε τὴν πραγματικότητά ποὺ κρύβεται πίσω καὶ νὰ τῆς ζητήσουμε τὸ λόγο. Ἄδικος μᾶς φαίνεται σήμερα ὁ κόσμος, κατώτερος ἀπὸ τὴν ἐπιθυμία ἑνὸς τίμιου ἀνθρώπου· θέλουμε νὰ φέρουμε σὲ στενὴ πιστὴ ἀνταπόκριση τὴν πραγματικότητά μετὰ τὴν καρδιά μας καὶ νὰ δημιουργήσουμε νέα ἰσορροπία. Καὶ τότε πιά ἡ καινούρια ποὺ θ' ἀποκρυσταλλωθεῖ ἐπιφάνεια, γιὰ κἀμποσο καιρό, δὲ θὰ κρύβει μεγάλες ἀντίφασες· θὰ ἔρθει ἡ λεγόμενὴ ἰσορροπημένη κλασικὴ ἐποχὴ. Ἡ ματιᾶ τότε θὰ μπορεῖ, ταξιδεύοντας, νὰ κοιτάζει γαλήνια τὸν κόσμο. Μὰ ὡς τότε ἄς ταξιδεύουμε ἐρευνώντας, σκίζοντας τὸν πέπλο, πονώντας.

Τὸ ταξίδι ἀνανεώνει τὸ μάτι καὶ τὸ αὐτί, καὶ πράγματα χιλιοῖδομένα, χιλιοειπωμένα σὲ ξαφνιάζουν ὅταν νὰ τὰ βλέπεις, καὶ νὰ τ' ἀκοῦς γιὰ πρώτη φορά. Στὶς πολιτείες καὶ στὰ χωριά τῆς Πελοπόννησος σὰ νὰ χάριξαν τώρα γιὰ πρώτη φορά τίς φυσιογνωμίες, τίς χειρονομίες, τίς μορφές τῶν ἀνθρώπων τῆς ράτσας μου. Καὶ γέ-

* Ἡ μελέτη αὐτὴ εἶναι τὸ τελευταῖο συμπρασματικὸ κεφάλαιο ἀπ' τὸ ἀνέκδοτο ταξιδιωτικὸ βιβλίον τοῦ Ν. Καζαντζάκη «Πελοπόννησος», (ἕκτο σὴν σειρά «Ταξιδεύοντας»). Σημ. «Φιλ. Χρον.»

78

μισε ή θύμηση από μικρά γοργοκίνητα μάτια, από κίτρινα κίτρινα θερμασμένες όψεις, από κινήματα όλο ζωντάνια, γρηγοράδα κι' άπληστία. Και ξαφνικά στις ταβέρνες, στα πανηγύρια, στις σκόλες, άμα πιούν λίγο οι γεμάτοι λογική και συμπεροντολογία έμποράκοι και χωριατάδες ξεσπούν σε μελαγχολικούς ανατολίτικους άμανάδες, σ' ένα άχτι άπροσδόκητο, ξεσκεπάζουν μια ψυχή τέλεια διαφορετική από την ξεμέθυστη καθημερινή άρπαχτική ψυχή τους. Πλούτο μεγάλο, μακρινή νοσταλγία, μεράκι...

Ο Διγενής, από πατέρα ανατολίτη και μάνα έλληνοπούλα, είναι, το νοιώθει, ο συμβολικός ήρωας της ράτσας. Κι' άνησυχίες γεννιούνται μέσα σου, προβλήματα δύσκολα κι' έλπίδες άπόκοτες. Όπως οι άρχαίοι έλληνικοί λαοί ήταν μίγμα από ποικιλότερες γενοντικές και νεαρές φυλές, ευρωπαϊκές κι' ανατολίτικες, όμοια κι' ο σύγχρονος δικός μας λαός: Σλαύοι, Άρβανίτες, Φράγκοι, Άραβες, Τούρκοι. Νέο χαρμάνι. Νά γιατί δεν μπορούμε να πούμε πως είμαστε παλιά γερασμένη ράτσα. Είμαστε καινούρια, βράζουν άκόμα τα αίματα, μούστος άναταστάλαχτος.

Μά γεροντοδείχνουμε γιατί μια έμμονη δικαιολογημένη ιδέα μας γυρίζει τα μάτια προς τα πίσω, μας έρεθίζει με μεγάλες θύμησης, μας κάνει ν' ασχολούμαστε και να ζούμε πολύ με τα περασμένα, σε να είμαστε γέρινη ράτσα. Η έμμονη αυτή ιδέα άποτελεί το θεμέλιο της έθνικής μας ένότητας κι' αυτή στροβιλίζει στην τροχιά της κι' άφομώνει τα ξένα αίματα.

Κοιτάζω τους έμπορους, τους χωριάτες, τους νοικοκυραίους και τις γυναίκες τους, τα φερσίματά τους, πως όδρουν και άντιόδρουν και μάχουμε να ξεχωρίσω τα δυο μεγάλα ρέματα που άποτελούν τη διγενή ψυχή του νεοέλληνα. Και να βρω με λαχτάρα άν κατόρθωσαν πουθενά να φτάσουν στη σύνθεση. Έτσι, κοιτάζοντας τον άργολικό κάμπο, ανεβαίνω προς την Κόρινθο κι' άραδιάζω στο νού μου τις κύριες ιδιότητες του άρχαίου, άς τον πούμε, «προγόνου»: Άγάπη της ζωής, ήρεμο άντίκρουσμα του θανάτου, καλλιέργεια του κορμιού, άρμονία νού και σάρκας, άγάπη της λευτεριάς, χαρούμενο ρίζωμα στη γή, χωρίς λαχτάρες άλλου καλότερου τάχα κόσμου. Κ' ύστερα άραδιάζω άντικρυνά τις ιδιότητες του άλλου προγόνου, του βυζαντινού κι' ανατολίτη. Θεοκρατία, άπολυταρχία, φεουδαρχία, άηδία της ζωής, ματαιότητα, άπαισιοδοξία, μυστικισμός: περιφρονεί τη γή και θέλει να φύγει λαχταρώντας καλότερο, αιωνιότερο κόσμο.

Τί πήρε από τον πατέρα του, τί από τη μάνα του ο διγενής νεοέλληνας; Ψάχνουμε να βρούμε τη νέα ψυχή μας στα δημοτικά τραγούδια, στους χορούς, στα κεντήματα, στη μουσική, στην άρχιτεκτονική του έλληνικού σπιτιού, στις συνήθειες στις γιορτές, στις παροιμίες, στη γλώσσα μας και βλέπουμε τα δυο ρέματα, το

νότιο έλληνικό και το ανατολίτικο, πότε να τρέχουν παράλληλα χωρίς να σμίγουν, πότε να σμίγουν και να παλεύουν λυσσασμένα και σπάνια άκόμα να έχουν φτάσει σε όργανική ένωση. Ο νεοέλληνας άγαπάει τη ζωή του, φοβάται το θάνατο, άγαπάει την πατρίδα και συνάμα είναι παθολογικά άτομικιστής, κολακεύει σα βυζαντινός τον άνώτερο, τυραννεί σαν άγας τον κατώτερο και συνάμα μπορεί να σκοτωθεί για το φιλότιμο. Είναι έξυπνος και άβασθος χωρίς μεταφυσική άγωνία και συνάμα όταν άρχίσει να τραγουδάει μια πίκρα παγκόσμια πετιέται από τ' ανατολίτικα σωθικά του, σπάζει την κρούστα της έλληνικής λογικής κι' ανεβαίνει από τα σπλάχνα του, όλο μυστήριο και σκοτάδι, ή Άνατολή.

Περπατάς στην Ελλάδα κι' όπου σταθείς άνήσυχες όλο ύποψία φυσιολογικές σε περικυκλώνουν. Τα αίματά μας θαρρείς και θυμούνται άκόμα τους άγριους γενίτσαρους που περιόδευσαν τα χωριά και κάμαν το παιδομάζωμα, ή τους κοτσαμπάσηδες που μάζευαν το χαράτσι. Ένας ξένος φαντάζει πάντα σα μια παρουσία επικίνδυνη, ύποπτη, και πρέπει γρήγορα να μάθουν ποιός είναι, τί σκοπούς έχει και να λάβουν τα μέτρα τους. Ύστερα από αίωνες το αίμα θυμάται κι' ή άνησυχία δεν έσβυσε. Πρέπει να περάσει λίγο διάστημα, κάποτε δευτερόλεπτα, κάποτε μέρες, για να νικηθεί ο προγονικός τρόμος και ν' ανοίξει ή καρδιά του χωριάτη.

Δεν είναι μονάχα παλαιά τρομάρα: είναι και περιέργεια, άπληστία του Έλληνα να μάθει, να μήν του διαφύγει τίποτα, ν' άποχτήσει, να καρπωθεί. Είναι κι' ή περιέργεια τούτη μια άλαφρότατη μορφή ληστείας και πειρατίας, όπως το φίλημα είναι άλαφρότατη μορφή άνθρωποφαγίας. Όταν ο Έλληνας έφτασε στην κορυφή του, χρησιμοποίησε δηλαδή όλα του τα ελαττώματα και προτερήματα για πνευματική δημιουργία, ή περιέργεια αυτή και το κουτσομπολιό κι' ή άνησυχία έγιναν σωκρατικοί διάλογοι και μεταφυσική αναζήτηση από που και για που και γιατί.

Όταν πιλά τελείωνα το ταξίδι και περίμενα στο σταθμό του Άργους, κάτω από τις μεγάλες λευκές το τραίνο, ένας νεός με τουριστική στολή άπόθεσε το σακκιδίο του στο παγκάκι όπου κάθουμουν κι' έπιασε κουβέντα. Έγραφε τραγούδια ύπερρεαλιστικά, είχε γυρίσει την Εδρώπη μ'ά τώρα πιάστηκε στη φάκα και πήρε το σακκιδίο του, το κοντό παντελονάκι του και το ραβδί του και περιεργάζεται την Ελλάδα. Ύψηλή παραστρατημένη διάθεση, ευγένεια κι' άνικανότητα, άγνότητα ψυχική και νοητική διασφορά. Ήθελε μ'ά δεν ήξερε μήτε μπορούσε. Από λόγο σε λόγο φτάσαμε στο μεγάλο πρόβλημα που άρχίζει και συνειδητά να μας άπασχολεί και να μας τρώει: Πώς να δημιουργήσουμε κι' έμεις, που να στηρίξουμε κι' έμεις ένα δικό μας νεοέλληνικό πολιτισμό; Έχει διαβάσει το Δραγούμη και το Γιαννόπουλο, είχε μελετήσει το βαθύ

βιβλίο του Δανηλιδῆ, εἶχε συζητήσει με τοὺς φίλους του, εἶχε σκεφτεῖ μόνος του, μὰ δὲ βρήκε γαλήνη ὁ νοῦς του. Ἀρχαιολατρεία, φραγκολατρεία, Ἀνατολή, ἔλα τὰ ἐνοιώθε μέσα του μὰ δὲν ἀρμονίζονταν μεταξύ τους καὶ δὲ δύναν καμμιάν ἐνότητα στὴ ζωὴ του.

— Ἔσεῖς τί λέτε;

Συχνὰ ἔχω δεχτεῖ κατάστηθα τὸ ἐρώτημα τοῦτο· μὰ τόσο δριμυτικῆ, πολὺπλοκῆ, ἀνυπόμονη τινάζονταν ἢ ἀπάντηση πού πλαντούσα. Ὅμως σήμερα τὸ τραῖνο ἀργοῦσε νὰ ἐρθεῖ, ὁ ἥσκιος κάτω ἀπὸ τίς λευκὲς εἶταν χαδευτικὸς καὶ πρᾶος, καὶ τὸ ρῶτημα τοῦ νέου τόσο ἀγνὸ καὶ ἀνήσυχο, πού γιὰ χατήρι του προσπάθησα νὰ βάλω κάποια τάξη στὴν ἀπάντηση καὶ νὰ διατυπώσω ὅσο μποροῦσα πιά στεγνὰ τὴ σκέψη μου.

— Πρῶτα πρῶτα, τοῦ ἀποκρίθηκα, πρέπει νὰ πάρουμε σωστὴ καὶ ἀξιοπρεπὴ στάση ἀπέναντι στοὺς ἀρχαίους. Οἱ ἀρχαῖοι δὲν εἶναι πιά δικοὶ μας μονάχα «πρόγονοι»· εἶναι πρόγονοι ὅλης τῆς ἀσπρης φυλῆς. Δὲν πρέπει πιά νὰ γινόμαστε γελοῖοι καμαρώνοντας γιὰ τοὺς ἀρχαίους σὰ νὰ εἶναι χτήμα μας· μήτε νὰ τρέμουμε μπροστά τους σὰ νὰ εἴμαστε ραγιαδες. Οἱ πρόγονοι ξέφυγαν πιά ἀπὸ τὴν κατοχὴ μᾶς ὀρισμένης γῆς καὶ ράτσας, τώρα κ' αἰῶνες πηδηξάν ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα στὴ Δύση, ἐσιμίζαν με καινούριες ράτσες, δημιουργήσαν νέο πολιτισμό, ἀγάπησαν καὶ ἀγαποῦν ὅσους τοὺς ἀγαποῦν καὶ τοὺς νοιώθουν. Μονάχα γι' αὐτοὺς εἶναι βαθιά, πραγματικὰ πρόγονοι. Μποροῦσα μάλιστα νὰ ὑποστηρίξω καὶ τοῦτο: Κανένας δὲν ἐννοεῖ λιγότερο τοὺς προγόνους ἀπὸ τοὺς ἐπίγονους. Μὰ αὐτὸ θὰ μᾶς πάει μακριὰ καὶ δὲν ἔχουμε καιρό.

Ὁ δυτικὸς πολιτισμὸς πάλι εἶναι καταπληχτικὴ κατάχτηση τοῦ νεώτερου ἀνθρώπου. Εἶναι σύγχρονός μας, θέμε δὲ θέμε μᾶς πῆραν οἱ ρόδες του, ταυτίσαμε τὴν τύχη μας με τὴ δική του. Τρώμε, ντυνόμαστε, κατοικοῦμε, ἐνεργοῦμε, στοχαζόμαστε κάτω ἀπὸ τὴ φοβερὴ του παρουσία. Δὲ γλυτώνουμε ἀπὸ τὰ νύχια του· κανένα ἔθνος πιά δὲ γλυτώνει. Κι ὅποιος ἀποπειραθεῖ νὰ γλυτώσει εἶναι χαμένο· θὰ τὸ φᾶν ἔλα τ' ἄλλα ἔθνη. Σήμερα ὁ κόσμος εἶναι ἓνα, ἢ ἰδέα διαδίδεται σὰν πυρκαγιὰ καὶ «ἀσφάλεια» δὲν ὑπάρχει. Ζοῦμε τὸν βιομηχανικὸ πολιτισμὸ τῆς ἐποχῆς μας, πού καμμιά σχέση δὲν ἔχει· μήτε με τὴν κλασικὴ ἐποχὴ τῆς ὁμορφιάς, μήτε με τὴν ἀνατολιτικὴ μεταφυσικὴ ἀποδημία.

Γιὰ ἓνα δυτικὸ ἔθνος τὸ πρόβλημα τοῦ πολιτισμοῦ δὲν εἶναι τόσο δύσκολο καὶ πολὺπλοκο ὅσο γιὰ μᾶς. Προσαρμοσμένοι φυσικὰ στὸν τόπιό τους δυτικὸ πολιτισμὸ, μάχονται μονάχα νὰ τὸν προχωρήσουν καὶ νὰ τοῦ δώσουν, ὅσο μποροῦν, δικές τους ἐθνικὲς ἀπόχρωσες. Μὰ ἐμεῖς βρισκόμαστε ἀνάμεσα ἀνατολῆς καὶ δύσης. Προνομιούχα, λέν, εἶναι ἢ θέση τῆς Ἑλλάδας μὰ καὶ συνάμα

ἐπικίνδυνο πολὺ γεωγραφικὸ καὶ ψυχικὸ σταυροδρόμι τοῦ κόσμου. Μέσα μας ὑπάρχουν βαθειὲς δυνάμεις, ἔχτρικὲς στὸ ρυθμὸ τῆς Δύσης. Ἔχουμε, γιὰ νὰ μπορέσουμε νὰ δημιουργήσουμε, νὰ συμφιλώσουμε μέσα μας τρομεροὺς δαιμόνους. Ποῖο εἶναι λοιπὸν τὸ χρέος μας;

Ἐγὼ ἔτσι μονάχα μπορῶ χοντρικὰ νὰ τὸ διατυπώσω: Ἡ Ἀνατολὴ με τίς πολλὰς μεγάλες λαχτάρες της, με τὴν ἀμεσή της ἐπαφὴ με τὴ μυστηριώδη οὐσία τοῦ κόσμου, θ' ἀποτελεῖ πάντα γιὰ τὸν Ἕλληνα τὸ ζεστό, σκοτεινὸ, πλούσιο Ὑποσυνείδητο. Ἀποστολὴ του ἔχει πάντα ὁ ἑλληνικὸς νοῦς νὰ τὸ ἀνεβάσει στὸ φῶς, νὰ τὸ ὀργανώσει καὶ νὰ τὸ κάμει συνειδητό. Ὅταν τὸ κατῶρθωσε δημιουργήσε αὐτὸ πού λέμε: ἑλληνικὸ θάμα. Ἡ Ἀνατολὴ εἶναι τὸ ἄμορφο, ὁ ἑλληνικὸς νοῦς ἦταν πάντα ἢ δύναμις πού ἔνα ἀγαποῦσε καὶ ξέτρεχε ἀπάνω ἀπ' ἔλα: τὴ μορφή. Νὰ δώσουμε μορφή στὸ ἄμορφο, νὰ κάμουμε λόγο τὴν ἀνατολιτικὴ κραυγὴ, αὐτὸ εἶναι τὸ χρέος μας. Δὲν μποροῦμε ν' ἀρνηθοῦμε μήτε τὴν Ἀνατολὴ μήτε τὴ Δύση· εἶναι μέσα μας βαθιὰ κ' οἱ δυὸ ἀντίδρομες δυνάμεις καὶ δὲν ξεκολλοῦν. Εἴμαστε ὑποχρεωμένοι ἢ νὰ φτάσουμε στὸ λαμπικάρισμα τῆς Ἀνατολῆς, νὰ πετύχουμε δηλαδὴ μιὰ δυσκολότατη σύνθεση ἢ τὰ χαροπαλεύουμε ἀλύτρωτα δοῦλοι.

— Δύσκολο ἔργο, εἶπε ὁ νέος.

— Πραγματοποιήθηκε κάποτε, ἀποκρίθηκα καὶ σηκώθηκα. Κουράγιο! Τὸ τραῖνο ἔφτανε, ἀποχαιρέτησα τὸ νέο γελώντας:

— Νερὸ κ' ἄλῃτι ὅσα εἶπαμε, τοῦ κάνω. Ἐσχάσετέ τα. Μὴν κατσοφιάζετε, μὴν πολυσακαλίζετε, ἀφήσετε τὴν θεωρία. Κινδυνεύετε ἔτσι νὰ μελετᾶτε μονάχα τὸ πρόβλημα χωρὶς νὰ τὸ ζῆτε. Καὶ τὰ προβλήματα αὐτὰ τὰ λύνει μονάχα ὁποιος τὰ ζεῖ. Μὴν πάθετε ὅ,τι λέν, γιὰ νὰ κοροϊδέψουν τοὺς φιλόμαθους λεπτολόγους γερμανοῦς: Ἄν δοῦν δυὸ πόρτες καὶ στὴ μιὰ εἶναι γραμμμένο «Παράδεισος» καὶ στὴν ἄλλη: «Διάλεξη περὶ Παραδείσου», ὅλοι θὰ τρέξουν στὴ δευτέρη πόρτα.

Ζῆτε μέσα σας ὅλες τίς δυνάμεις πού σᾶς ἔδωκε ἢ Ἑλλάδα, δουλεύετε μέρα νύχτα, κατορθώσετε νὰ κάμειτε ἓνα στίχο γεμάτο οὐσία καὶ τέλεια φόρμα. Ἔτσι μονάχα θὰ λύσετε, στὴν περιοχὴ σας, τὸ πρόβλημα καὶ θὰ δημιουργήσετε, στὴν περιοχὴ σας, νεοελληνικὸ πολιτισμὸ. Ἀγαπάτε καὶ σεῖς ὅπως καὶ ἐγὼ τὸ Δραγούμη. Ἄς θυμηθοῦμε λοιπὸν μιὰ φράση του κ' ἄς τὴν ποῦμε τώρα πού χωρίζουμε:

«Μοῦ ἀρέσει νὰ νοιώθω κ' ἐγὼ καμμιά φορὰ πὼς εἶμαι ἓνας ἀπὸ τοὺς πολλοὺς καὶ περαστικούς ἀρχόντες τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ πρέπει νὰ περάσει κ' ἀπὸ μένα ὁ Ἑλληνισμὸς γιὰ νὰ προχωρήσει».

N. KAZANTZAKHS

ARTHUR RIMBAUD

ΦΩΤΟΧΥΣΙΕΣ

ΔΑΚΡΥ

Μακρὰ ἀπὸ ποιμνία, ἀπὸ πουλιά, μακρὰ ἀπὸ χωρικές,
κουκουβισμένος ἔπινα σ' ἐρείκη, κυκλωμένη
ἀπὸ ἄλση τρυφερά, μὲ καρυδιές,
σ' ὀμίχλη ἀπομесеμερὴ πράσινη καὶ χλιασμένη.

Τί τάχα ἠμπόρου στὸ νεαρὸ νάπινα Οὐάζ αὐτό;
φτελιά ἄφωνη, γλόη ἄνανθη, οὐρανοὶ σκελασμένοι:
τί ρούφηξα ἀπὸ τὸ φλασκί; Κάποιο ἄνοστο πιοτὸ
χρυσόχρωμο πὸν ἰδρῶτα φέρνει.

Ἔτσι, νταμπέλλα εἶμουν κακὴ κάποιου χανιοῦ. Ὡς τὸ βράδυ
ἢ θύελλα μεταμόρφωσε τὰ οὐράνια.
Λίμνες καὶ πέρες ἦτανε καὶ χῶρες πὸν ἔπλεαν στὸ σκοτάδι
καὶ κίονες κάτω ἀπ' τὴ μπλὲ νύχτα, σταθμοὶ καὶ λιμάνια.

Σ' ἄμμο παρθένα ἐχάνονταν τοῦ δάσους τὸ νερό,
ὁ ἄνεμος ἀπ' τὸν οὐρανὸ πάγους μὲς στὰ ἔλη βρέχει...
Κι' ὡς ὁ ψαρῆς μαργαριτῶ ἢ χρυσοῦ, καιρὸ δὲν ἔχει,
ὁμοια, πές, πὼς δὲ γνοιόστηκα νὰ πιῶ!

ΛΑΜΠΡΗ ΠΡΩΙΝΗ ΙΔΕΑ

Στ' ἀποδιαφώτισμα τῆς θερινῆς ἡμέρας,
ὁ ὕπνος ὁ ἐρωτικὸς ἀκόμα εἶναι βαρὺς.
Κάτω ἀπὸ τ' ἄλση, ἢ αὐγὴ διαλύει, θαρρεῖς,
τὸ ἄρωμα τῆς γιορτάσιμης ἐσπέρας.

Γι' αὐτό, στ' ἀπέραντον μονοπατιοῦ τὰ μέρη,
πρὸς τὸν ἥλιο τῶν Ἐσπερίδων, χαμηλά,
κινοῦνται οἱ ξυλοκόποι, ἐκεῖ, ἀψηλὰ
τὰ μανήκια ἀσκώνοντας στὸ χέρι.

Στὴν ἀφρώδη τους ἔρημο, ἡρεμία μεστοί,
φατνώματα πολύτιμα θὰ φτιάσουν,
πὸ τῆς πόλης οἱ μεγάλοι ἄστοι,
κάτω ἀπὸ οὐρανοὺς νόθους, θὰ γελάσουν.

Ὡ, στοὺς ἐργάτες τοὺς χαριτωμένους.
ὑπήκοους βαβυλώνιου βασιλείᾳ, πήγαινε, Venus!
κι' ἄφησε μιὰ στιγμή τοὺς ἐραστῆς:
εἶναι ἢ ψυχὴ τους στὸν αἶνο, ὅσο ποτέ.

Ἡ Βασίλισσα τῶν Βοσκῶν! Ἄς φέρει
ἢ χάρη Σου τὸ ρακί πὸν τὸν ἐργάτη ἠδύνει,
νάιναι ἢ δύναμή τους ἐν εἰρήνῃ
τὸ μπάνιο τους προσμένοντας τὸ μεσημέρι

ΤΟ ΦΤΩΧΟ ΟΝΕΙΡΟ

(*Ἀπὸ τὴν «Κωμωδία τῆς δίψας»)

Ἴσως μιὰ ἐσπέρα μὲ προσμένει
πὸν γαλήνιος τῆ δίψα μου θὰ σβένω
σὲ κάποια πολιτεῖαν ἐρειπωμένη
καὶ πὸν εὐχαριστημένος θὰ πεθαίνω
ἀφοῦ ἔχω μάθει πιά νὰ περιμένω.

Κι' ἂν ποτὲ τὸ κακό μου ὑποταχτεῖ,
κι' ἂν ποτέ μου χρυσάφι θὰ συνάξω,
νὰ φύγω στὸ Βορρᾶ ἢ στὴν ἐκλεχτὴ
τῶν κρασιῶ χῶραν; Ἔχω ὄνειρευτεῖ...
— Ἄχ, νὰ ὄνειρεύεσαι εἶναι ἀνάξο,

μιὰ κι' ἢ ρέμβη σου ἀνώφελη εἶναι αὐτή!
Κι' ἂν ξαναγίνω, ὦ ξέρω, πάλι
σὰν τὸν παλὴν ταξιδευτὴ
τοῦ Πανδοχείου ἢ πόρτα ἢ μεγάλη
δὲ μπορεῖ πιά νὰ μοῦ ἀνοιχτεῖ!

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

(*Ἀπὸ τὴν «Κωμωδία τῆς δίψας»)

Τὰ περιστέρια πὸν ριγοῦνε στὸν ἀγρό,
τὰ θηράματα πὸν στὴ νύχτα θωροῦνε,
τὰ ὑδροβία ζῶα, τὸ ὑποταγμένο ζῶ
κι' οἱ πεταλοῦδες οἱ ὕστερες, διψοῦνε.

Μόνος, ὡς λεί τὸ σύννεφο νὰ σβένεις
ἀπ' τῆς δροσούλας εὐνοημένος τὴν πηγὴ,
μὰ στὶς μενεξελιὲς σταγόνες νὰ πεθαίνεις
ποῦ στ' ἄλση αὐτὰ φορτῶνει ἡ χαραυγὴ.

ΑΝΑΜΝΗΣΕΙΣ

IV

Τῶν νέων καὶ ράθυμων χειρῶν τῆς ἀγνῆς χλόης, ὦ θλίψεις!
Στῆς ἁγίας κλίνης, ἑαρινὸ φεγγάρι, τὴν καρδιά!
Χαρὰ μονάχων ἀτραπῶν παρόχθιων, κυνηγιοῦ βραδυὰ
τοῦ Αὐγούστου, ποῦ αὐτὲς βλάστησε καὶ μέστωσε τὶς σήψεις.

Πῶς κλαίει μέσα στὰ χῶματα, αὐτὴ, τώρα! Ἄπο ψηλὰ
ἢ πνοὴ τῆς λεύκας ἔγινεν ἢ μόνη πνοὴ τοῦ ἀέρος.
Δίχως ἀνταύγειες ἢ πηγὲς ὁ καταροάχτης : γέρος
βυθοκαθαριστὴς στὴ βάρκα του, ποῦ ἀκίνητεϊ, ἀνιᾶ.

ΘΑΛΑΣΣΙΝΟ

Τ' ἀργυρὰ καὶ χάλκινα ἄρματα
οἱ ἀργυρὲς καὶ χαλύβδινες πρῶρες
χτυποῦν τὸν ἀφρὸ
τὰ κλαδιὰ ἀνασηκῶνουν τῶν βάτων.

Τοῦ χέρσου τὰ ρέμματα
καὶ τ' ἀπέραντα τῆς παλίρροιας ἴχνη
κλώθουν κυκλικὰ πρὸς τ' ἀνατολικά
πρὸς τοὺς πασσάλους τοῦ δάσου
πρὸς τοὺς κίονες τῆς προκυμαίας
ποῦ ἡ γωνιά τους χτυπήθηκεν
ἀπ' τοῦ φωτὸς τοὺς στροβίλους.

ΑΡΗΣ ΔΙΚΤΑΙΟΣ *

Τὰ ποιήματα αὐτά, εἶναι ἀπὸ τὴν ἀνέκδοτη μετάφραση τῶν «*A-
panτων*» τοῦ Rimbaud.

ΖΩΗ ΚΑΙ ΤΕΧΝΗ

Ὅτι ὁ Καλλιτέχνης δὲν ἀντιγράφει τὴ φυσικὴ καὶ ἱστορικὴ
πραγματικότητα. ἀλλὰ τὴν ἀναδημιουργεῖ μὲ τὴ φαντασία του γιὰ
νὰ κλείσει μέσα σὲ μιὰν ἰδανικὴ μορφή τὸ βαθύτερο νόημά της,
ποῦ ἐκεῖνος ἔχει συλλάβει· ὅτι λοιπὸν δὲν τὴ μιμείται, ἀλλὰ τὴν
κατακτᾷ πνευματικᾶ, φαίνεται ἀρκετὰ καθαρὰ στὶς Τέχνες τοῦ λό-
γου καὶ ἰδίως σὲ καλλιτεχνήματα σὰν τὸ δράμα καὶ τὸ μυθιστό-
ρημα. Μιὰ φράση τοῦ Shakespeare, ὅτι ἡ Τέχνη εἶναι ὁ καθρέ-
φτης τῆς Ζωῆς, ἔγινε ἔμβλημα τοῦ αισθητικοῦ ρεαλισμοῦ. Ὁ abbé
de Saint-Réal ἔδωσε στὴν ἴδια εἰκόνα ἄλλη, πεζότερη διατύπωση
καὶ ὁ Stendhal τὴν υἰοθέτησε καὶ τὴν ἔκανε ἀξίωμα τῆς αισθητι-
κῆς του: «*Un roman, c'est un miroir qu'on promène le long
d'un chemin*». Ἀλλὰ τὸ ἀπόφθεγμα τοῦτο ἀξίζει ὅσο καὶ ἡ ἀμ-
φίβολης καλαισθησίας παρομοίωσή του. Μέσα στὸ ἔργο τῶν με-
γάλων romanciers δὲν καθρεφτίζεται ἀπλῶς, ἀλλὰ κατακτᾶται πνευ-
ματικᾶ ἡ ζωὴ. Συχνὰ ἀκούμε τὸ ἐπιχειρήμα, ὅτι ἂν ἐγνωρίζαμε
ἀρκετὰ τὰ «*πραγματικὰ γεγονότα*» καὶ τοὺς «*ἀληθινούς τύπους*»
ποῦ ἔδωσαν στοὺς μεγάλους συγγραφεῖς τὴν ἀφορμὴ καὶ κάποτε
καὶ τὸ περιεχόμενον τοῦ ἔργου των, θὰ μπορούσαμε νὰ ἐκτιμήσουμε
καλύτερα τὴν ὁμολογία τους, ὅτι ἔγραψαν ὅσα οἱ ἴδιοι «*ἔζησαν*».
Ὡστόσο γνωρίζουμε τὴν «*προϊστορία*» μερικῶν ἀριστουργημάτων.
Ἐέρουμε λ. χ. τὴν αισθηματικὴ περιπέτεια τοῦ Goethe στὸ
Wetzlar, σ' αὐτὴν, λέγουν, χρωστοῦμε τὸ «*Βέρθερο*».

Ἀκριβῶς ὁμοίως στὸ «*Βέρθερο*» μπορούμε ἐξαίρετα νὰ μελετή-
σουμε πῶς ἡ ποιητικὴ φαντασία μεταμορφώνει τὰ πραγματικὰ
πρόσωπα καὶ δίνει ἄλλη πλοκὴ στὰ ἀληθινὰ γεγονότα γιὰ νὰ συν-
θέσει τὸ ἔργο ποῦ θὰ ἐκφράσει πλαστικᾶ καὶ σύμφωνα μὲ τοὺς
νόμους τῆς Τέχνης ἓνα βαθύτερο νόημα. Ὅπως ἡ ὑπόθεση τοῦ
«*Βέρθερου*» μὲ τὴ δέση καὶ τὴ λύση της εἶναι ἓνας μῦθος καὶ ὄχι
ἱστορία, ἔτσι καὶ τὰ πρόσωπα τοῦ ἔργου σὰ χαρακτῆρες δὲν ὑπῆρ-
ξαν στὴν πραγματικότητα. Βέβαια ὑπῆρξαν πραγματικᾶ ἡ Καρ-
λόττα Buff καὶ ὁ ἀρραβωνιαστικὸς της ὁ Kestner, ὄχι ὁμοίως καὶ
ἡ Lotte καὶ ὁ Albert, ποῦ μᾶς περιγράφει μέσα στὸ μυθιστόρημά
του ὁ Goethe. Τὰ πρόσωπα αὐτὰ δὲν μοιάζουν ἐντελῶς μὲ τὰ ἀν-
τίστοιχα πραγματικὰ, οὔτε εἶναι τόσο «*ἀπλά*» ὅσον ἐκεῖνα ποῦ
ἔζησαν στὸ γραφικὸ Wetzlar ἓνα μέρος ἀπὸ τὴν ἀληθινὴ ἱστορία

τοῦ δράματος. Ὁ Goethe γιὰ νὰ πλάσει τὴ Lotte, γιὰ τὴν ὁποία σκοτώνεται ὁ Βέρθερος, «ἔχυσε» καὶ συγχώνευσε σ' ἓναν τύπο πολλές ἀπὸ τὶς κοπέλλες ποὺ γνώρισε καὶ ἀγάπησε παράφορα· τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς τὰ δανείσθηκε ἀπὸ δυὸ ἀληθινὰ πρόσωπα κυρίως: ἀπὸ τὴν Καρλόττα Buff καὶ ἀπὸ τὴ Max de la Roche, ποὺ μαζί τῆς διάβαζε Rousseau καὶ Klopstock. Ὁ ἴδιος ἐξομολογεῖται στὴν «Αὐτοβιογραφία» του: «Δὲν μοῦ ἦταν ἀγνωστο τί εὐνοια μεγάλην εἶχεν ὁ καλλιτέχνης ἐκεῖνος ποὺ τοῦ ἀνέθεταν νὰ πλάσει μιὰν Ἀφροδίτη μὲ τὴ σπουδὴ πολλῶν καλλονῶν καὶ γιὰ τοῦτο ἐπέτρεψε κ' ἐγὼ στὸν ἑαυτό μου νὰ πλάσει τὴ Lotte μὲ τὴ μορφὴ καὶ τὰ χαρίσματα πολλῶν ὡραίων κοριτσιῶν, ἂν καὶ τὰ κύρια χαρακτηριστικὰ εἶχαν παρθεῖ ἀπὸ τὴν πιδ ἀγαπημένην». Ἀλλοιωμένον ἐπίσης—σύμφωνα μὲ τὸ γενικώτερο νόημα τοῦ ἔργου—παρουσιάζει καὶ τὸν ἀρραβωνιαστικὸ τῆς Καρλόττας, τὸν Kestner μέσα στὸν τύπο τοῦ Albert· τοῦ ἔχει δώσει πολλὰ ἀπὸ τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ Peter Anton Brentano, τοῦ χοντροῦ στοὺς τρόπους συζύγου τῆς Max de la Roche, ποὺ στάθηκε κι' αὐτός, ὅπως καὶ ὁ Kestner, ἐμπόδιο ἀνυπέβλητο στὶς σχέσεις του μὲ τὸ ἀγαπημένον πρόσωπο. Ὁ ἴδιος ὁ Kestner, ὅταν ἐδιάβαζε τὸ «Βέρθερο», ἔγραψε δυσχερῶς στὸν Goethe ἕνα γράμμα γεμάτο ἀπὸ τὴ ζήλεια καὶ τὸ θυμὸ του: Εἶναι ἀλήθεια, ὅτι μέσα σὲ κάθε πρόσωπο ἔχετε συνυφάνει κάτι ξένο πρὸς αὐτό, ὅτι ἔχετε συγχωγεύσει πολλὰ σ' ἓνα μόνο. Πολὺ καλὰ. Ἀλλὰ ἐὰν εἶχατε συμβουλευθεῖ τὴν καρδιά σας, ὅταν ἐκάνατε αὐτὴ τὴν ὑφανση καὶ τὸ συγκερασμό, δὲν θὰ εἶχαν ἐκπορευθεῖ μὲ αὐτὸ τὸν τρόπο τὰ ἀληθινὰ πρόσωπα, ποὺ ἐδανείσθηκατε τὰ χαρακτηριστικὰ τους. . . Ἡ ἀληθινὴ Lotte θὰ ἦταν πολὺ δυστυχῆς ἐὰν ἔμοιαζε πρὸς τὴ Lotte σας. . . Καὶ ὁ σύζυγος τῆς Lotte (τὸν ἐλέγατε φίλο σας καὶ ὁ Θεὸς ξέρει ἐὰν ἦταν πραγματικὰ) βρίσκεται στὴν ἴδια θέση». Τὸ γράμμα τοῦ Kestner ἐπίκρανε πολὺ τὸν Goethe· ἄλλο τόσο τὸν ἐθύμωνε ἢ περιέργεια τοῦ κόσμου νὰ ἐξιχνιάσει τὰ ἀληθινὰ στοιχεῖα τῆς τραγικῆς ἱστορίας τοῦ «Βέρθερου»: «Ὅλοι ἤθελαν νὰ μάθουν ποῖο ἦταν τὸ κυρίως ἀληθινὸ μέσα σ' αὐτὴ τὴν ἱστορία. Ἡ περιέργεια αὐτὴ μὲ θύμωνε πολὺ καὶ τὶς περισσότερες φορές φερόμουν ἀπέναντί τῆς μὲ πάρα πολὺ μεγάλη ἀγένεια. Γιατί, γιὰ ν' ἀπαντήσω στὸ ἐρώτημα τοῦτο, θὰ ἔπρεπε τὸ μικρὸ μου ἔργο, ποὺ γιὰ νὰ δώσω σὲ διάφορα στοιχεῖα του μιὰν ἐνότητα ποιητικὴ ἐκοπίασα τόσο καιρὸ μὲ τὴ σκέψη, νὰ τὸ κομματιάσω πάλι καὶ νὰ καταστρέψω τὴ μορφὴ, ὅποτε καὶ αὐτὰ ἀκόμη τὰ ἀληθινὰ συστατικὰ μέρη του, ὅπου δὲν θὰ ἐκμηδενίζονταν, θὰ σκορποῦσαν καὶ θὰ γίνονταν θρύψαλα».

Ἐκτὸς ἀπὸ τὴ Lotte καὶ τὸν Albert σύνθετο καὶ πλασματικὸ εἶναι καὶ τὸ κύριον πρόσωπο τοῦ δράματος ὁ Werther. Γιὰ

νὰ πλάσει τὸν ἥρωά του ὁ Goethe συγχώνευσε δύο πραγματικούς τύπους, τὸν ἑαυτό του καὶ τὸ μελαγχολικὸ Jerusalem, ἀπὸ τὸν κύκλο τοῦ Wetzlar κ' ἐκεῖνον, ποὺ πραγματικὰ αυτοκτόνησεν ἀπὸ ἀπελπισία, γιὰτὶ ἀγαποῦσε τὴ γυναῖκα τοῦ φίλου του Herd. Τὸ τραγικὸ τέλος αὐτοῦ τοῦ δυστυχῆ νέου, ἔδωσε στὸν Goethe τὴ λύση τοῦ μύθου ποὺ ἀναζητοῦσε, γιὰ νὰ δώσει μ' ἓνα ποιητικὸ ἔργο διέξοδο στὴν καταθλιπτικὴ διάθεση ποὺ τὸν ἐβασάνιζε: «Ἐμάζεψα τὰ στοιχεῖα, ποὺ ἐδῶ κ' ἓνα δυὸ χρόνια στριφογύριζαν μέσα μου, ἔφερα στὸ νοῦ μου τὰ περιστατικὰ ποὺ μὲ εἶχαν περισσότερο πιέσει καὶ πτοήσει· ἀλλὰ τίποτα δὲν ἤθελε νὰ σχηματισθεῖ: μοῦ ἔλειπε μιὰ ὑπόθεση, ἓνας μῦθος, ὅπου θὰ μπορούσαν νὰ ἐνσωματωθοῦν τὰ γεγονότα. Αἰφνης μαθαίνω τὸ θάνατο τοῦ Jerusalem καὶ ἀμέσως ὕστερα ἀπὸ τὴ γενικὴ συγκίνηση λαβαίνω τὴν πιδ ἀκριβῆ καὶ λεπτομερῆ περιγραφὴ τοῦ περιστατικοῦ· ἐκείνη τὴ στιγμὴ εἶχε βρεθεῖ τὸ σχέδιο γιὰ τὸ «Βέρθερο»: τὸ ὄλο μάζεψε ἀπ' ὄλες τὶς μεριές κ' ἐγινε μιὰ μάζα στερεή, ὅπως μέσα στὸ δοχεῖο τὸ νερό ποὺ ἔχει φτάσει στὸ σημεῖο νὰ παγώσει, μὲ τὸ παραμικρὸ κούνημα ἀμέσως μεταβάλλεται σὲ στερεὸ πάγο». «Ὁ θάνατος τοῦ Jerusalem ποὺ αἰτία του ἦταν ἡ ἀτυχὴ ἀγάπη τοῦ νέου πρὸς τὴ γυναῖκα ἐνός φίλου του, μὲ τίναξε ἀπὸ τὸ ὄνειρο καὶ ἐπειδὴ ὄχι μόνο ἐβλεπα σὰ νὰ ξετυλίγονται μπροστά μου ἐκεῖνα ποὺ εἶχαν συμβεῖ σ' αὐτὸν καὶ σὲ μένα, ἀλλὰ καὶ ἡ ἴδια ἀτυχία, ποὺ τότε ἀκριβῶς μὲ εἶχε βρεῖ, γένοῦσε μέσα μου τὴν παραχρῆ ἐνός πάθους, γι' αὐτὸ δὲν μπορούσε νὰ γίνῃ ἀλλιῶς παρὰ νὰ δώσω στὸ ἔργο μου, ποὺ ἄρχισα ἀμέσως νὰ τὸ γράφω, ἐκείνη τὴ φλόγα ποὺ δὲν ἐπιτρῆπει καμμιά διάκριση μεταξὺ τοῦ ποιητικοῦ καὶ τοῦ πραγματικοῦ». Πραγματικὰ ἡ μοῖρα τοῦ Werther εἶναι ἡ μοῖρα ὄχι τοῦ Goethe, ἀλλὰ τοῦ Jerusalem. Γιατί ὁ Goethe ἀγαποῦσε βέβαια τὴν Καρλόττα Buff καὶ ὑπόφερε πολὺ ἀπὸ τὴ συκρατημένη στάση αὐτῆς τῆς ἀπλῆς κόρης ποὺ δὲν ἔστεργε ν' ἀντικαταστήσει ἓνα φρόνιμο σύζυγο μ' ἓναν ἀσύνητο ἐραστή, καθὼς καὶ ἀπὸ τὴν παρουσία τοῦ Kestner ποὺ ἦταν φίλος του, ἀλλὰ δὲν ἐφθασεν ἕως τὴν αυτοκτονία—ἐπρωτίμῃς νὰ παραμερίσει γιὰ τὸ καλὸ καὶ τὴν ἡσυχία ὄλων. Ὑστερα ἀπὸ σαράντα-δυὸ χρόνια, ἐνδοξος πιδ ποιητῆς καὶ ἐπίσημο πρόσωπο στὸ δουκικὸ παλάτι τῆς Weimar, ξαναβλέπει γέρος ὁ ἴδιος τὴν Καρλόττα γριά, ποὺ ἐρχεται νὰ τὸν παρακαλέσει νὰ ἐνδιαφερθεῖ γιὰ τοὺς γιούς τῆς—ἡ συνομιλία εἶναι δύσκολη καὶ στενωχῶρη πολὺ· δὲν ἀναγνωρίζει ὁ ἓνας τὸν ἄλλο καὶ δὲν ἔχουν τίποτε πιδ νὰ εἰποῦν.

Αὐτὰ εἶναι τὰ «πραγματικὰ πρόσωπα» καὶ τὰ «ἱστορικὰ γεγονότα» ποὺ ἔζησεν ὁ Goethe. Καὶ πῶς τὰ ἀναδημιούργησε μέσα στὴ φαντασία του; Ἐπλασεν ἓναν ἀνθρώπινο τύπο, τὸ Βέρθερο, ποὺ μὲ τὴν ἐξαιρετικὴ του εὐαισθησία καὶ τὴν τραγικὴ μοῖρα του

έγινε τὸ ζωντανὸ σύμβολο μιᾶς ὁλόκληρης νοσηρᾶ αἰσθηματικῆς ἐποχῆς. Καὶ τὸν ἐπλάσε νὰ παρουσιάσει μιὰ τέτοιαν ἐσωτερικὴν ἐνότητα καὶ ἀναγκαιότητα, ὥστε κανένα πραγματικὸ πρόσωπο νὰ μὴν ἀποφασίζει, νὰ μὴν τολμᾷ νὰ συγκριθεῖ μαζί του. Αὐτὸς καὶ ἡ μοῖρα του ἔχουν μιὰν ἐκπληκτικὴν ἀντιστοιχία μεταξύ τους. Μιὰ τέτοια τύχη περιμένει καὶ «ἀξίζει» σ' ἕνα τέτοιον ἄνθρωπο. Κι' ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς ἔτσι «πρέπει» νὰ ζήσει, ν' ἀγαπήσει καὶ νὰ πεθάνει. (Ὁ Goethe τὸ «εἶδε», ἀλλὰ δὲν τὸ ἔκανε). Εἶναι ὁ ρωμαντικὸς ἐραστὴς ἄρτιος, ὁλοκληρωμένος, χυμένος σὲ μιὰ καθαρὴ καὶ ἐσωτερικᾶ πειθαρχημένη μορφῇ ζωῆς. Γιὰ ν' ἀναδείξει ἀκόμη περισσότερο τὴν ἰδανικὴν, τὴ συμβολικὴν του φυσιογνωμία, ὁ Goethe τὸν ἀντιθέτει πρὸς δύο ἄλλους τύπους ἐραστῶν μέσα στὸ ἔργο του: ὁ ἕνας ἔχει τρελλαθεῖ ἀπὸ τὴν ἀγάπη—εἶναι ὁ τρελλὸς ποὺ μαζεύει στὸ βουνὸ λουλουδία γιὰ τὴν πριγκηποπούλα του (πὺδ πέρα τὸν ἀποκαλύπτει; εἶναι θυμὰ κι' αὐτὸς τῆς Lotte)· ὁ ἄλλος εἶναι ὁ ὑπερήτης τῆς χήρας ποὺ σκοτώνει τὸν ἀντεραστὴ (ὁ Βέρθερος λέγει γι' αὐτὸν περίλυπος: «δὲν εἶσαι γιὰ σωτηρία δυστυχισμένε! τὸ βλέπω καλὰ, πὼς δὲν εἴμαστε πιά γιὰ σωτηρία...»). Ὁ πρῶτος δὲν ἔχει τὴ φυσικὴ δύναμη νὰ σηκώσει τὸν ἔρωτα καὶ κάμπτεται, γελοιοποιεῖται· ὁ δεύτερος, βάνασος ἐγωϊστῆς, σκοτώνει τὸν ἀντί-ζηλο—ὁ Βέρθερος θὰ πεθάνει. Εἶναι ἡ μόνη λύση, πρὸς τὴν ὁποία φέρεται ἀπὸ τὸν ἐσωτερικὸ νόμο τῆς ζωῆς του. Αὐτὸ ἀπαιτεῖ τὸ βαθύτερο νόημα, ποὺ κλείνει ἡ μοῖρα του. Ὡστε ὁ «Βέρθερος» γεννήθηκε ἀπὸ μιὰ πραγματικὴ βίωση τοῦ ἐρωτικοῦ πάθους, ἀλλὰ γιὰ νὰ διαμορφωθεῖ σὲ τύπο-σύμβολο, ἔπρεπε ἡ καλλιτεχνικὴ φαντασία νὰ ξεδιπλώσει τὸ ἀρχικὸ γεγονός ἕως τὴν τέλεια ὁλοκλήρωσή του, νὰ τὸ συμπληρώσει μὲ στοιχεῖα ποὺ δὲν τὰ περιείχε στὴν πραγματικότητα, ἀλλὰ τὰ εἶθετε ἐπιτακτικὰ ἢ ἀνάγκη νὰ ἐξαρθεῖ ἕνα πρόσωπο σὲ μιὰν ἄρτια καὶ ἐσωτερικᾶ πειθαρχημένη, σὲ μιὰν ἰδανικὴν μορφῇ ζωῆς, μὲ ἄλλες λέξεις ἔπρεπε ἢ πραγματικὴ ἱστορία νὰ κατακτηθεῖ πνευματικᾶ.

Ε. Π. ΠΑΠΑΝΟΥΤΣΟΣ

Η ΛΥΡΙΚΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ (*)

Ὅλες οἱ ἐποχὲς γειτονεύουν τὸ ἴδιο μὲ τὸ Θεό. Ὅμως καμμιά δὲν ἔρριξε τὸ μεσότοιχο ποὺ πάντα τὸν κρύβει ἀπ' τὰ μάτια τὰ διψασμένα νὰ ἴδουν.

Αὐτὴ ἡ ταπεινὴ ψυχὴ ποὺ γονατίζει τώρα εὐλαβικὰ μπροστὰ στὸ μεσότοιχο, θὰ σηκωθῆ καὶ θ' ἀποτραβηχτῆ, δίχως νὰ βλέπη πὼς ἡ ἐλπίδα—παντοτεινὴ ἀδερφή τοῦ ἐλέους—ἀκολουθεῖ τὰ μικρὰ θερμὰ βήματα ποὺ συλλογίζονται τὴ φυγὴ.

Ἡ ἐλπίδα! Προστάτης ἄγγελος τῶν ἐγκαταλελειμμένων προβαδίζει κιόλας στὴν ἐπιστροφή...

Ποτὲ δὲν εἶχα τὴν δύναμη νὰ συλλογισθῶ τὸ θάνατο, ὅπως θάνατο δίχως ἄλλο ὁ θάνατος. Φαντάζομαι μιὰ νύχτα ἀτέλειωτη καὶ μεσούρανα τὴ σελήνη στὸ τελευταῖο τῆς τέταρτο. Ἐνας ἥσκιος μιᾶς τέτοιας νύχτας ἢ φευγάτη ψυχὴ,—ἕνας ἥσκιος ποὺ δὲν θὰ τὸν ἀφίση νὰ χαθεῖ ἢ τελευταία πιστὴ ἀδερφή τοῦ ἀνθρώπου, ἢ Ἐκάτη..

Δὲν ἀγαπῶ τοὺς ἀνθρώπους. Ἀγαπῶ τοὺς ἥσκιους τῶν ἀνθρώπων ποὺ τοὺς ἀκολουθοῦν, ἂν τοὺς φωτίζει, αὐγὴ, ἢ γαλανομάτα ἀγάπη καὶ προβαδίζουν, ἂν τοὺς φωτίζει, δειλινὸ, ἢ μεγαλομάτα σκέψη.

Ἡ ἀγάπη μᾶς φέρνει ἔξω ἀπ' τὴν πύλη τοῦ παράδεισου. Ἄν ἡ πύλη τούτη ἀνοίξη, τίποτα πιά δὲν θὰ ταραξῆ τὴν ἁρμονία τοῦ κοινού μας ὁράματος. Ἄν δὲν ἀνοίξη, κάποια στιγμή θὰ γυρίσουμε μετανοιωμένοι—καὶ θὰ χωρίσουμε.

Ἡ ἀγάπη δὲ φτάνει στὸν πιὸ ψηλὸ τῆς βαθμὸς παρὰ μονάχα ὅταν δὲν ζεῖ πιά στὸ φῶς κι ὅταν καταβαίνει στὴν κρύπτη τῆς Μνήμης,—ἄγγελος στὴ ζωὴ καὶ στὸ φῶς, δέσποινα στὸν ἥσκιο καὶ στὴν ἀνάμνηση..

Ἐπάρχουν ἄνθρωποι ποὺ τὸ πνεῦμα καὶ τὸ ὕφος τῆς ζωῆς τους, δημιουργοῦν σ' ἐμᾶς τοὺς ἄλλους ἕνα αἶσθημα ἀμηχανίας.

(*) Ἀπόσπασμα ἀπὸ ἕνα παλιὸ ἀνέκδοτο βιβλίον μὲ τὸν ἴδιο τίτλο. Βλ. καὶ «*Νέα Ἑστία*», 1943, τεύχος 396, σελ. 1411.

“Αν δοκιμάσης νὰ πᾶς κοντά τους, θὰ νοιώσης τείχη νὰ ὑψώνονται γύρω τους καὶ δὲν θὰ μπορέσης νὰ περάσης· ἂν μείνης μακριὰ τους, θὰ δοκιμάσης τὴν παράξενη ἔλξη πού δοκιμάζουμε ἔμπρός ἀπὸ κάθε μυστήριο· ἂν ἀδιαφορήσης, θὰ ὑπάρξουν πάντοτε στιγμὲς πού θὰ μετανοιώσης γιὰτὶ δὲν δοκίμασες νὰ τοὺς καταλάβῃς ἢ, χωρὶς νὰ τοὺς καταλαβαίνης, νὰ τοὺς ἀγαπήσης.

Οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ ἔχουν μιὰ πολὺ μεγάλη ἀρετὴ : τοὺς βλέπεις πάντοτε ἀπὸ ἀπόσταση καὶ πάντοτε ἀνάγλυφους.

“Αν δὲ βλέπεις πιά μὲ τὰ ἴδια τὰ μάτια σου τοὺς ἀρχάγγελους τῶν παλῶν παραμυθιῶν νὰ βασιλεύουν μὲ τοὺς μακρνοὺς χάλκινους πέπλους τῶν στοὺς ὀρίζοντες τῶν μοναστηριῶν· τίς λιτανεῖες τῶν ἀμαρτωλῶν ψυχῶν μπροστὰ στὴ σιωπηλὴ παρουσία τοῦ Θεοῦ· τίς πανύψηλες γοθτικὲς μητροπόλεις τῶν πρώτων ὀνείρων σου, χτισμένες ὅλες ἀπὸ ἀσῆμι καὶ ἀπὸ μάλαμα· τὰ παράξενα μοναστήρια μὲ τοὺς μεταλλικοὺς τοίχους καὶ τὰ πορφυρὰ περίστυλα δπου μαρμαρώνουν οἱ προσευχῆς τῶν μοναχῶν· τοὺς μακρνοὺς φάρους ἀπέραντων ὠκεανῶν πού ὑψώνονται στὶς χειμωνιάτικες νύχτες σὰν φωτεινὰ μέτωπα τοῦ Ἄγνώστου· τοὺς ἄγγελους ἐπὶ τέλους πού παραστέκουν στὶς ἐπιθανάτιες ἀγωνίες τῶν πολιτισμῶν γιὰ νὰ τοὺς κλείσουν τὰ ὥραια ἀνήσυχα μάτια τους· — αὐτὸ σημαίνει πὼς τὸ αἶμα τῆς ψυχῆς σου εἶναι ἀδύνατο τώρα ἢ πὼς εἶναι βαρεῖα πληγωμένα τὰ φτερά της, — αὐτὸ σημαίνει πὼς καιρὸς πιά εἶναι νὰ ἐτοιμάξῃσαι γιὰ τὸ μυστήριο τοῦ ἐξίλασμου, γιὰ τὸν τάφο καὶ γιὰ τὸ θάνατο. Τί ζητᾶς καὶ τί μπορεῖς νὰ προσμένῃς ἀπ’ τὴ ζωὴ δταν ἔχη πιά σβύση ἢ ἄγια φωτιὰ πού ἔκαιγε στὴν ψυχὴ σου καὶ δταν οἱ Ἐστιάδες· Ἰδέες, οἱ ἱέρειες τῆς φαντασίας σου, ἔλυσαν γιὰ πάντα τὴν ἱερὴ τους ἐπιφυλακὴ ; Ποιὸ προσάναμα καὶ ποιὸς πυροδότης, ποιὰ μετάγγιση καὶ ποιὰ πανάκεια νομίζεις πὼς μπορεῖ νὰ ξαναδώσῃ τὴν «ψυχὴ» στὴν ψυχὴ σου ;

Εἶναι σπάνιο ν’ ἀγαποῦμε καὶ νὰ τιμοῦμε τοὺς διπλανοὺς ἢ τοὺς μακρνοὺς συνανθρώπους μας. Εἶναι ἀκόμα πιὸ σπάνιο νὰ κοιτάζουμε εὐλαβικὰ τίς μέρες καὶ τὰ ἔργα τους. Καὶ σχεδὸν ποτὲ δὲν νοιώθουμε τὴν ἀνάγκη νὰ ἐπαινεσοῦμε τὴν ἀσκητὴν τοῦ πνεύματος καὶ τῆς καρδιάς τους. Θὰ ἔλεγε κανεὶς πὼς ὅλες μας οἱ εὐγενικὲς πηγὲς δὲν προορίζονται νὰ δροσίσουν τοὺς ζωντανοὺς καὶ πὼς εἶναι ἐπιφυλαγμένες μονάχα γιὰ τοὺς νεκροὺς, τοὺς μεγάλους καὶ τοὺς μικροὺς, τοὺς ἔσχατους καὶ τοὺς πρώτους.

Μόνο τοὺς νεκροὺς καταλαβαίνουμε. Μόνο τοὺς νεκροὺς ἀνεβάζουμε στὸ βᾶθρο τῆς ψυχῆς μας. Καὶ τὰ καλλίτερα ἄνθη τὰ προσφέρουμε μονάχα στοὺς βωμοὺς καὶ στοὺς τάφους, — σ’ αὐτοὺς

πού δὲν ἀφίνουν τὴν ἐλπίδα ἢ τὴν προσδοκία πὼς κάποτε θὰ τοὺς παραβιάσῃ ἢ ἀνάστασῃ.

“Ὅμως οἱ ζωντανοὶ ἔχουν ἀνάγκη ἀπὸ μᾶς, — ἀπὸ τὸν ἐπαινὸ μας καὶ τὴ στοργὴ μας, ἀπ’ τὴν ἀγάπη μας, τὸ σεβασμὸ μας καὶ τὴν τιμὴ μας. Ὁ κότινος τῆς νίκης ἢ τῆς ἤττας εἶναι γιὰ τοὺς ζωντανούς. Γιὰ τοὺς νεκροὺς ἀρκεῖ ὁ φωτιστέφανος τῆς Μνημοσύνης.

Αὐτοὶ οἱ ἄνθρωποι πού εἶναι σὰν ἀγάλματα λευκὰ καὶ λεία. δίχως κηλίδες, δίχως ἥσκιους ἠθικούς, δίχως βαθεῖα ἐλαττώματα στὴν ἀνάπτυξη τῶν ψυχικῶν τους ἀναλογιῶν, δὲν ὑπάρχουν, οὔτε ὑπῆρξε ποτέ. “Ὅμως δὲν θᾶπρεπε νὰ μᾶς θλίβῃ αὐτό. Γιὰτὶ οἱ ἀληθινὰ τέλειοι ἄνθρωποι, δὲν εἶναι οἱ ἀκηλίδωτοι καὶ οἱ κατὰλευλοι. Εἶναι αὐτοὶ πού ἔχουν βαθὺ τὸ αἶσθημα τῆς ἀτελείας τους, πού δοκιμάζουμε συχνὰ τὴν πίκρα τῆς ἀδυναμίας τους καὶ πού ἀγωνίζονται μάταια νὰ τὴν ὑπερνικήσουν. Εἶναι ἀκόμη αὐτοὶ, οἱ τόσο ἄπειρα ὥρατοι, πού τὸ αἶτημα τῆς συγγνώμης, διαρκὲς στὴν ψυχικὴ τους ἔκφραση, κάνει νὰ λάμπουν οἱ ἀρετὲς τους καὶ τὰ ἐλαττώματά τους νὰ ἐρυθριοῦν.

Δὲν ἀγγοῦμε μόνο τὴν τέχνη τῆς ζωῆς, μὰ καὶ τὴν τέχνη τοῦ θανάτου. Οὔτε νὰ ζήσοῦμε ξέροῦμε μὲ μεγαλεῖο, οὔτε νὰ πεθάνοῦμε μὲ μεγαλεῖο, φέρνοντας κάτι ἀπ’ τὸ μεγάλο ρίγος τῆς ζωῆς μέσ’ τὴν ἀθάνατη γαλήνη τοῦ θανάτου.

“Ὅλες οἱ ἐντολὲς τῆς ἠθικῆς θὰ μπορούσαν νὰ συνοψιστοῦν σὲ μιὰ : νὰ γίνῃς Θεὸς στὴ ζωὴ καὶ ἄνθρωπος στὸ θάνατο !

Τὰ χέρια στὸν ἄνθρωπο εἶναι τόσο ἀπαραίτητα ὅσο καὶ τὰ μάτια του, τόσο ἀκαταμάχητα ὅσο καὶ ἡ σκέψη του, τόσο ἐκφραστικὰ ὅσο καὶ τὸ φωτισμένο ἀπ’ τὸ πνεῦμα πρόσωπό του. Στὴν παλάμη τους εἶναι κλεισμένα τὰ μεγάλα αἰνίγματα τῆς ἀνθρώπινης μοίρας· στὴν κίνησή τους εἶναι συνοφασμένα τὰ πολυτιμώτερα μυστικὰ τῆς ἀνθρώπινης ψυχῆς· στὴ μορφὴ τους εἶναι ἀποτυπωμένες ὅλες οἱ πιὸ ἀρχέγονες εὐαισθησίες τῆς ἀνθρώπινης ἀφῆς.

Τὰ χέρια αὐτὰ εἶναι θηλυπρεπῆ, αἰσθησιακὰ, γεμάτα πάθος, αἶμα, ὑπόσχεση, ζωὴ· ἐκεῖνα τὰ ἄλλα εἶναι χέρια ἀσκητῆ, θερμὰ ἀπ’ τὸ σφιξιμο τοῦ ἰδανικοῦ τῆς καρδιάς, εὐλύγιστα ἀπ’ τὰ ἔργα τῆς λατρείας καὶ ἀπ’ τὴ μνήμη τῆς προσευχῆς· τὰ τρίτα πιὸ πέρα εἶναι εἰρωνικὰ καὶ πονηρὰ, ὑπουλα καὶ ἀπρόσεχτα ὅπως τὰ χέρια τοῦ Σατανᾶ· αὐτὰ ἐκεῖ, τέλος, τὰ τέταρτα εἶναι ἀθῶα καὶ ἀναποφάσιστα ὅπως τὰ χέρια ἐνὸς παιδιοῦ.

Μιὰ ψυχὴ ἀνθρώπινη προβάλλεται στὴν παλάμη, μιὰ ὑπόσχεση πᾶλλεται στοὺς τένοντες, μιὰ ἐλπίδα παγώνει στ’ ἀκροδάχτυλα αὐτῶν τῶν χειρῶν. “Αν κλείσουν ἄξαφνα, κάποιο μυστικὸ θὰ βρῇ

ἐκεῖ μιὰ ἀπαραβίαστη κρύπτη· ἂν σφίξουν τὸ χέρι τοῦ πλησιέστερου συνάνθρωπου, κάποια κρυφὴ σκέψη θὰ ἐνώση τις δυὸ τους ψυχές· ἂν ὑψωθοῦν σὲ ταπεινὴ ἐπαφὴ, στ' ἀκροδάχτυλά τους θ' ἀνέβη, σὰν ἄλλος πόλος τῆς καρδιάς, ἢ ἐπωδὸς ἀπὸ τὴν προσευχὴ τῆς ἐλπίδας κι ἀπ' τὴν ἐλπίδα τῆς προσευχῆς.

Τὰ χέρια τῶν ἀνθρώπων σὰν νάχουν δική τους ψυχὴ.

Νὰ φεύγης ὑπεροπτικὰ ἀπ' τὴ συντροφιά τῶν ἀπλῶν ἀνθρώπων, αὐτὸ δὲν εἶναι δύσκολο μῆτε ἥρωικό. Ἄκόμα λιγώτερο, ἂν μείνης πάντα γείτονας τῶν ἀπλῶν ἀνθρώπων, χωρὶς νὰ ρίχνης τὸ μεσότοιχο τῆς ἀδιαφορίας ποὺ σὲ χωρίζει. Νὰ εἶσαι πάντα κοντὰ τους, νὰ γλυστράς ἀνάμεσα στὶς ταπεινὲς ψυχές τους κι ἀνάμεσα στὰ μεταχειρισμένα σώματά τους, νὰ τοὺς ὑπονομεύης τὴν ἀφοσίωση στὸ καθημερινὸ τους χρέος καὶ νὰ διεκδικήης κάθε στιγμὴ ἀπ' τὰ χέρια τους τὸν κότινο τῆς ἐπιτυχίας, νὰ τοὺς μεθᾶς μὲ τις πνοὲς τῶν στοχασμῶν σου καὶ νὰ προσπαθῆς μὲ τὴν ἴδια τὴν φλόγα σου νὰ πυρώσης τὸ μέταλλο τῆς ψυχῆς τους καὶ νὰ τὸ σμιλέψης μὲ τὴν τέχνη σου καὶ μὲ τὸ θέλημά σου—αὐτὸ εἶναι τὸ χρέος σου κι αὐτὸς θὰ εἶναι ὁ ἀληθινὸς ἥρωϊσμός σου.

Μόνο αὐτὸς ἀξίζει τὴν ἀθανασία, αὐτὸς ποὺ τὴν κερδίζει μὲ τὸν ἴδρωτα τῆς ψυχῆς του, μὲ τὸ μόχθο καὶ τὴν ἀγωνία της, μὲ τὴν μετάγγιση τοῦ αἵματός της σὲ κάθε στιγμῆ,—σὲ κάθε στιγμῆ ποὺ ἐρχεται καθαρὴ καὶ ποὺ φεύγει αἰμόφυρτη.

Πρέπει νὰ κάψης τὸ μέταλλο τῆς ψυχῆς σου στὴ φλόγα τῆς ζωῆς· πρέπει νὰ γίνῃ διάπυρο ἀπὸ ζωὴ τὸ μέταλλο τῆς ψυχῆς σου, ἂν θέλῃς νὰ τὸ σφυρηλατήσης μὲ τὴν ἀλάθευτη τέχνη του ὁ ἄγγελος τοῦ στοχασμοῦ ἢ ὁ ἄγγελος τῆς λυρικῆς ἀγάπης. Ἡ φλόγα τῆς ζωῆς θὰ σὲ κάνει βαθειὰ νὰ πονέσης—μὰ τί σημαίνει; Στὴν ἀκρὴ τοῦ πόνου ποὺ θὰ σοῦ δώσει, θὰ σὲ καλωσορίσῃ σὰν ἀνοιξὴ ἢ ἡλιογέννητη καὶ θὰ σὲ βαπτίσῃ στὸν παλμὸ τῶν ἀνείρων της ποὺ, σὲ μιὰ ὑπερβατικὴ γέννηση, θὰ ξαναγεννήσῃ γιὰ σένα μονάχα ὁ Θεός.

ΝΤΙΜΗΣ ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΣ

ΤΟ ΚΑΡΑΒΙ ΜΑΣ ΕΡΧΟΤΑΝ ΓΡΗΓΟΡΟ ΣΤΙΣ ΓΝΩ-
ΡΙΜΕΣ ΘΑΛΑΣΕΣ ΠΟΥ ΤΟ ΠΕΡΙΜΕΝΑΝ: ΟΜΩΣ ΚΑ-
ΝΕΝΑΣ ΔΕ ΘΑ ΜΠΟΡΟΥΣΕ ΝΑ ΠΗ ΓΙΑΤΙ Ο ΚΑΠΕ-
ΤΑΝΙΟΣ ΦΟΡΟΥΣΕ ΜΕΣΙΣΤΙΑ ΤΗ ΣΗΜΑΙΑ ΣΤΙΣ
ΚΟΓΧΕΣ ΤΩΝ ΜΑΤΙΩΝ ΤΟΥ

Ἡ πρώτη νύχτα μᾶς πρόλαβε ὠχρὸς κοντὰ στὴν παραλία
παιδικὰ βουνὰ ἀνάστημα ἀκατόρθωτο κι ἀνεπαρκές
ἀλύγιστο σπαθὶ ματιὰ σκαμένη στὸ βράχο μπροστά μας
τοιμινιέρα ποὺ ξέβαψε στὸν πρόωρο ἥλιο
λιμάνι· χωρὶς χαμόγελο σπίτια χωρὶς προοπτικὴ
ἐνρηνὴ θάλασα καράβια δὲν ἦταν ὁ ἄνεμος
δὲν ἄγγιζε ἔτσι ὁ ἄνεμος δὲν εἶχε κίτρινα δάχτυλα ἦταν
πανίσχυρος

σώπαινε ὅταν ἐμεῖς ὀλολύζαμε σὰν ἄδεια κασόνια
ἀνατριχιάζοντας θωρώντας στὰ μάτια της κόσμο ἀντιμέ-
τωπο νέο

μπλέκοντας φύκια τὸ θάνατο γύρω στὰ ξάρμενα γύρω στὰ
σύρματα γύρω στὸ φόβο ἀξεδιάλυτοι μέσα στοὺς προβολεῖς μας
ψιχάλα ἀπὸ ἀφροὺς ὑπόσχεση ψύχωση τάφος ἀγώνας
ἦταν νεκρὸς ὁ πιλότος μας καινούρια γνώριμη θάλασα
ἦταν νεκρὸς ὁ πιλότος μας πικρὸ φεγγάρι
μάζεψε αἶμα ἀδιάφορο ἔτρεμε ἀσήμι
ἔτρεμε λάθος γονάτιζε σκόντανε ἔφευγε ἄπλωνε πέρα
φεγγάρι στυπόχαρτο ἀνάμνησης θολὸ τόσο ἐνήμερο
τόσο δικό μας σὰν αἶμα στὴν παλάμη ἐνὸς δέντρου ποὺ
χάσαμε

ἄτολμο δάσος ἐπίμονο ἕλιγγος ὅσο ἀλυσίδα τὰ κύματα
ὅμως ξεχώριζες πόσο ἦταν ἀδέρφια σου
μόνο σὰν ξεψυχούσαν σταβέντο μακριὰ σου
θάλασα ἐντονη θάλασα θάλασα θάλασα
ζῶο γυναίκα ἔμορφη δίχως σκοπὸ πόρνη ἐλπίδα
ἢ δίνῃ μᾶς τράβηξε ὑγρὸς ὡς τὸ τέλος στὰ σύνεφα
μὰ ὁ πιλότος μας ἦταν νεκρὸς καπετάνιο

THE WOMAN WHO RODE AWAY

μιάς άνυπόταχτης νύχτας και
του D. H. LAWRENCE

ὁ άνεμος φτερούγισε τὰ μαλιά σου άτσάλινα κύματα
κοματιάζοντας τή στιγμή σέ πλήθος σταγόνες σιγιής
ὅπως ερχόσονται άρτυίδωτη σέ μιὰ φούχτα ήλιο
μέσα σέ μιὰ ζεστή ήχῶ ερχόσονται φέροντας γύρω σου
τή γλαυκή φωτιά τής άνοιξης πού άρνήθηκε νά περιμένει
προσπερώνοντας μας άδιάφορα ὅπως ματώναμε χαλίκι-χα-
λίκι στό δρόμο μας τήν παγωμένη άνάσα ένός άποχαιρισμοῦ
μαθαίνοντας τὰ κρásaπεδα νά ψιθυρίζουν τή λύπη τους και
τούς γύρω φράχτες νά κυττοῦν πρὸς τήν Ἀθήνα

δὲ στάθηκες βέβαια
τήν ὥρα πού λυγίζαμε τή μοναξιά σέ πυκνές στιγμές λά-
σπης κι άκούγαμε νά ριζώνει μέσα μας ή ήλικία τής βροχής
παράδερνοντας μέσα στό δειλὸ μαίαντρο τ' οὐρανοῦ μὲ τ' ά-
ξένα σύνεφα στεφάνι έμπαιγμοῦ ή κοράκια
ὄχι δὲ στάθηκε λευκή πλάι μας ὅταν ένδίδαμε βήμα πρὸς
βήμα στις πέτρες πού θρυμάτιζαν τήν πορεία μας άτέλειωτα
άχρηστα τόξα

μέσα στό λυσίκομο φῶς πού πενθοῦσε μιὰ άκόμα ταπεινώση
μιὰ άκόμα φυγή μιὰ άκόμα επανάληψη νικημένο πριν πολεμήσει
τὰ χέρια σου ὠχρὰ μαρτυροῦσαν μιὰ ξένη προσήλωση
τὰ χέρια σου μποροῦσαν νά κλαίνε κι ὅταν τὰ μάτια σου
χαίρονται

μποροῦσαν νά ξεχωρίζουν τὸν άνεμο πού διάβαινε άτολμος
δίπλα σου δίχως νά σέ κυττάξει
σέροντας μελίσι τὸ θάνατο κι ὅμως διάβαινε δίπλα σου
σάν κουρασμένη λόγχη σά σκέψη παιδιοῦ
ὄχι δὲ στάθηκες έφυγες χαμογελοῦσες
δὲν ήταν τὰ μάτια σου ήταν δυὸ δριμύτατοι ὠκεανοὶ και
διαλύθηκες σ' άναπάντεχο φῶς

τὰ δέντρα μᾶς έμαθαν κάποτε ὅσο κι αν κήκαν
οἱ άνθρωποι ὅμως ποτέ τους
άπ' τ' άλογό σου πρόφτασα νά μαζέψω τή σκιά πάνω στή
χλόη πού ξεστράτισε
ὡς νά τ' άκολουθήσει
άπ' τ' ὄνομά σου μιὰ ευαίσθητη μουσική φράση-Μότσαρτ
τάχα ή Ραχμανίνωφ;

τὸ σεπτέμβριο τοῦ 44 ὅταν έμαθα νά πολεμῶ
κατάλαβα πὼς άκόμα δὲν εἶχα πεθάνει

ΙΣΜΗΝΗ ΤΕΡΡ

..σιγιλάρια νευροσπαστούμενα
ΜΑΡΚΟΣ ΑΥΡΗΑΙΟΣ

1.

έχω αφήσει πίσω μου πιά
τή σκόνη μιᾶς λεπτής άπόστασης
τὸ γέλιο τοῦ κήπου μας κάτω άπ' τις άχνές φυλωσιές
τὸ ὕγρὸ βλέμα τῶν σπιτιῶν
τὸ ευάλωτο βάδισμα γύρω στή στέρνα
έχω αφήσει πίσω μου
τὰ λόγια πού έπαιρναν τὸ χρῶμα τοῦ κεριοῦ
έγινα θάμνος τὸ βράδυ

2.

ὁ καθρέφτης πού τραυματίζει κάθε πρωὶ τὰ χεῖλή σου
είναι σίγουρα πιὸ νωθρὸς άπὸ τὰ φύλλα τοῦ άπέναντι πεύκου

3.

ὁ τέταρτος ήταν πάντοτε ένας σιωπηλὸς άνθρωπος συνή-
θως πολὺ νέος στα μάτια του κουβαλοῦσε λίγες ξεριζωμένες
στιγμές καλωσύνης τὸ ἴδιο προσεχτικά ὅπως ένας κινέζος νε-
ρουλαῶς μεταφέρει τὸ πολύτιμο άσκή του δὲν εἶχε ἴσως καμιά
επίδραση στή ζωὴ τῶν άλλων τριῶν: έπαιζε ὅμως τὸ ρόλο του
ὅταν ερχόταν ή σειρά του ευσυνείδητα κι ὅσο πιὸ άθόρυβα τοῦ
ήταν δυνατὸ ή σιωπὴ εἶναι τὸ κλίμα τῶν νοσοῦντων έλεγε
καμιά φορὰ άποφεύγοντας τὸ σκοτάδι χωρὶς επίδειξη οὔτε συ-
νέπεια

4.

δὲν εἶμαι πιά Ἰππόλυτος
οἱ μέρες ξανάγιναν ευθραυστες
τ' ὄνομά σου άρκοῦσε:
πολιτεία περιστεριῶν

5.

...ένῶ δὲν ήταν και τίποτα τὸ εξαιρετικό: ένα δειλὸ φῶς
στήν κλίμακα ένός φερετροποιείου.

Θ. ΦΡΑΓΚΟΠΟΥΛΟΣ

LÉON MOUSSINAC

ΠΙΣΤΕΥΩ

Ἄητός ἢ χοῖρος
Δειλός ἢ μάργος
Σάτυρος ἢ βασιλιάς
Παπᾶς ἢ δήμιος
Ἐραστής ἢ προδότης
Ἄγγελος ἢ στρατιώτης
Μεγαλοφυής ἢ ἀνόητος
ΠΙΣΤΕΥΩ

Παρά τὴν ἀμφιβολία καὶ τὴν ἐνάργεια
Παρά τὸ ἡμίφως ἢ τὴν ἀνία
Τὴ φρίκη, τὴν πείνα καὶ τὸ μέλλον
Παρά τὸ δρέπανο τῆς ἀπελπισίας
Καὶ τὰ τέρατα τῆς ἐκατόμβης
Παρά τὶς αἱμάτινες πρᾶσιες
Παρά τὰ χέρια τῶν ὁμοίων μου
ΠΙΣΤΕΥΩ

Πέρα ἀπὸ τοὺς νόμους καὶ τὶς ἀλυσίδες
Πέρα ἀπὸ τὶς λέξεις καὶ τὰ κρῖνα
Πέρα ἀπὸ τὸν οὐρανὸ καὶ τὸ νερὸ
Πέρα ἀπὸ τὶς φωνές καὶ τὰ φτερά
Πέρα ἀπὸ τοὺς θεοὺς καὶ τοὺς σταυροὺς
Πέρα ἀπὸ τοὺς ἐπίορκους κόσμους
Ἄπὸ τὴν ἀηδία γι' αὐτὰ ποῦ ἀκούω
Βλέπω αἰσθάνομαι κι ἀναπνέω
Πέρα ἀπὸ τὸ Παρίσι καὶ τὰ Σόδομα
Πέρα ἀπὸ τὸ μηδὲν ἀπὸ τὸ πᾶν
Πέρα ἀκόμα ἀπὸ μένα τὸν ἴδιο
ΠΙΣΤΕΥΩ

ΠΙΣΤΕΥΩ ΣΤΟΝ ΑΝΘΡΩΠΟ

ΓΙΩΡΓΟΣ ΣΑΒΒΙΔΗΣ

ΕΠΙΚΑΙΡΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΤΕΧΝΗ

Γιὰ μὲν ἄλλη ἀκόμα φορά, ἀλλὰ ἐντελῶς ἐπιτακτικά, μπαίνει τὸ πρόβλημα τῶν σχέσεων τῆς ζωῆς καὶ τῆς τέχνης.

Τὸ ζήτημα ὁμῶς αὐτὸ γιὰ νὰ λυθεῖ χρειάζεται μιὰ τοποθέτηση, ποῦ ἐνῶ θὰ εἶναι ἀπομάκρυνση καὶ ἀπὸ τὴν τρέχουσα πολιτικὴ ἀντιμετώπισή του καὶ ἀπὸ μιὰ καθαρὴ αἰσθητικὴ ἀντίληψή του, στὴν οὐσία θὰ εἶναι μιὰ σύνθεση, ποῦ μαζὺ μὲ πολλὰ ἄλλα στοιχεῖα θὰ περικλεῖει καὶ τὴν πολιτικὴ καὶ τὴν αἰσθητικὴ.

Ἄν ἡ τέχνη ἦταν μιὰ ἀπλή καὶ πιστὴ ἀντανάκλαση τῆς τρέχουσας ζωῆς, δὲ θὰ χρειαζότανε, γιατί τῆ ζωῆ τίποτα δὲ μπορεῖ νὰ τὴν ὑπερκεράσει πολὺ δὲ περισσότερο νὰ τὴν ἀπεικονίσει στὸν πλοῦτο καὶ στὴν ἀπεραντοσύνη τῆς πλοκῆς της. Ἄν ἡ τέχνη σὲ ἐποχὲς κρίσιμες καὶ φοβερὲς ἀπροσρθεῖ σὲ καθαρούς, ἀδιατάρακτους καὶ οὐσιαστικὰ ἐξωανθρώπινους χώρους, μπορεῖ βέβαια νὰ διασώζει μορφικὰ τὴν ὑπόστασή της, εἶναι ὁμῶς ζήτημα ἂν θὰ πραγματοποιεῖ τὸ ἀληθινὸ καὶ προπαντὸς τὸ ἀνθρώπινο αἰτημά της. Τὸ ζήτημα λοιπὸν τοποθετεῖται στὸ ἂν ἡ τέχνη εἶναι σὲ θέση νὰ μετουσιώσει τὴν ἄμεση, τὴ ρευστὴ, τὴ θερμὴ καὶ παλλόμενη πραγματικότητα, νὰ τὴν ἀνυψώσει στὸ ἐπίπεδο ὅπου τὸ χρονικὰ πρόσκαιρο θὰ συναντᾶται μὲ τὸ αἰώνιο ποῦ δίδει καὶ τὸν ἀφθαρτο χαρακτῆρα στὸ πραγματικὸ καλλιτέχνημα.

Μιλώντας ὁμῶς γιὰ ἐπικαιρότητα χρησιμοποιοῦμε συμβατικά μιὰ λέξη καὶ ὅλοι μας ξαίραυμε πόσο εὐκολο οἱ λέξεις προδίδουν τὸ νόημά τους. Πρῶτα - πρῶτα γιατί ἡ σημερινὴ ἐπικαιρότητα εἶναι πολὺ διάφορη ἀπὸ κάθε ἄλλη ἐπικαιρότητα, γιατί ὁ πυκνότερος καὶ ταχύτατος ἱστορικὸς χαρακτήρας της ἀποκαλύπτει ἀνυπολόγιστες κλιμακώσεις ἀνθρωπίνων συγκρούσεων, ἀλλὰ καὶ γιατί κάθε ἐπικαιρότητα, μὲ ὅποιονδήποτε γαλήνιο καὶ κανονικὸ ρυθμὸ, εἶναι μιὰ στιγμὴ στὴ ζωὴ τοῦ κόσμου, στιγμὴ ποῦ μπορεῖ νὰ ἔχει τὴν αὐτὴ σημασία μὲ τὸν ἴδιο τὸν κόσμο.

Συνεπῶς οὐσιαστικὰ δὲν ὑπάρχει ζήτημα ἐπικαιρότητας, ἀλλὰ ζήτημα πραγματικῆς καλλιτεχνικῆς δημιουργίας. Ἡ τέχνη ἔχει τὴ δική της, τὴν ἀπόλυτη καὶ κυρίαρχη ἀυτονομία της. Εἶναι ζωικὴ ἐκδήλωση καὶ προπαντὸς πνευματικὴ ἐκδήλωση καὶ πραγμάτωση ποῦ μορφοποιεῖ, συνειδητοποιεῖ καὶ καθιερώνει τὴ μοῖρα καὶ τὴν ἱστορία τοῦ ἀνθρώπου. Καὶ σὰν τέτοια εἶναι ἡ καθολικώτερη πνευματικὴ λειτουργία, ποῦ καθῶς καὶ ἄλλη φορά τὸ ὑπο-

γραμμίσουμε, δημιουργεί αμεσότητα σχέσης ανθρώπινης συνείδησης, Ιστορίας και κόσμου. Η αποστολή της και η σημασία της είναι να συλλάβει και να συνδέσει την εσωτερική αυτή σχέση που υπάρχει στην Ιστορική στιγμή, στον κόσμο και στον άνθρωπο. Τα μνημεία της τέχνης, σ' όλους τους τομείς της, μένουν και στέκουν γιατί εκφράζουν μιά ακριβώς στιγμή συμπλεγμένη ἄρρηκτα με μιά ἀκατάλυτη και αιώνια πλευρά του κόσμου. Όλα όμως αυτά τὰ μνημεία ἀντλούν ἀπὸ τὸν Ιστορικό τους χρόνο και χώρο, γιατί δίχως αυτά, δὲ θὰ μπορούσαν νὰ ἀναχθοῦν σὲ ὑπερχρονικές ἀξίες. Όταν ὁ καλλιτέχνης δὲν ἀντλεῖ ἀπὸ τὴν ἐποχή του, ἀσφαλῶς δὲν δημιουργεῖ καλλιτεχνικά, γιατί ἀπλούστατα δὲν συνδέεται οὔτε με τὰ αἰτήματα τῆς ἀνθρώπινης συνείδησης, οὔτε με τὸ λόγο τῆς πνευματικῆς δημιουργίας.

Ἀπὸ τὴν ἀποψη λοιπὸν αὐτή, χρέος ἔχουμε νὰ ἐξετάσουμε τὴν σημερινὴ καλλιτεχνικὴ προσφορά και ἰδιαίτερα τὴν ποιητικὴ, πὸν εἶναι περισσότερο πλούσια και δυστυχῶς, εὐχερέστερη στὴν πράξη. Τὸ ζήτημα δὲν εἶναι καθόλου ἑλληνικό, γιατί ἴδια ἐρωτήματα και συζητήσεις γίνονται σ' ὅλες τίς χώρες πὸν δοκίμασαν τὴν τύχη τῆς δικῆς μας. Στὴ Γαλλία, τελευταία, ὁ συνεργάτης μιᾶς εβδομαδιαίας ἐπιθεώρησης, φανερώνει ἀδίστακτα τὴ χαρά του γιατί ἀνακόπηκε αὐτὴ ἡ φοβερὴ τάση τοῦ Resistancialisme, και ἐπὶ τέλους, ἄρχισαν νὰ βλέπουν τὸ φῶς, ἀν και σχεδὸν ἀμετακίνητα, καθὼς τὸ ὁμολογεῖ ὁ ἴδιος, ἀπὸ τίς προθήκες και τὰ ράφια τῶν βιβλιοπωλείων, οἱ συλλογές τῶν ποιητῶν πὸν τραγουδοῦν τὰ πουλιά, τὰ δέντρα και τὰ σύννεφα. Τὸ ζήτημα όμως δὲν εἶναι αὐτοῦ. Ἄν ἡ ἀντιστασιακὴ φιλολογία και ἰδιαίτερα ἡ ποίηση, δημιούργησε μιᾶ φοβερὴ πεζότητα και κατάντησε νὰ γίνεῖ πολιτικὴ διαφήμιση και προπαγάνδα (μ' ὅλες τίς ἐξαιρέσεις) αὐτὸ δὲν ὀφείλεται οὔτε στὸ πρῶτο ὄλικὸ τῆς ποίησης αὐτῆς, οὔτε στὸν τρόπο τῆς ἔκφρασης της, ἀλλὰ στὸ ὅτι κύρια στάθηκε ἀνίκανη νὰ προχωρήσει βαθύτερα κάτω ἀπὸ τὴν ἐξωτερικὴ και φευγαλέα ἐπιφάνεια τοῦ ἐπικαιροῦ. Ἐξαντλήθηκε περισσότερο στὴ θριαμβευτικὴ μεγαλοστομία και στὴ γραφικότητα τῶν γεγονότων και ἄφισε νὰ τῆς διαφύγει ὁ τραγικὸς κραδασμὸς τῆς ἀνθρωπότητας, πὸν τὸ σῶμα της τὸ διατρέχει ἡ φρικίαση τῆς φοβερῆτερης καταστροφῆς ἀλλὰ και τῆς ἱερώτερης δημιουργίας. Ἴσως ἀκριβῶς ἡ ἔνταση τοῦ βιολογικοῦ αἰσθήματος νὰ εἶναι τέτοια πὸν νὰ ἐμποδίζει τὴν πνευματικὴ και καλλιτεχνικὴ σύλληψη και συνείδηση τῶν γεγονότων πὸν ζοῦμε. Ἴσως νὰ χρειάζεται και κάποια ἀπόσταση χρόνου γιὰ νὰ διαλυθεῖ ἡ ἀντάρα πὸν αἰωρεῖται πάνω ἀπὸ τὰ πεδία τῶν ἀγῶνων και τῶν συγκρούσεων, γιὰ νὰ δοῦμε τί ἀύλακιές ἀνοιξαν στὰ σωθικά τοῦ ἀνθρώπου και τῆς Ιστορίας τὰ φοβερὰ ἄροτρα τοῦ πολέμου και τῆς ἐπανάστασης.

Τώρα ἀκούγονται οἱ κραυγές, οἱ οἰμωγές και οἱ ἰαχές τῆς νίκης και όμως ἀπ' αὐτὲς θὰ ξεκινήσουμε γιὰ νὰ βροῦμε τὴν ἀνθρώπινη ψυχὴ και νὰ τὴν ἐρευνήσουμε στὴν σημερινὴ τραγικὴ παρουσία της.

Ἀπὸ τὴν ἀποψη αὐτῆ, ἔχει κάποια σημασία ἡ αὐθόρμητη, ἡ ἀνεπιτήδευτη δημιουργία τῶν σημερινῶν ἀντιστασιακῶν ποιητῶν μας. Εἶναι ἀλήθεια πὸς ὀλιγώτερα εἶναι τὰ οὐσιαστικὰ ποιητικὰ στοιχεῖα και πολὺ περισσότερα τὰ συμβατικά, γιὰ νὰ μὴ πῶ καταναγκαστικά, στοιχεῖα μιᾶς ἐπικαιρότητας, πὸν τῆς διαφεύγει ἀκριβῶς τὸ οὐσιαστικὸ καλλιτεχνικὸ και ἀνθρώπινο περιεχόμενο. Ἀπὸ τὰ σημερινὰ ποιητικὰ κείμενα εἶναι ζήτημα ἂν θὰ διασωθοῦν πολὺ ἐλάχιστα στοιχεῖα, γιατί ἀκριβῶς εἶναι ἀντιποιητικὰ και προϊόντα ἀναφομοίωτου καλλιτεχνικῶν και πνευματικῶν ἀνθρώπινου και Ιστορικοῦ ὄλικου. Καὶ μάλιστα ἡ κρίση εἶναι τόσο περισσότερο δυσμενέστερη και αὐστηρότερη, ὅσο ἀκριβῶς τὸ διάστημα πὸν συνηθίσαμε νὰ τὸ λέμε μεσοπόλεμος, ἦταν διάστημα πὸν ὄχι μονάχα κυφορούνταν ἀλλὰ και εἶχαν ξεκάθαρα ἐκδηλωθεῖ οἱ τρομακτικὲς δυνάμεις πὸν θὰ συγκρούονταν. Ἔτσι βρισκόμαστε μᾶλλον σὲ μιᾶ περίοδο ἀφθονίας ποιητικῶν χρονικῶν, πὸν πιθανὸν νὰ χρησιμεύσουν σὰν σημεῖο κατεύθυνσης γιὰ τὴν ἀνεύρεση τοῦ πραγματικοῦ ποιητικοῦ ὄλικου στὰ γεγονότα τῶν ἡμερῶν μας.

Ἀπὸ τὴν διαπίστωση όμως αὐτὴν γιὰ τὴν ἀξία τῶν σημερινῶν ποιητικῶν κειμένων — και γιὰ νὰ εἶμαστε δίκαιοι ὑπάρχουν, ἂν και λίγοι, και οἱ τόνοι τῆς θερμῆς ἀδερφότητος, και τῆς ὀργῆς και τῆς ἀνθρώπινης ἀνταρσίας — δὲν πρέπει νὰ φτάσουμε στὰ συμπεράσματα τοῦ ποιητικοῦ πουριτανισμοῦ, πὸν προδίδοντας τὴ ζωὴ και τὴν ποίηση θέλει νὰ ὑπερασπιστεῖ τὴν ἀθλιότατη ἰσχνότητα τοῦ λυμφατικοῦ Πηγᾶσου του και τῶν φαντασιώσεων και παραϊσθήσεων μιᾶς ἐποχῆς πὸν κατακαλύπτεται ἤδη ἀπὸ τὰ ἐρείπια τοῦ κόσμου της και τῶν ἰδεῶν της.

Ἡ σημερινὴ ἀνθρωπότητα πολεμᾶει, ἀγωνίζεται, ματώνει, πεθαίνει, ἀλλὰ προχωρεῖ. Μέσα στίς δοκιμασίες της σφυρηλατεῖται ὁ καινούργιος ἄνθρωπος, ὁ ἄνθρωπος τῆς γῆς. Τὸ ἀνθρώπινο ἡφαίστειο ξεχύνεται ἀνάθεκτο και ὀρμητικό. Γκρεμίζει ὅ,τι πρέπει νὰ γκρεμιστεῖ, ὅ,τι εἶναι σάπιο, ὅ,τι εἶναι ἀντιανθρώπινο. Ὁ αἰσχύλιος Προμηθεὺς γιὰ πρώτη φορὰ βλέπει τὰ τέκνα τῆς γῆς νὰ ὀρμίζουν πρὸς τίς κορυφές τῶν Καυκάσων, γιὰ νὰ χαιρετήσουν τὸ φῶς και τὴ λευτεριά, γιὰ νὰ καταχτήσουν τὴ ζωὴ και τὸν ἄνθρωπο. Τὸν ὑπέρτατο αὐτὸν ἀγῶνα οἱ ποιητὲς θὰ τὸν ψάλλουν. Σήμερα ἀκούγονται τὰ πρῶτα ψελλίσματα. Ἐκεῖνοι όμως πὸν θὰ τὸν ὑμνήσουν θὰ πρέπει νὰ βρίσκονται κοντὰ στοὺς ἀνθρώπους και στοὺς ἀγῶνες τους.

K. A. ΜΕΡΑΝΑΙΟΣ

ΔΙΑΨΑΛΜΑΤΑ

..... Μερικά έντομα πεθαίνουν πάνω στη γονιμοποίηση κι' όμως είναι ελο χαρά· οί πιο δυνατές κι' οί πιο πλήρεις απολάψεις τής ζωής είναι αυτές που πηγαίνουν άντάμα με τό θάνατο.

Οί άνθρωποι είναι παράλογοι. Δέν χρησιμοποιούν ποτέ τις ελευθερίες που έχουνε, μά ζητούν εκείνες που δέν έχουνε. Έχουν τήν ελευθερία τής σκέψης και διεκδικούν τήν ελευθερία τής εκφρασης.

Τά γερατιά πραγματοποιούν τό όνειρο τής νιότης. Παράδειγμα: ό Σουίφτ: όντας νέος χτίζει ένα τρελλοκομείο και στεγάζει κει μέσα τά γερατιά του.

Η πόρτα τής εδτυχίας δέν ανοίγει προς τά μέσα, για να μη μπορεί κανείς να τήν παραβιάσει· ανοίγει προς τά έξω κι' έτσι δέν γίνεται τίποτα.

Κανένας δέν γυρίζει από τους πεθαμένους. Κανένας δέν έρχεται σε τόυτό τον κόσμο χωρίς να κλάψει. Κανένας δε μάς ρωτάει ποτέ θέλουμε να έρθουμε, ποτέ θέλουμε να φύγουμε.

Μιά φωτιά άναψε στα παρασκήνια ενός θεάτρου. Ό παλιάτσος βγαίνει να ειδοποιήσει τό κοινό. Όλοι νομίζουν πως πρόκειται για άστειο και χειροκροτούν: εκείνος επιμένει κι' οί άλλοι γελούν περισσότερο. Έτσι σκέφτομαι, θα γκρεμιστεί ό κόσμος, κάτω απ' τά χειροκροτήματα των ανθρώπων του πνεύματος που θα πιστεύουν ότι πρόκειται για φάρσα.

Η ζωή για μένα είναι ένα πικρό ποτό: γι' αυτό πρέπει να τό πίνουμε γουλιά-γουλιά, άργά και μετρημένα.

Λένε πως ό χρόνος τρέχει, πως ή ζωή ρέει σαν ποτάμι κλπ. Έγώ δέν βλέπω ένα τέτιο πράγμα: ό χρόνος είναι ακίνητος, κι' έγώ τό ίδιο. Όλα τά σχέδια που κάνω για τό μέλλον, ξαναγυρίζουν ίσα πάνω μου· όταν φτύνω, φτύνω τό μοῦτρο μου. . . .

ΚΛΕΙΤΟΣ ΚΥΡΟΣ

ΧΡΟΝΙΚΟ

Στους δρόμους σέρνεται ή άθλιότητα, βοερή ή σιωπηλή, τέτοια μία φορά, που τήν έφεραν μονομιάς στην επιφάνεια οί καιροί. Κάποιες φορές με κυριεύει ή θέληση να είσχωρήσω στη φύση της, να κυκλοφορώ στους δρόμους της, να πλαταίνω τή ζωή της, να χάνω μέσα σ' αυτή τόν έαυτό μου. Όμως βεβαιώνομαι κάθε φορά, πως ή φαντασία του ανθρώπου βρίσκεται σε τόση καθυστέρηση άπέναντι στις πραγματικότητες. . . Όλα τά καθέκαστα αποτελούνται από μύριες μικρές λεπτομέρειες που κανένας δέν μπορεί να τις κρυσταλώσει γιατί έχουν μία φευγαλεότητα ασύλληπτη. Συμβαίνει τό αντίθετο με τις πραγματικότητες. Αυτές έχουν μία βραδύτητα δυσπερίγραπτη στις λεπτομέρειές τους. Η ιδέα τής φτώχειας και τής δυστυχίας σαν ένα σημαντικό—ίσως τό μόνο σημαντικό γεγονός—φανερώνεται κ' εξαφανίζεται στη μνήμη μου ζωντανεμένο μέσα σ' έναν καινούργιο διάκοσμο.

Κάποιος είταν πάλι στην πόρτα. Άνοιξαν. Είδα να του προτείνεται ένα χέρι ξερακιανό που τρέμιζε και δίσταζε. Πρόσεχα τήν υποπτη έκφραση του ανθρώπου. Τά μάτια του κινούνταν άνησυχά και τρομαγμένα, θαρρείς και τά δονούσε κάποιο δράμα επιφατικό που τά έκανε ν' αλλάζουν χρώμα, τό ίδιο σαν τή λίμνη που τή σκιάζει τό γοργό πέραςμα του σύννεφου. Τηρούσε μία σιωπή γεμάτη άνησυχία που άφηγε τήν έντύπωση πως τον κατακτούσαν ξαφνικά οί άναμνήσεις και πως πιέζονταν από χαμένα πράγματα. Σ' εκείνο τό άπροσδιόριστο διάστημα που στέκονταν άμίλητος στην πόρτα, είχε δημιουργηθεί μία σχέση μυστική άναμεταξύ τους. Ζητούσε τήν κατανόηση και τή συμπόνια. Και καθώς είδα, του φανερώθηκε έμπρακτα δίχως κείνη τή φαρισαϊκή επίδειξη. Ζητούσε τήν αγάπη, μ' ελο τό χριστιανικό της νόημα. Και του έδωσε ελα τά ήθικα και υλικά μέσα να συμμεριστεί τά αισθήματα και τις διαθέσεις του. Κι' από κείνη τή στιγμή οί σχέσεις τους λύθηκαν. Παρ' ελα αυτά, πως να τό πώ; Ό άνθρωπος που πρόσφερε από τό περίσσειμά του στενοχωρέθηκε, πειράχτηκε μάλλον, μόνο που ένιωσε να κατευθύνεται μονομιάς πάνω του τό βλέμμα του άλλου σα μία σιωπηλή κατακραυγή από ποικίλες κι' άνεκδήλωτες σκέψεις. Η έλεημοσύνη ταπεινωμένη χαμήλωσε τό μέτωπο άπέναντι στην πραγματικότητα, κ' ίσως να ζητούσε να μάθει ποιά είναι ή αξία, ποιδ τό νόημα και ποιά ή ύπαρξή της. Η ανθρώπινη

ἀθλιότητα στάθηκε, ἄτοπα βέβαια, σὰν ἀφορμὴ γιὰ νὰ ἐπιδειχτεῖ ἡ ἀρετὴ μιᾶς ἄλλης σειρᾶς ἀνθρώπων. Σὲ τελευταία ἀνάλυση, καμμιά ἐλεημοσύνη δὲ στέκεται ἀρκετὴ γιὰ νὰ καταπραύνη τὸ θυμὸ. Τὸ κατάντημα κ' ἡ φτώχεια καλλιερροῦν τὸ αἶσθημα τῆς ἀδικίας. Καὶ μιὰ ἀδικία ποῦ γίνεται στὸ ἄτομο ἀπὸ μέρους μιᾶς δ-ποιας ἄλλης σειρᾶς ἀνθρώπων, φέρνει μέσα της τὸ σπέρμα τῆς κα-κουργίας· μιᾶς κακουργίας ποῦ μπορεῖ νὰ μὴν ἐκδηλώνεται ἄμεσα, τοῦναντίον, μπορεῖ νὰ παρουσιάζει φαινομενικὰ μιὰν ὀψη ζηλευ-τῆς πειθαρχίας, ὑποδειγματικῆς τάξης καὶ μιᾶς ἀπατηλῆς ἡρεμίας· ὅμως φθεῖρει καὶ καταστρέφει σιωπηλὰ τὸν ὀργανισμό της, σὰν τῆ σταγόνα τοῦ δηλητηρίου ποῦ ἀπλώνεται σιγὰ - σιγὰ καὶ φτάνει νὰ προσβάλλει ὀριστικὰ κ' ἀνεπανόρθωτα τὶς πηγές τῆς ζωῆς. Ἔτσι τὸ ἄτομο ἐγκαταλείπεται στὴ μοῖρα του, ὑποτάσσεται στὸ ζυγὸ τῆς ἀνάγκης καὶ τοῦ αὐτοματισμοῦ, περιμένοντας τὸ θάνατο γιὰ νὰ λυτρωθεῖ· ἓνα θάνατο ποῦ δὲν ἔχει ποιά κανένα νόημα. Τὸ πνεῦμα καταντάει ἀνίσχυρο νὰ κυριαρχήσει, κ' ἡ ψυχὴ δὲν μπορεῖ νὰ ζήσει μὲ τὸ νὰ ζητάει μονάχα τὴ λύτρωσή της ἀπὸ τὴ σάρκα.

Τόσο τάχα ἄκαρπο νὰ στάθηκε τὸ δίδαγμα ἐκεῖνο τοῦ καλοῦ Ναζωραίου ποῦ περιφέρονταν στοὺς δρόμους κ' ἔσκυβε νὰ ἐπουλώ-σει μόνος του τὴν πληγὴ στὸ σῶμα τοῦ ἀνθρώπου! Τόσο νὰ λη-σμονήσαμε πὼς τότε μονάχα ὁ πόνος ἀποκοτοῦσε περιεχόμενο πνευ-ματικὸ; Πέρασαν ἀπὸ τότες αἰῶνες, ἀναφάνηκαν λαοί, ἄνθισαν πο-λιτισμοὶ κ' ἐδραιώθηκαν καθεστῶτα μὲ τοὺς Κροίσους τῶν ποικί-λων προϊόντων τῆς γῆς. Καὶ συνέβη μέσα σ' ἓνα τέτοιο καθε-στῶς σὰν τὸ σημερινό, ὁ ἀνθρώπος νὰ βυθιστεῖ στὴν περιφρόνηση. Εἶναι ἔντονα χαρακτηριστικὸ τὸ γεγονὸς πὼς, τὸν καιρὸ ποῦ τὸ χρῆμα δὲν εἶχε ἀποκτήσει τὴ σημερινή του παντοδυναμία, καὶ δὲν εἶχε ἐπιβάλλει τὸ δόγμα τῆς κυριαρχίας του, οἱ ἀπαιτήσεις κ' οἱ ἀνάγκες ἦταν λιγώτερες, ἢ εὐγνωμοσύνη κ' ὁ σεβασμὸς στέκονταν σὰν ἀξίες παραδεκτές, κ' ἀπαραίτητες γιὰ νὰ τηρήσουν μιὰ κά-ποια ἰσορροπία στὸν ἀναπόφευκτο διαφορισμὸ τῶν τάξεων.

Ὡστόσο εἶναι κοινότυπο θαρρῶ νὰ ἐπαναλάβει κανεὶς πὼς ἀπέχουμε τρομαχτικὰ ἀπὸ τὴ στιγμὴ ποῦ ἡ ἀνέχεια κ' ἡ φτώ-χεια ἐλευθερώνοντας τὸν ἀνθρώπο ἀπὸ τὰ δεσμὰ τῆς ὕλης, θὰ τὸν μεταφέρουν σ' ἓνα ἐπίπεδο καθαρὰ πνευματικὸ, γιὰ νὰ μεταβλη-θοῦν σὲ παράγοντες ἰσορροπίας ἀνάμεσα στὶς τάξεις. Μπροστὰ σ' αὐτὴ τὴ βεβαιότητα, θὰ χρειαστεῖ μιὰ πάλη κ' ἓνας ἀγῶνας ἀδιάκοπος γιὰ νὰ προτάξει καὶ νὰ σταθεροποιήσει ὁ ἀνθρώπος τὶς ὑπέρτατες ψυχικὲς του ἀξίες.

Ἴσως εἶναι πιὸ σωστὸ νὰ δοῦμε τὸ φαινόμενο πιὸ θεωρητικὰ ἢ ἀπλὰ φυσιολογικά. Στὸ βάθος τοῦ ἀνθρώπου ὑπάρχει μιὰ ζωὴ ἐσωτερικὴ χωρὶς ἀκτινοβολία, ποῦ δὲν ὀδηγεῖ παρά στὸν ἴδιο τὸν ἑαυτὸ της. Ἰδιαίτερα μάλιστα στὴν ἐποχὴ μας, ἢ πνευματικὴ ζωὴ

ἔχει καθαιρεθεῖ κ' ἔμεινε μονάχα ἡ πραγματικότητα ποῦ ἀγωνίζε-ται νὰ βρῆται σὲ κάποιες σχέσεις μὲ τὴν ἀληθινὴ πνευματικὴ βίωση, ὅμως ποῦ πάντα τὴν ξεπερνάει. Τὶ σημασία ἔχει ἂν ὀνομά-σουμε τὴν πράξη ἀνθρωπισμὸ, θεία κ' ἀνώτερη ἐπιταγή; Τὸ γε-γονὸς εἶναι πὼς ἡ πραγματικότητα ἔχει τὶς ρίζες της σ' ἓνα χῶρο ἐξωτερικὸ.

Φυσιολογικὰ πάλι, δὲν παίζει λιγώτερο ρόλο ἢ φαντασία· μιὰ φαντασία ὅμως ποῦ δὲν ἔχει μόνον γιὰ κριτήριον τὸ αἰσθηματικὸ της ἀποτέλεσμα, μὰ πρῶτα καὶ κύρια τὴ βαθύτερη, τὴ γενεσιουργὸ της αἰτία. Χάρη στὴ φαντασία φανατίζεται τὸ πνεῦμα, ἐρεθίζονται τὰ ἔνστικτα, φουντώνουν οἱ πόθοι—ποῦ διαφορετικὰ θὰ ἔμεναν δί-χως φυσικὴ ὑπόσταση—καὶ πλάθουν τὰ ὄνειρα καὶ συνθέτουν τὸ μῦθο καὶ δημιουργοῦν τὰ σύμβολα. Τὸ σχῆμα μονάχο του, δίχως τὸ σατανικὸ πειρασμὸ τῆς φαντασίας καὶ τῆς διάνοιας, δὲ θὰ εἶχε καμμιά ἀξία, ὅπως πάλι, τὸ ἴδιο τὸ ἔνστικτο τῆς ἀπληστίας καὶ τοῦ πλουτισμοῦ δὲ θὰ εἶχε αὐτὸ καθεαυτὸ, ποτὲ τὴ δύναμη νὰ υποβάλλει τὸν ἀνθρώπο στὴν καταναγκαστικὴ ἀναζήτηση τῶν μέ-σων μέρα-νύχτα, σ' ὀλόκληρη τὴ ζωὴ του. Ἡ φαντασία καλλιερ-γεῖ, προετοιμάζει τὸ ψυχικὸ, τὸ πνευματικὸ ἔδαφος, προσηλιτίζει, παραπλανάει, παρασέρνει τὸν ἀνθρώπο σ' αὐτὴ τὴν ἀδιάκοπη πάλη γιὰ τὴν κατάκτηση. Σωστὰ παρατήρησε ὁ ἀγγλος στοχα-στής: «Προτοῦ οἱ ἀνθρώποι ὑπακούσουν στὴν ἐπιταγὴ τοῦ νόμου νὰ ριχτοῦν στὸν πόλεμο, φανατίζονται ἀπὸ τὴν προπαγάνδα. Θὰ ἐργάζονταν κανεὶς πιὸ ἀποτελεσματικὰ γιὰ τὴν Εἰρήνην ἂν ἔλεγε στοὺς ἀνθρώπους νὰ ὑπακούσουν στὴν αὐτόματη ἐκδήλωση τῶν πολεμοχαρῶν ἐνστίκτων τους, παρά νὰ ἰδρῦει ἓναν ὀποιοδήποτε ἀριθμὸ ἀπὸ Κοινωνίες τῶν Ἐθνῶν».

ΓΙΩΡΓΟΣ ΔΕΛΙΟΣ

ΑΠΟΧΡΩΣΕΙΣ

Συνάντηση κάτω από τή νύχτα, σ' ένα μέρος παληό άσπροσ-
δόκητα, ύστερα από χρόνια μιá άγωνα επιστροφή. Μπορεί νά περ-
πατήσαμε κάποτε μαζί σέ δρόμους πού γαλιζέανε θαμπά από τό
πρόσφατο ψιχάλισμα ή κάποιο καλοκαίρι σέ στιγμές πού ή παρου-
σία του διπλανού φτερώνει κάθε σου σκέψη. Θά κουβεντιάσαμε κά-
ποτε σάν δλους τούς κοινούς κι' άνώνυμους ανθρώπους τήν καθημε-
ρινότητα και τ' όνειρο τή φυγή και τή θλίψη. Θά περάσαμε τίς
περισσότερες ώρες βουβοί ή έστω πιασμένοι άπ' τό χέρι πιστεύον-
τας πάντα πώς «ή σιωπή λέει πολλές φορές πιό πολλά πράματα»—
Ίσως μέ μιá άπελπισμένη προσπάθεια νά σκιαόσουμε μιάν αναπό-
τρεπτη άνία. Μπορεί μιá νύχτα νά φιληθήκαμε βίαια και όρμη-
τικά σ' ένα παγκάκι του δημόσιου πάρκου κάποιο φθινοπωρο—φίλι,
τό τέρμα ή ή άρχή τής αγάπης—βίαια κι όρμητικά χωρίς ποτέ
νά μιλήση κανείς μας γι' αυτό πού ένας άλλος τό λέει αγάπη χω-
ρίς ν' αλλάξει πιá τίποτα μέσα μας, τί περιμένεις ν' αλλάξει!

Συνάντηση, δυό σκιές χωρίς κανένα σκοπό ύστερα από χρό-
νια μιάν άγωνα επιστροφή στο ίδιο παγκάκι του πάρκου δυό πρό-
σωμα νυχτερινά άπροσδιόριστα άγνωστα στή μορφή, τήν όμιλία,
στήν πορεία, στο στοχασμό.

Ή απαντήσαμε τή μοναξιά μέσα σέ γιά παρένθεση. Φύγανε
δλοι, φίλοι άδελφοί, εύαισθησίες, αισθήματα. Σκίλισες συρτάρια
παληά, ξαναδιάβασες γράμματα, έφημερίδες σημειωματάρια, βιβλία
ταξειδιών καταλόγους εκδόσεων. Ή αποθηκέυσαμε, όνειρα, διηγή-
σεις, όργιώδεις περιπέτειες. Γεμίσαμε τό στήθος μας άναμνηή.
Ή ανοίξαμε τό φεγγίτη τό βράδυ σ' ένα άγέρα μεθυσμένο. Πίστεψες
—τέλος— ειλικρινά σέ μιάν αδιάκοπη έναλλαγή.

Πέθανε χτές τό βράδυ, σέ μιάν οίκτηρή παραμόρφωση σκέ-
ψων, μορφής, διαθέσεων. Τό δωμάτιο σήμερα άσπρίζεται, αναπλάσ-
σεται, δημιουργήται.—(Θυμήθηκα, άθελε, τίς νέες κοπέλλες πού
πεθαίνουν σέ κρεβάτια παρθενικά εκλιπαρώντας μιάν άσήμαντη
ανάμνηση),—Ή από τό παράθυρο πεταχτήκανε κάδρα, φωτογρα-
φίες, περιττά αντικείμενα. Μετρήσαμε τή θέση του κοιμού και τής
βιβλιοθήκης 1,30 X 2. Σέ λίγες μέρες, έτοιμοι, θά δεχτούμε φίλους
προσκεκλημένους, μέ καινούργιες κορνίζες, γραμμόφωνα κα ιάφθωνα
παχιά χαλιά πάνω σέ άμετάβλητα άποτυπώματα λησιμονημένων
αιμάτων.

ΜΑΝΩΛΗΣ ΑΝΑΓΝΩΣΤΑΚΗΣ

Η ΙΔΕΑ ΤΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ ΣΤΗ ΜΟΥΣΙΚΗ

Ή έλευθερία, τό υψιστο αυτό άπ' τ' αγαθά, πού χάρισε στή
γήινη ζωή ή Θεία Πρόνοια, ξαναζει πάλι κάτω άπ' τό γλαυκότατο
ούρανό τής Ελλάδας.

Ή έλευθερία είναι αυτή ή ζωή στήν ανώτερη εκδήλωσή της.
Γιατί, ούτε ή θέληση, ούτε ή ήθικότητα μπορούν νά ύπάρξουν χω-
ρίς τή θεά αυτή, πού προστατεύει μέ τά πάλλευκα άρχαγγελικά
φτερά της, ό,τι άληθινό, αγαθό και ώραίο μπορεί νά ξεπηδήση από
τήν έλεύθερη συνείδηση του ανθρώπου.

Ή φύση πρώτη μας άποκαλύπτει τήν ύπαρξη και τήν έννοια
τής έλευθερίας. Ή ίδια αυτή φύση μας δείχνει τόν τρόπο, πού πρέ-
πει ό άνθρωπος νά δεχτή και νά χρησιμοποιήση τό θεο αυτό δώρο.
Ή ύπνος, οι άρρώστειες, κάθε τι τέλος, πού έπηρεάζει τό σωματικό
ή ψυχικό βίο, στερώντας μας τήν έλευθερία, είναι περιορισμοί, πού
επιβάλλονται άπ' τή φύση.

Μπροστά στα φαινόμενα αυτά, τά μυστηριώδη και θαυμάσια,
ό άνθρωπος μένει έκστατικός. Ήρευνά, αναζητά τίς πρωταρχικές
αίτιες και τήν αλήθεια μέ άγωνία, χωρίς άναπαμό, γιά νά στραφή
τέλος στα σύμβολα, πού αποτελούν γι' αυτόν τήν ποθητή λύση.
Τά σύμβολα είναι ή αλήθεια, είναι εκείνο, πού σκεπάζει τό θαύμα
και τή μορφή του Θεού.

Οί περιορισμοί, πού επιβάλλει ή Φύση στήν έλευθερία, είναι
ένα σύμβολο.

Ή αλλοίμονο στον άνθρωπον εκείνο, πού θά γκρεμίση τό σύμβολο
αυτό και ζητήση νά στηρίξη τή ζωή και τή δράση του στις φυσι-
κές έλευθερίες.

Ή αλλοίμονο στα σύνολα εκείνα, πού θ' ακολουθήσουν έναν τέ-
τοιο δρόμο.

Ή φυσική ζωή των ανθρώπων δεν είναι φυσικές, αλλά οι κοι-
νωνικές έλευθερίες. Μέσα στή φαίρα τής κοινωνικής ζωής, οι φυ-
σικές έλευθερίες τροποποιούνται ανάλογα και συμβιβάζονται σύμ-
φωνα μέ τά κοινωνικά συμφέροντα και τίς ανάγκες εκείνων, πού
αποτελούν τό σύνολο μιας κοινωνίας.

Μακάριος όποιος έννοιωσε, ότι στήν έννοια τής έλευθερίας ύπάρ-
χει ή έννοια του περιορισμού. Αυτός είναι ό δυνατός, μέ τό χαρα-
κτήρα πραγματικά έλεύθερο και τήν ψυχή έτοιμη και ικανή νά πε-
τάξη στις σφαίρες τής ύψηλότερης ήθικής.

Αυτός είναι ό δυνατός, πού μπόρεσε νά συλλάβη τήν άρμονία
και τό ρυθμό του Σύμπαντος. Γιατί ή άρμονία και ό ρυθμός και ή

μουσική βρίσκονται μέσα στην έννοια αυτή της αληθινής ελευθερίας, που δε σημαίνει άλλο παρά τάξη και υποταγή στους αιώνιους άγραφους νόμους, αυτούς, που το θεο έωρισε για να κυβερνούν, αλλά και να φωτίζουν συνάμα τη ζωή μας.

Έκει μακριά, έξω απ' την πόλη, κοντά στο κύμα, που θυμίζει πάντα την άεναη κίνηση της ζωής, ο ήχος μιάς καμπάνας ανάστησε στη ψυχή μου σύμβολα και θεούς. Αναπνέοντας με ήδονή τον ελεύθερο άέρα, κλείστηκα βαθειά μέσα μου και στοχάστηκα. Ο μουσικός ήχος της καμπάνας, που έστελνε μακριά το χαρμόσυνο άγγελμα του λυτρωμού της πατρίδας, συμβόλιζε αυτήν την ιδέα της ελευθερίας.

Είναι αλήθεια, ότι η Τέχνη μάς οδηγεί εκεί, που βασιλεύει η τάξη, ο ρυθμός και η άρμονία. Γιατί η Τέχνη είναι σφιχτά δεμένη με το σύνολο των γνώσεων και των βουλήσεων των ανθρώπων. Όμως ανάμεσα στις τέχνες, η μουσική είν' έκείνη, που συμβολίζει την ελευθερία, γιατί μέσ' την ουσία της, υπάρχει και ζει η έννοια του ύψιστου αυτού άγαθού, που, άλλοιμονο! δέν το κατάλαβαν ακόμα πολλοί 'δω κάτω στη γή.

Άς στρέψουν τα μάτια άξιοι και άνάξιοι στην Τέχνη των ήχων· οι πρώτοι, που πιστεύουν πως ελευθερία θά πη περιορισμός και αυτοπεριορισμός, για να νοιώσουν τη βαθειά ίκανοποίηση απ' τον συντονισμό, που πραγματοποιείται με την ένωση μιάς Ιδέας και μιάς Τέχνης, οι δεύτεροι, που δέν μπόρεσαν να στήσουν σύμβολα στον κύκλο του θείου ήθικου νόμου, για να δούν, ότι μια άλλη τέχνη δείχνει το δρόμο, που πρέπει ν' ακολουθή κάθε άνθρωπος, που θέλει να λέγεται μέλος ώργανωμένης κοινωνίας.

Η μουσική, ή ασύλληπτη αυτή τέχνη, ή φευγαλέα, που οδηγεί το είναι μας στο άπειρο, που έχει για «ύλικό» της τις παλμικές κινήσεις και τα κύματα του άέρα, αυτή ή τόσο «ελεύθερη» τέχνη, είναι υποταγμένη σε νόμους και μορφές, που την περιορίζουν.

Τους περιορισμούς αυτούς τους βρίσκουμε μέσα στη φύση της ίδιας αυτής τέχνης, καθώς, απ' την άλλη μεριά, και στο έργο των ανθρώπων. Χωρίς περιορισμούς, δε μπορεί να υπάρξει ούτε μουσικός ήχος, ούτε μουσική, ούτε τέχνη.

Ο μουσικός ήχος διαφεύγει απ' τον κρότο σε τοῦτο, ότι ο πρώτος είναι υποταγμένος σε μια μορφή, ενώ ο δεύτερος όχι. Άκούμε ένα μουσικό ήχο όταν τα κύματα του άέρα διαδέχονται το ένα το άλλο σε ίσα διαστήματα.

Δέν συμβαίνει το ίδιο με τον κρότο. Υπάρχει λοιπόν στο μουσικό ήχο, υποσυνείδητα, ή έννοια του ρυθμού και της τάξης, ή έννοια μιάς μορφής. Γνωρίζουμε επίσης, ότι ένας μουσικός ήχος δέν είναι άπλός, άλλ' αποτελείται από το βασικό ήχο (αυτόν, που ακούμε) και τους άρμονικούς του, δηλ. ήχους άσθενέστερους, πιο

ψηλούς, που δέν τους παίρνει το αυτί του ανθρώπου. Όσο πιο πλούσιος ο ήχος σε άρμονικούς, τόσο ώραιότερη ή «ποιότητά» του. Έχομε λοιπόν και εδώ, υποσυνείδητα, άλλη έννοια, τάξη και μορφή: την άρμονία. Άπ' αυτήν ξεπηδά τέλος μια τρίτη μορφή, που χαρακτηρίζει το μουσικό ήχο: ή μελωδία. Γιατί οι άρμονικές του ήχου αποτελούν μια μουσική κλίμακα και αυτή μια μελωδία. Υπάρχει υποσυνείδητα στον ήχο και ή έννοια της μελωδίας.

Βλέπουμε έτσι, ότι ο άπλός μουσικός ήχος είναι υποταγμένος σε μια τάξη, που περιλαμβάνει υποσυνείδητα το ρυθμό, την άρμονία και τη μελωδία. Η τάξη αυτή ώδήγησε τους πυθαγόρειους φιλοσόφους ν' αναζητήσουν στους μουσικούς ήχους τα βαθύτερα μυστικά της Φύσης και του Κόσμου.

Η τάξη αυτή ώδήγησε τους ανθρώπους να δημιουργήσουν τις διάφορες μορφές, απ' τις όποιες ξεπηδά πια ή μουσική και γενικώτερα ή μουσική τέχνη. Γιατί οι άπλοι ήχοι δέν αποτελούν ακόμα τη μουσική, τη μουσική ως έκφραση των ψυχικών μας καταστάσεων.

Μουσική ή καλύτερα τέχνη, υπάρχει όταν συντρέξουν οι προϋποθέσεις της έκφρασης και της μορφής.

Μέσα απ' τους κανόνες της θεωρίας και της άρμονίας, μέσα απ' τους αυστηρούς κανόνες της πολυδαίδαλης πολυφωνίας, μέσ' απ' τη φιλοσοφία των μαθηματικών, μέσα, τέλος, απ' τις μουσικές μορφές, που εξέλιχθησαν σιγά - σιγά—με άλλα λόγια μέσα απ' τον περιορισμό, ξεπήδησαν ολόφωτη και ολοζώντανη ή αληθινή Τέχνη, πηγή ώμορφιάς και εδλογία Θεού.

Την τάξη και τους περιορισμούς, που τους ώρισεν ή Φύση και που τους συνέχισαν και τους συμπλήρωσαν οι άνθρωποι, πλαισιώνονται δυο βασικοί νόμοι, κέλευσμα και αυτοί της φύσης; ο ένας είναι ο νόμος της μεγαλύτερης άπόδοσης με τη μικρότερη ενέργεια, ο άλλος, ο νόμος της ένδοτητας στην ποικιλία.

Αυτοί οι νόμοι αποτελούν το άλφα και το ώμέγα της τέχνης, απ' τους πιο άπλους μουσικούς ήχους ως τα πολυπλοκώτερα τεχνικά δημιουργήματα εκείνων, που την υπηρέτησαν και την υπηρέτουν με λατρεία.

Δέν είναι δύσκολο ν' ανακαλύψη κανείς, ότι σ' αυτούς τους νόμους υπάρχει ή έννοια του περιορισμού σε όλη της την ισχύ και τη δόξα.

Την έννοια αυτή τη λέμε έμεις έννοια της ελευθερίας. Γιατί ή μουσική, ή «κατ' έξοχήν» ελεύθερη αυτή τέχνη, που κινείται μέσα στον κύκλο των συμβόλων, μάς μεταφέρει στο άπειρο.

Μπορεί οι άκροατές μιάς μουσικής συμφωνίας να νοιώσουν διαφορετικές—ο καθένας—συγκινήσεις ή να φανταστούν διαφορετικές εικόνες.

Ό ένας μπορεί να φανταστεί ένα μαυρο άπειλητικό σύννεφο,

ὁ ἄλλος μιὰ φουρτουνιασμένη θάλασσα, ὁ τρίτος μιὰ πάλη τῆς ψυχῆς. Ποιὰ ὁμῶς εἶναι τὰ ὄρια, πού χωρίζουν τὰ διάφορα συναισθηματά μας; Ποιὰ εἶναι τὰ ὄρια, πού χωρίζουν τὴν ἄγρια χαρὰ ἀπ' τὸν πόνο, τὸ ἐρωτικὸ πάθος ἀπ' τὸ μίσος;

Μέσα στὸ ἄπειρο οἱ ἀκροατὲς θὰ συναντηθοῦν σ' ἓνα κοινὸ σημεῖο, σ' αὐτὸ, πού θὰ τοὺς ὀδηγήσῃ στὸ τέλος ἡ μαγικὴ τέχνη τῶν ἤχων. Καὶ αὐτὸ τὸ σημεῖο εἶναι ἓνας πυρῆνας τοῦ Κόσμου, σημεῖο, ὅπου ἡ Φύση καὶ τὸ Πνεῦμα ἐνώνονται μὲ τὸν ὀλόχρυσο δεσμό τῶν Συμβόλων.

Αὐτὴ εἶναι ἡ δύναμη τῆς ἐλεύθερης καὶ αἰθέρας αὐτῆς τέχνης· δύναμη, πού τὴν ἀντλεῖ ἀπ' τὸ ρυθμὸ καὶ τὴν τάξη, ἀπ' τὸν περιορισμὸ.

Οἱ ἀρχαῖοι φιλόσοφοι ἀνακάλυψαν τὶς ἀλήθειες αὐτές, γιὰ τοῦτο καὶ θεώρησαν τὴ μουσικὴ δύναμη ξεχωριστὴ γιὰ τὴ διάπλαση χαρακτήρων καὶ ἥθους.

«Ἄρ' οὖν, ἦν δ' ἐγὼ, ἡ Γλαύκων, τούτων ἕνεκα κυριωτάτη ἐν μουσικῇ τροφή, ὅτι μάλιστα καταδύεται εἰς τὸ ἐντὸς τῆς ψυχῆς ὅτε ρυθμὸς καὶ ἁρμονία, καὶ ἐρρημενέστατα ἄπτεται αὐτῆς φέροντα τὴν εὐσχημοσύνην, καὶ ποιεῖ εὐσχήμονα, ἐάν τις ὀρθῶς τραπῇ...» (Πλάτωνος, Πολιτεία, Βιβλ. ΙΙΙ).

«Τὰ μὲν οὖν ἄλλα ζῶα οὐκ ἔχειν αἴσθημα τῶν ἐν ταῖς κινήσεσι τάξεων οὐδὲ ἀταξιῶν, οἷς δὴ ρυθμὸς ὄνομα καὶ ἁρμονία· ἡμῖν δὲ οὐς εἴπομεν τοὺς θεοὺς συγχορευτὰς δεδῶσθαι, τούτους εἶναι καὶ τοὺς δεδωκότας τὴν ἐνρυθμόν τε καὶ ἐναρμόνιον αἴσθησιν μεθ' ἡδονῆς, ἣ δὴ κινήτην τε ἡμᾶς καὶ χορηγεῖν ἡμῶν τούτους ὠδαῖς τε καὶ ὀρχήσεσιν ἀλλήλους ξυνείροντας, χοροὺς τε ὀνομακένους τὸ παρὰ τῆς χαρᾶς ἔμφυτον ὄνομα». (Πλάτωνος, Νόμοι, Βιβλ. ΙΙ).

Καὶ ἓνα ἄλλο μέγα πνεῦμα τῶν νεωτέρων χρόνων—ὁ Λουδοβίκος σὰν Μπετόβεν, ἔκλεινε βαθεῖα μέσα του σὰ μιὰ ιδέα καὶ μιὰ ἐννοια, τὴν ιδέα τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς μουσικῆς.

Ὁλόκληρη ἡ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο τοῦ ἡμίθεου αὐτοῦ, εἶναι ἓνας ὕμνος στὴν ἀληθινὴ ἐλευθερία.

«Πάνω ἀπ' ὅλα, ἔλεγε, πρέπει ν' ἀγαποῦμε τὴν ἐλευθερία». «Μπορεῖ νὰ μοῦ στερήσουν τὴν ἐλευθερία, ἀλλὰ καὶ τότε εἶμαι ἐλεύθερος νὰ πῶ ναὶ ἢ ὄχι. Ἐλευθερία! Τί περισσότερο νὰ ποθῆσῃ κανεὶς;»,

ΔΗΜ. Α. ΧΑΜΟΓΔΟΠΟΥΛΟΣ

ΕΝΑ ΑΣΠΡΟΥΛΟ ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΑΚΙ...

ΔΙΗΓΗΜΑ

Τὸ καλοκαίρι, ὅταν νυκτώνει, εἶναι στὴν ἀρχὴ καὶ τὸ λυκόφωτο μιὰ ιδέα σὰ γιὰ ἓναν ἄλλο κόσμο· μιὰ ἁμορφιά.

Μετὰ τίποτα.

—Καθὼς τουφεκορρίχγανε χτὲς βράδου οἱ χωροφυλάκοι γιὰ τὸ βασιλέα, κόπηκε τὸ σύρμα ἐδῶ καὶ γίνηκε ξαφνικὸ σκοτάδι: Τῆς γυναικας μου τῆς λύθηκε ὁ ἀφαλός!... λέει ὁ Γιῶργης Δημούτσιος σ' αὐτοὺς τοὺς τρεῖς - τέσσερους πού ψυχοστάλιζαν ἔξω στὸ ἐξοχικὸ του τελευταῖοι, καὶ μάζευε πιδ πέρα πάλι καρέκλες.

Τὸ μαγαζὶ εἶναι χτισμένο στὸ χωριὸ ἄκρη - ἄκρη κι' ὅπως δίπλα χάσκει ἐκεῖνη ἡ βαθεῖα ρεμματιά, ὁ Λάκκος, εἶναι πάντα φόβος μὴν πέσει κανεὶς.

—Καὶ κρεβατῶθηκε; ρωτᾷ ὕστερα κάποιος ἀπ' αὐτοὺς ἐδῶ. Ἔ;...

—Ναί! τοῦ ἀπαντᾷ ἀναστεναχτὰ ἀπὸ δίπλα του ὁ Κώστας Πειστικὸς πού τὴν ἔχει ἀδερφή... Ἀκουλουθεῖ ἡσυχία, περίσκεψη...

Στὸ μεταξὺ ἐρχεται ἐδῶ κι' αὐτὸ τὸ ζευγάρι, οἱ νέοι καὶ κάθονται στὸ πευκάκι... Ἐσχινούνται...

Σιωπῆ...

Στὸν κάμπο, μὲς στὴν πολλὴ ἀστροφεγγιὰ λησμονιοῦνται οἱ ὁρόμοι, τὰ χωριά, ὅλα, σὲ μιὰ ἀποσταμένη παιδικότητα, καὶ στὴ θάλασσα ἐκεῖ δίπλα εἶναι ἀκόμα τὰ φῶτα ἀπὸ τὸ φαρονάκι στὶς ἀτακτες κείνες γραμμὲς τους, τὶς θλιβερές.

Ἐδῶ ἡσυχία... καὶ πιδ τρίζει μιὰ καρέκλα σιγά, καὶ μὲς σ' αὐτὸ ξαναστενάζει πάλι ὁ Κώστας Πειστικὸς ἀπὸ βαθιά, ἀργὰ - ἀργὰ.

—Πῆγες ξανὰ τὴν εἶδες;

—Νὰ κάνω τί;! σηκώνεται αὐτός. Τὴν ἔχασα τὴν ἀδερφή μου!..., Δὲν τὸ ξέρω!! Καὶ πάει.

Ἐνα τζιτζίκι ὑψώνει τὸ βραχνὸ του τραγουδάκι ἐκεῖ κοντὰ καὶ στραγγίζει πικρὴ - πικρὴ ἢ γύρω ἐρημιὰ!... Σὲ λίγο ἀποσταίνει, σωμαίνει. Αὐτοὶ κι' οἱ ἄλλοι ἐδῶ φεύγουν.

Κάτω στὴ ρεμματιά πιάνει τώρα καὶ βουτίζει καὶ βουτίζει ἓνα ἀεράκι πού κατεβαίνει ὀλοένα ἀπὸ τὸ Μύτηκα, σὰ χαρούμενος ἀνοιχιάτικος χεῖμαρος.

Μέσα ἀπὸ τὸ μαγαζὶ ἀκούγονται πότε - πότε πού χτυπιοῦνται τὰ ποτήρια σὰ μιὰ μακρινὴ σημασία.

“Ωρα!...

“Ω, ιδές! μάς κοιτάζει τὸ σκυλί πού δὲ μιλάμε τόση ὥρα, λέει αὐτὸ τὸ κορίτσι ἐδῶ, ἡ Εὐα, ἀλλὰ αὐτὸς τὴν κοιτάζει μὲ ἀπορία, Μᾶς κοιτάζει τοῦ λέει ξανὰ αὐτῆ, μὲ κάποιον τρόπο... Αὐτὸς τίποτα. “Επειτα κι’ ὁ Δημοῦτσικος βγαίνει καὶ χύνει νερὰ ἐκεῖ δίπλα καὶ στέκει καὶ τ’ ἀκούει πού χτυπιοῦνται ἀπελπισμένα στὴ σιωπή... Ἄπο κει κοιτάζει τίς καρτέλες τοῦ πού σμίγουν, ὄλο καὶ σμίγουν στὴ νύχτα σειρὲς - σειρὲς σὰ λύπες.

—“Ἡ γυναίκα μου δὲ μοῦ φεύγει ἀπὸ τὸ νοῦ μονολογεῖ...

Στὸ βουναλάκι, στὸ Σταυρὸ βασιλεύει τώρα ἓνα ἀστέρι κι’ ὅπως φρικιὰ γύρω του ὁ οὐρανὸς ὄλα περνοῦν βαθύτερα στὴ μοναξιά τους σὰ γλυτωμένα ἀπὸ τὴν τυραγνικὴ μνήμη τούτου τοῦ κόσμου.

—Αὐτὸ τὸ τραγουδάκι πὼς τὸ λέγαν;!! εἶπε πάλι τὸ κορίτσι μὲ μισὴ φωνή.

“Ἦταν ἀλήθεια μιὰ ἀνεπάντεχη παραλλαγή, ἓνα παιδικὸ τραγούδι,,.

«Τὸ καλοκαίρι πέρασε
πάει πέρα, πέρα,
πέρα σὰ χωράφια.
Πλαλεῖτε νὰ τὸ βρῆτε
νὰ μὴ χάσομερεῖτε!»

Αὐτὸ.

Κάτω ἀπὸ τίς παιδικὲς ὅμως κείνες φωνὲς ἐπαλλε ἓνας σταθερὸς ὑπότονος, μιὰ μελαγχολία καὶ σ’ αὐτὸν ἀπάνω κρατιόταν ἡ ψυχὴ!...

«Ποῦντο; ποῦντο;
Γιάτο! γιάτο! γιάτο!
Πέρασε —
καὶ πάει κάτω...»

Ἡ μέρα κι’ αὐτὴ ἦταν πολὺ κουραστικὴ γιὰ τὴν ἀλαζονία τοῦ καλοκαιρινοῦ της θριάμβου. Ἐημέρωσε κι’ ὁ Γιώργης Δημοῦτσικος στέκει μιὰ στιγμὴ καὶ κοιτάζει ὀλόγυρα. Ἄγγουσα!... Καὶ πιά δουλειά.

Αὐτὴ ἡ μικρὴ ξένη Εὐα, διώρθωνε χτές ἐδῶ ἓνα φουστάνι της κι’ εἶναι σκορπισμένα ἓνα γύρω ὄλο μικρὰ ροζ κουραλέκια. Τὰ μαζεύει ἐδῶ κι’ ἐκεῖ ἀνάμεσα στίς καρτέλες κι’ εἶναι μιὰ δουλειὰ αὐτὴ παραπανίσια.

Στὸ διάβολο! μουρμουρίζει. Στὸ διάβολο!

Μετὰ ἔρχεται ἐκεῖ ὁ πρῶτος πελάτης, ὁ φούρναρης καὶ τρέμει γιατί δὲν ἔχει πιεῖ ἀρκετὸ ἀκόμα. Γεμίζει τὸ μπουκαλάκι του ρακὶ καὶ γρήγορα - γρήγορα σφίγγει δυὸ τρεῖς μεγάλες γουλιές ἀπανωτά, κι’ ἔπειτα κοιτάζει ὀλόγυρα δειλὰ σὰ νὰ ἔκανε μιὰ ἀτάξια... Σφουγγίζεται μὲ τὴν παλάμη.

Ἡ γυναίκα σου φοβήθηκε πάλι; ρωτά...

—Ἡ Μαρία; λέει ὁ Δημοῦτσικος. Τίποτε ἄλλο.

Σιγὰ πού ἦταν μετὰ ἐκεῖ... Ἐπειτα ξανάπτε ὁ φούρναρης.

Ἀπόψε λέει καὶ ἡ γῶ κοιμήθηκα σὰ σὲ κούνια, ἔτσι ὠραία. ἀλλὰ μοῦ ξημέρωσε ἄσκημα. Μὲ χούριαξε ὁ γυιὸς μου νὰ μὴν ξαναπατήσω στὸ φούρνο. Φοβέριζε καὶ θὰ μὲ βαρέσει μὲ τὸ φτιάρι, σήμερον ἡμέρα τοῦ Σωτήρος...

—Εἶναι τοῦ Σωτήρος!... κάνει ὁ Δημοῦτσικος... Μπά!

—Θὰ τὸν κάνω ἀποπαίδι.

—Καλά! καλά!... τοῦ λέει αὐτὸς βαρετός...

Ἡ ἥλιος ψηλώνει μὲς σὲ θαμπούρα καὶ κάτω ἀπλώνεται ἡ θάλασσα ὄλη σ’ ἓναν κινούμενο μῶβ χρωματισμό... Στὸν κόρφο ἀκρη - ἀκρη ξασπρίζει λύπη.

Ἐπειτα ἔρχεται πάλι ἡ Εὐα ἐκεῖ μ’ αὐτὸν τὸν ἄλλον...

—Ἄκου λέει ὁ φούρναρης... Αὐτοὶ ρωτοῦν νὰ μείνουν στὸν

Ἐλυμπο σὲ καμιὰ σπηλιά.

—Τί! κάνει ὁ Δημοῦτσικος!... Νὰ ἀσκητέφουν...

—Χμ...

Χτυποῦν ἐκεῖ γιὰ καφέ κι’ ἔπειτα ἀκολουθεῖ μιὰ τρυφερὴ - τρυφερὴ σιωπὴ σὰν ἀπὸ πρωῒνὸ κῆπο. Ἡ Εὐα ἔχει στὰ μαλλιά της ἓνα μικρὸ ἀσπρουλὸ τριανταφυλλάκι, ἀπίστευτο... Σιγῆ... Κι’ ἄλλοι ἔρχόνταν ἐδῶ καὶ κάθονται μὲς τῆ λησιμοσύνη τοῦ πρώτου τσιγγάρου...

—Λοιπόν, τὸ πνέμα δὲν εἶναι ἡ λύπη αὐτῆ ὁ οἶχτος τῆς ζωῆς;... ἀρχίζει τὸ τροπάρι τοῦ ὁ φούρναρης.

Ἐσφωρτώσου μας! τὸν κάνει ἓνας χοντρός...

Παύση...

Μὲς σ’ αὐτὴ κυλάει πότε-πότε ἀπὸ πάνω ἡ μπάσα φωνὴ τοῦ παπὰ σὰ μπάλα μοναξιάς.

Ἐπειτα στιγμὲς... Ὁ Δημοῦτσικος στέκει στὴν πόρτα του.

Στὸ παράθυρο ἐκεῖ ἀντίκρυ ἦταν τὸ παιδικὸ μαξιλάρι μὲ τὰ θαλασσινὰ κεντήματα... Τὸ ξανθὸ κορίτσι. Ἐπειτα ἦταν καὶ μιὰ ἐποχὴ ἀνοιξή, γύρω ἡ πολλὴ ἀπλότητα τοῦ πρωῒνοῦ δάσους.

—Μαδοῦν τριαντάφυλλα;! ρωτιόταν ἡ Μαρία μὲ γλυκὰ λιγωμένη καρδιά.

Μετὰ ἓναν καιρὸ τὸ δάσος πῆρε φωτιά... Τὸ ἔκασαν οἱ ἐχτροὶ γιὰ νὰ πιάσουν τοὺς πολεμιστὲς, τοὺς Ἕλληνες καὶ τὸ Γιώργη πού λημέριαζαν ἐκεῖ.

Εἶδες! αὐτὸς πού τοὺς τὸ εἶπε νὰ τὸ κάνουν ὁ Καταραχιάς, πέθανε μονοχρονίς καὶ σὰν ξεθάφτηκε προχτές τὰ γένια του ἦταν μεγαλωμένα τρεῖς πιθαμὲς.

Ἄλλως ἡ μικρὴ καρδιά τῆς Μαρίας ἔφυγε ἀπὸ τὴ θέση της.

—'Ε, καφέ είπα! φωνάζει ένας εκεί.

—Συλλογιζόμουνα τή γυναίκα μου λέει τότε αυτός...

Μετά πάλι ακούγεται ο παπάς...

—'Ακόμα δὲν μπήκε οὔτε στο «Εὐλογητός»! 'Ακούτε.. Στενοχωριέται ένας..

—Γιὰ τὸν παπὰ λέτε; Μπαίνει στὴ μέση ὁ Δημούτσικος πού ἔφερε τὸν καφέ. Χτές βράδυ ἦταν κι' αὐτὸς μαστουρωμένος μὲ τοὺς ἄλλους ἐδῶ.

—Μὲ χασίσι!!

'Αλλά; μὲ χασίσι...

'Ησυχία...

—Γιὰ ἀκούτε τον! Εἶναι νὰ μὴν τοῦ κάνεις μιὰ ἀναφορὰ νὰ τὸν ξουρίσουν!!

'Επειτα τίποτα.. Πάλι ἐρχόταν δλόγυρα νὰ σχηματιστεῖ μιὰ λύπη. 'Απὸ τὸν κουμπὲ τῆς ἐκκλησιᾶς πετάει ἓνα πουλι καὶ μπαίνει γύρω του ἡ μέρα..

Πίκρα...

—Αὐτῆ, λέει ένας μετὰ ἐδῶ γιὰ τὴν Εὐα, σὰν ἀλλοπαρμένη φαίνεται. Δὲν εἶναι καλὰ...

—Ναὶ λέει κι' ένας ἄλλος.. Δὲν εἶναι καλὰ...

Χριστιανοί, κάνει τότε ὁ Δημούτσικος. Τί τὸ λέτε αὐτό;! 'Ολοὶ μιὰ ὥρα δὲν ἔχουμε ἀπάνω μας...

Μετά πάλι τίποτα.. Κουρούκες πετοῦν μὲς τὸ Λάκκο, κι' ὄλο πετοῦν.. Μὲς σ' αὐτὸ κι' ὁ ἥλιος μένει ἀκόμα θαμπὸς σὰν ἓνα πολὺ μακρυνὸ πρᾶμμα. Πλήξη. 'Εδῶ ἐρχονται κι' ἄλλοι κι' ἄλλοι κι' ὕστερα περνοῦν στο δρόμο δυό, ὁ ένας πίσω ἀπὸ τὸν ἄλλον. Φιλονικοῦν.

—'Αφοῦ συμβιβάζομαι σ' ὅτι λὲς σὲ ζήμιωσα, φωνάζει ὁ πίσω. Δὲν εἶσαι χριστιανός...

—Στὸ δικαστήριο, τοῦ ἀπαντᾷ ἐκεῖνος σκληρὰ καὶ πάει.

Τότε αὐτὸς ὁ πίσω ἐρχεται ἐδῶ κι' αὐτὸς.

—Τὸν ἀκούσατε, ἔκανε πάλι στὰ νύχια τοὺς μᾶς βάλανε οἱ Βαρυκίσιοι. Γιατί δὲ τὰ ξεμπερδέψαμε τὰ σκυλιά.

—Ναί, συμφωνεῖ κι' ὁ Δημούτσικος. Δὲν ἔπρεπε ν' ἀφίσουμε ρουθὺνι!..

'Ομως ὁ χοντρός ἐκεῖ τὸ πέρνει ἀστεῖο καὶ βάζει κάτι γέλοια.. Ρουθὺνι.. κάνει.. καὶ χτυπᾷ τὰ μεριά του.

Μετά πάει κι' αὐτό.

Δύσκολη μέρα! πῶ! πῶ!...

'Αργά, ἀπόλυσε ἡ ἐκκλησιὰ καὶ πολλοὶ περνοῦν ἀπὸ δῶ. Νὰ κι' αὐτὸς πού δὲ συμβιβάζεται. Νὰ καὶ ἓνα σκυλι πού πηγαίνει καὶ μυρίζεται τὸν ἓναν τὸν ἄλλον σὰ γιὰ νὰ γνωρίσει κάποιον. Μὰ

νά, ξεκόβει κι' ἐρχεται ἴσα σ' αὐτὴ τὴν Εὐα ἐκεῖ καὶ πέφτει στὰ πόδια της. Τὸ κοιτάζουν ὄλοι.

—Τότε πού φεύγαμε τοὺς Γερμανοὺς πιάνει καὶ διηγεῖται αὐτὸς ὁ χοντρός τρελάθηκε τὸ σκυλι μου. Τὸ θυμόσατε πού πήδησε ἀπὸ τὸ βράχο ἐδῶ καὶ σκοτώθηκε..

—Αὐτό, τὸν κόβει ένας τί πάει νὰ εἶπει. Ζῶα καὶ ἄνθρωποι τὸ ἴδιο δὲν εἶμαστε. Δὲν τὸ ξέρουμε..

—Ναὶ κάνει κάποιος, βέβαια..

—'Εγὼ δὲν τὸ ξέρω, λέει σκεφτικὰ πολὺ ὁ χοντρός, δὲν τὸ ξέρω...

Σταματάει κι' αὐτό.. 'Η Εὐα εἶναι ξεχασμένη ἐκεῖ, ἐκστατική. Ζέστα!.. Πνιγούρα!... Τότε νὰ κι' ένας ἄλλος ἰδροκοπημένος ἀπὸ πέρα..

—Στὴ Λεπτοκαρυά, λέει, δάκρυσαν οἱ εἰκόνες καὶ θὰ περάσει γιὰ κεῖ σήμερα κι' ὁ Δεσπότης.

Ἐέρετε πουθενὰ ψάρια;..

—Ψάρια;! λένε. 'Οχι.

—'Εχουν καὶ λένε. ἐξακολουθεῖ αὐτὸς πὼς ὅταν ξαναγίνε αὐτὸ πρὶν ἀπὸ τριακόσια χρόνια, βούλιαξε τὸ χωριό.. Τὸ ξέρετε;..

—Ποῦ δάκρυσαν οἱ εἰκόνες;

—Ναί! καὶ πού δὲ βρέθηκε καὶ νὰ φάει ψάρι ὁ Δεσπότης.

'Ἦταν καὶ τότε ἡμέρα τοῦ Σωτῆρος.

—Νὰ ἰδοῦμε! κάνει δῦσπιστα ένας ἐκεῖ. Νὰ ἰδοῦμε...

—Καλύτερα νὰ κοιτάξουμε γιὰ ψάρια, λέει ὁ χοντρός, κι' ἔχει κνιτρινίσει...

'Ἐνα πουλι πέταξε πάλι ἀπὸ κεῖ, ἀπὸ τὴν ἐκκλησιὰ κι' ὄλο πήγαινε σὰ νὰ μὴν εἶχε πού νὰ σταθεῖ μὲς σ' αὐτὴ τὴ μέρα.. Στενοχώρια.

—Νὰ πεταχτῶ νὰ ἰδῶ τὴ γυναίκα μου, λέει ὁ Δημούτσικος.

'Υστερα ἡσυχία.

'Ἐνα γουρούνι ξεφανερώνεται καὶ κυλιέται στο ἀυλάκι! 'Ανία... Μετὰ περνα ἄργὰ ἓνα αυτοκίνητο καὶ παιδιὰ πλήθος τρέχουν πίσω του. Θὰ ῥθει ὁ Δεσπότης... Νὰ καὶ ὁ πρόεδρος πού πάει κι' αὐτὸς τρέχοντας...

—'Αν δὲ βρῆκαν ψάρια;! κάνει ὁ χοντρός...

Μετά ξανασιωπῆ.. Βαριά! !...

'Υστερα ἦρθε κι' ὁ Δημούτσικος...

—Τὴ γυναίκα μου κάτι τὴ λιγώνει στὴ μέση, λέει.

—Μπορεῖ νὰ λύθηκε ὁ ἀφαλός της... κάνει κάποιος...

—'Ο ἀφαλός της;! 'Οχι..

Σφίξη...

Ἐαναγύρευαν γιὰ νὰ φάει ὁ Δεσπότης ψάρι, κι' ἔπειτα γινόταν συζήτηση τί τρώει αὐτός...

—'Εγώ, λέει ένας τέλος δὲν εἶδα στὴ ζωὴ μου βόιδι ψόφιο...
Νέκρα,..

—'Ενας τζιτζικας, λέει κάποιος. ἀκοῦτε ;
Διάλυση.

—'Ο Κώστος λέει ὁ Δημούτσιος φοβάται γιὰ τὴ Μαρία..
Τίποτα.

Μιά κοτούλα περνᾶ ὄλο ἀξιοπρέπεια ἀργὰ ἐκεῖ πὺρ πέρα...

—'Ενας ένας φεύγουν ὄλοι ἀπ' τὸ ἐξοχικό.

—'Ερημιά.. Ἡ ὥρα βγαίνει δύσκολα πολὺ μέσα ἀπὸ τὴ σφίξη
τοῦ μεσημεριοῦ καθὼς ὁ ἀχινός, θυμάσαι ; ἀπὸ τὸ ἀλατόνερο.

Περνοῦν δυὸ χωροφυλάκοι κι' αὐτὸς ὁ μπερπαντάκος ὁ ἐθνο-
φύλακας.

—Τὴ γυναίκα μου λέει ὁ Δημούτσιος τὴ λιγώνει κάτι στὴ
μέση. Λέτε νὰ 'ναὶ ὁ ἀφαλός της ;...

—Μμ... μπορεῖ... Κι' ἦταν νὰ φύγουν...

—Τὸ βράδυ πὺρ κόπηκε τὸ σύρμα, λέει τότε αὐτὸς ὁ ἐθνοφύ-
λακας, ἕνα χελιδονάκι πὺρ κοιμόταν ἐκεῖ ἔπεσε στὰ πόδια μου...
Τὸ βρήκες ;

—'Οχι λέει αὐτὸς.. Δὲν τὸ βρήκα... Κεῖνοι φεύγουν. Μονα-
ξιά, κούραση... Πέρα εἶναι ἕνα καλυβάκι ἄσπρο μὲ καινούργια κε-
ραμύδια... Μιά κουρούνα κατάκορφα σ' αὐτὸ βιγλίζει. Νὰ καὶ μιὰ
γυναίκα στὸ ξέφωτο μαυροφορεμένη... Πὼς βαραίνει ἢ πολλὴ μέρα
στὸ νοῦ...

Τάχα ἢ γυναίκα του ἦρθε ἐκεῖ... Τρέμει.

—Γιῶργη τοῦ κάνει ἐτριξε τὸ σπῆτι μας, δὲν τὸ ἀκουσες.

—Μαρία, Μαρία, λέει αὐτὸς γιὰ νὰ τὴν ἠσυχάσει.

Μὰ τίποτα.

—'Εγώ, κουνᾶ τὸ κεφάλι λυπημένα αὐτὴ, θὰ φύγω, θὰ πάω
στὸ δάσος.. Κι' ἀμέσως πέρνει ἕνα ἀπογευματινὸ δρομάκι. Ἄχ μο-
σχοβολοῦν ροδάκινα,

—Μαρία ! τῆς φωνάζει αὐτὸς, τώρα πέρασε κι' ἢ μάνα σου
γιὰ κεῖ.. Ἀλήθεια !.. Μὰ κείνη μικραίνει ἀμέσως, πὼς μικραίνει !
—'Ο Δημούτσιος τρομάζει, πετάγεται.

—'Ολα γύρω εἶναι ἐρημικὰ σὰν ἀστοχημένα μὲς στὴν πολλὴ
μέρα.

—Κοιμήθηκε ; λέει ὁ Δημούτσιος...

—'Ενα λάγιο πρόβατο περνᾶ ἀργὰ ἀγκομαχώντας.

—'Αγωνία !

—'Υστέρᾳ ἦρθε ἕνας ἐργάτης ἐκεῖ καὶ διώρθωσε τὸ σύρμα τοῦ
ἠλεκτρικοῦ.

—'Ενα μεροκάματο, κάνει, τὸ βρίσκει στὴν κόλαση σήμερα...
Φτοῦ...

Κάπου ἀκούγεται μιὰ βρύση πὺρ ξεπλένει τὴ σιωπὴ, ἔπειτα
περνᾶ μιὰ μὲ λευκὰ καὶ δένεται λίγο ἢ μέρα.

—'Απόγεμα...

Πετὰ κι' ἀεράκι...

Στὸ ἐξοχικό ἐρχεται πάλι κόσμος. Σὲ λίγο ἢ ὀρχήστρα τοῦ
'Αντωνάκη κι' ἢ Εὔα μὲ αὐτὸν κι' αὐτοὶ ἐδῶ. Νὰ κι' αὐτὸ τὸ ἄ-
γνωστο σκυλὶ πάλι μαζί τους. Τί γίνεται ;

Δειλινό. Πιάνει καὶ βραδιάζει, πικρίζει,.. εἶναι κι' ἀπὸ τὰ κο-
ριτσάκια γύρω πὺρ ἔστησαν παιχνίδι τραγουδώντας, ὄλο τραγου-
δώντας τὸ ἴδιο...

«Τὸ καλοκαίρι πέρασε...»

Μὲς σ' αὐτὸ ἄρχισε μπήκε κι' ἢ μικρὴ ὀρχήστρα ἐκεῖ κάτι
νὰ πεῖ, κατιτι ἄλλο νὰ ξέρει στὴν ψυχὴ. Μὰ μπᾶ !... Δίπλα στὴν
Εὔα αὐτὸς ὁ ἐθνοφύλακας δὲ λέει νὰ σιωπάσει...

—Τὸ δαχτυλίδι μου, λέει, τόχε ὁ παπούς μου ἀπὸ μιὰ ἀρρα-
βνιαστικὴ πὺρ τὴ γελοῦσε. Ἐέρετε τί γούρι μοῦ φέρνει ; !

Στὸ μεταξὺ τὸ βιολί τελείωσε τὸ πρῶτο μέρος μὲ μιὰ πτώση
πολὺ σημαντικὴ. Εἶχε βραδιάσει καλὰ κι' ἢ μικρὴ παύση
πὺρ ἀκολούθησε ἔμενε στενὴ - στενὴ εὐχαρίστηση... λύπη.

—'Ο ἐθνοφύλακας σηκώθηκε ἀπὸ ἐκεῖ γιατί δὲ γινόταν κι' ἄλλιως.
Πέρασε αὐτὴ ἢ γλυκιά μελαγχρινὴ κι' ἦταν νὰ πάει ἀπὸ κοντὰ της
στὰ Κατούνια. Περισσότερο τοῦ ἀρέσει γιατί ἄλλοτε βάζει βασιρικὰ
στὸν κόρφο της ἄλλοτε τριαντάφυλλα ἄλλοῦ... Τί ὠρατὰ !...

Τὸ βιολί ἄλλαξε τώρα σκοπούς. Κἀτι νότες ὄλο ταπεινότητα
καὶ συγκατάβαση ἔκαναν πολὺ νὰ προσέχει κανεὶς τὸ βιολιστὴ...
—'Ἦταν ἕνα τυφλὸ παιδί, ὄλο ἀθωότητα.

—'Ἰδὲς αὐτὸ τὸ ζωγράφο λέει αὐτὸς ὁ ἄλλος στὴν Εὔα... Δεί-
χνει ἢ ὄψη του πὼς φέτος θὰ πεθάνει.

—Πὼς μιλάς ὦρες - ὦρες, λυπᾶται αὐτὴ. Ἐκείνο τὸ συλλογι-
ζεται.

—'Ἰσως, λέει. Ποιὸς ξέρει...

Μετὰ ἦρθε κι' ἄλλη ὥρα ἐκεῖ σιωπηλὴ καὶ ξαφνικὰ ἀπλώ-
θησαν τώρα νότες πολλές, κοφτές, ἢ ἀγωνία τοῦ «Κινέζικου Τα-
μπορίνου».

—Θεὲ μου, κάνει ἢ Εὔα, πὼς ἔφτασε σ' αὐτό ; !..

—'Ἦταν τὸ τελευταῖο τῆς βραδιάς

—'Ολοι ἔφευγαν, κι' ἢ ὀρχήστρα κι' αὐτὴ...

—'Ἔτσι πέρασε αὐτὴ ἢ μέρα...

—'Απὸ τὸν ὀρίζοντα εἶχε τραβηχτεῖ ἀπὸ ὦρα πὺρ καὶ τὸ λυκό-
φωτο, κι' αὐτὴ κάθονταν ἐδῶ ἔξω μοναχά.

Γύρω σὰ νὰ εἶχαν πετάξει νυχτερίδες. Ἐννοῖς !... Ὁ Γιῶρ-
γης Δημούτσιος στεκόταν ἐκεῖ...

Ἐγὼ νομίζω, λέει σιγά, πῶς μόνο ἀπὸ ἓναν ταφο θά 'ναι κάτι αὐτὸς ὁ κόσμος... θά 'ναι κι' ὁμορφος... Κι' ἦταν πικραμένος πολὺ. Τὸ σκυλί τὸν κοίταξε τότε μετὰ καλὰ,,.

—Ἐπίσης κι' ἐγώ, τί θά εἶπει νὰ ζεῖ κανεὶς δὲν τὸ καταλαβαίνω λέει αὐτὸς ὁ ἄλλος

—Σ' αὐτὸ δὲ συμφωνῶ, λέει ὁ Δημούτσικος.

Ἡ Εὐα βγάζει τότε ἀπὸ τὰ μαλλιά της τὸ μικρὸ τριανταφυλλάκι...

—Θὰ πάτε νὰ μένετε στὸ βουνό ; ρωτᾷ ὁ Δημούτσικος...

Ἐμεῖ λέει ἡ Εὐα., Ὅχι... καὶ μαδὰ τὸ τριανταφυλλάκι, ἓνα-ἓνα τ' ἀσπρουλά του πέταλλα!... Θὰ πᾶμε στὸ Καστρί, λέει. Ἀφοῦ ἀγαπιόμαστε...

Τότε φτάνει ἐκεῖ βιαστικὸς ὁ Κώστας Πειστικὸς...

—Γιῶργη, κάνει, τρέχα σπίτη σου. Τρέχα σπίτη σου.

—Ἡ Μαρία, !!, κάνει χαμένος αὐτὸς... Ἐ;

Ναί... ξεψυχᾷ...

Ἐημερώνει καλὰ κ' ἔπειτα βγαίνει κι' ὁ ἥλιος πάνω στὴ γῆ σὰν Ἐρωτας...

Ὁ Γιῶργης Δημούτσικος στέκει μιὰ στιγμὴ καὶ κοιτᾷ οὐρανὸν ὀφθαλμοῦν.

Αἰθρία.

Νὰ καὶ μιὰ κοτούλα ποὺ σεργιανίζει μὲς τὸ πρῶνόν. Νὰ κι' αὐτὴ ἡ κυρία μὲ τὰ λευκὰ ντυμένη τὴ μοναξιά τοῦ κάμπου πάνω στὸ μπαλκόνι της.

Ἀπὸ ἀλάργα ἔρχεται ἡ σιωπὴ καὶ κἀθετα σὰν ἐξαΐσια μουσικὴ στὴ γῆ γύρω. Ἐκεῖ εἶναι κάτι πέταλλα μικρὰ ἀσπρουλά ἀπὸ ἓνα τριανταφυλλάκι. Ὁ Γιῶργης Δημούτσικος τὰ κοιτᾷ χωρὶς νὰ σκέφτεται τίποτα...

Ὅλα εἶναι ἀραιά, ὅλα ἀλαργεῖον.

Πηγαίνει, κοντοστέκει, παίζει μὲ τὸ κασκέτο του στὰ χέρια λίγο γιὰ νὰ θυμηθεῖ τὸ δρόμο του μὲς τὴν πολλὴ ὁμορφιά...

Πηγαίνει κατὰ τὸ βουνό.....

Ἐπειτα ἐκεῖ ψυχὴ...

Μετὰ ἔρχεται ἔρχεται ὁ φούρναρης...

Ἡ λύπη, αὐτὸς ὁ οἶχτος τῆς ζωῆς, κονάει τὸ κεφάλι του.

Τὸ μαγαζὶ μένει ἔρημο, ἀνοιχτό...

Μετὰ γίνεται, μεσημέρι, βράδυ...

Νυχτώνει πάλι κι' εἶναι στὴν ἀρχὴ καὶ τὸ λυκόφωτο μιὰ ἰδέα σὰ γιὰ ἓναν ἄλλο κόσμο γιὰ ὁμορφιά. Μετὰ τίποτα...

ΠΕΤΡΟΣ ΛΥΚΙΑΗΣ

Η ΕΡΕΥΝΑ ΜΑΣ

ΑΜΕΡΙΚΗ ΚΑΙ ΡΩΣΙΑ

ΟΙ ΔΥΟ ΜΕΓΑΛΟΙ ΑΝΤΙΠΑΛΟΙ ΚΟΣΜΟΙ

Θὰ επικρατήσει ὁ ἓνας ἀπ' τοὺς δύο; Θὰ συγκυριαρχήσουν; Ἡ θὰ ἐνσωματωθοῦν σ' ἓνα ἐνιαῖο οἰκουμενικὸ πολιτισμὸ;

Δὲν παραγνωρίζουμε τίς δυσκολίες ποὺ παρουσιάζει ἡ ἀπάντηση στὰ ἐρωτήματα τῆς ἐρευνᾶς μας καὶ γι' αὐτὸ ἀκριβῶς παραθέτουμε σὲ κάθε φύλλο μας ἀπὸ ἓνα ἢ δύο ἀποσπάσματα, διαλεγμένα ἀπὸ ἔργα ἐπιφανῶν ξένων συγγραφέων. Ὡστόσο, τὸ βᾶρος τῆς εὐθύνης πέφτει κυρίως στοὺς ἑλληνες συγγραφεῖς κι' ἀπ' αὐτοὺς περιμένουμε ὑπεύθυνες ἀπαντήσεις.

Ἀπὸ τὰ δύο ξένα ἀποσπάσματα ποὺ δημοσιεύουμε σήμερα, τὸ πρῶτο ἔχει τὴν ἀξία πῶς, στὴν οὐσία του, ἐκφράζει συνοπτικὰ τὴ θέση ποὺ πῆραν ἀπέναντι στὴν Ἀμερικὴ οἱ Γάλλοι ἐκεῖνοι συγγραφεῖς ποὺ μένουν ἀκόμα πιστοὶ στὴν παράδοση τοῦ κλασικοῦ εὐρωπαϊκοῦ πνεύματος καὶ ποὺ ἀντιθετοῦν ἐνεργητικὰ στοὺς ἀτομικοὺς προσανατολισμοὺς τοῦ ἀμερικανικοῦ πνεύματος τὸ δεύτερο, ἐξ ἄλλου, ἀπόσπασμα ποὺ τὸ πῆραμε ἀπ' ὅτι μεγάλο ἐρμηνευτικὸ τῆς ἱστορίας ἔργο τοῦ Βρετανοῦ κοινωνιολόγου καὶ φιλοσόφου Arnold J. Toynbee « *A study of History* » (ἐξεδόθη γιὰ πρώτη φορά τὸ 1934), δίνει, ἂν παραβλέψουμε τοὺς εἰδικoὺς ὅρους ποὺ μεταχειρίζεται σ' αὐτὸ ὁ συγγραφεὺς καὶ ποὺ δὲν νομίζουμε πῶς ἐμποδίζουν τὴν κατανόησή του, μιὰ πολὺ ἐνδιαφέρουσα προοπτικὴ γιὰ τὴν ἐξέλιξη τῆς Σοβιετικῆς Ρωσίας, ὀφειλόμενη σ' ἓνα ὀξυδερκὲς ἀγγλοσαξωνικὸ πνεῦμα.

PIERRE VELLAS

Η ΑΜΕΡΙΚΑΝΙΚΗ ΗΘΙΚΗ

Τὸ ἀμερικανικὸ ἔθνος δημιουργήθηκε ἀρχικὰ ἀπὸ μεταναστεύσεις ἀνθρώπων ποὺ οἱ θρησκευτικὲς τοὺς δοξασίες τοὺς ἀνάγκασαν νὰ ἐγκαταλείψουν τὴν Εὐρώπη. Ἐγκαταστάθηκαν σ' ἓνα τόπο καινούργιο κάτω ἀπ' τὸ ἔμβλημα τῆς ἀνεξίθρησκείας κι' ἦταν ἀποφασισμένοι νὰ δεχτοῦν ὅσους ποθοῦσαν ν' ἀποδείξουν πῶς ἀπαράιτητη προϋπόθεση γιὰ νὰ εὐδοκιμήσει ἓνα ἔθνος εἶναι ἡ ἐλευθερία τῆς συνείδησης κι' ὄχι ἡ θρησκευτικὴ καταπίεση.

Ἐγκαταστάθηκαν σ' ἓνα ἄγνωστο καὶ ἄγριο περιβάλλον πού μόνο μὲ ἐντατική ἐπιμονή θὰ μπορούσε νὰ ὀργανωθεῖ καὶ νὰ εὐημερήσει.

Ἐπιμονή ἀπέναντι στοὺς ἀνθρώπους καὶ στὰ πράγματα, ἀνεξίθρησκεία ἀπέναντι στὶς θρησκευτικὲς πεποιθήσεις εἶναι τὰ δύο ἐμβλήματα πού πρωτοστάτησαν στὴ δημιουργία τοῦ ἀμερικανικοῦ ἔθνους.

Ἐπρεπε νὰ πετύχει στὴν τερτίστια καὶ καινούργια ἀποστολή του, νὰ πετύχει μὲ τίς ἴδιες του δυνάμεις, κι' ἐπέτυχε. Κι' ἀπὸ τότε ὁ ἀμερικανικὸς λαὸς ξέρει καλὰ ποιὰ εἶναι ἡ δύναμή του κι' οἱ δυνατότητές του. Γιὰ δυνατό ἄνθρωπο λογιάζεται κείνον πού πετυχαίνει στὴ ζωὴ. Ἡ ἐπιτυχία εἶναι ἡ ἀλήθεια. Κι' ἔτσι μὲ τὸ νὰ κρῖνονται οἱ αἰτίες ἀπὸ τ' ἀποτελέσματα ἀρχίζει ν' ἀναπτύσσεται ἡ ὕλιστική σκέψη.

Οἱ πρώτοι μετανάστες πίστευαν στὴν ἀγαθοποιὸ δύναμη τῆς ἀνεξίθρησκείας, ἦταν αἰσιόδοξοι κι' ὅταν εἶδαν τὰ καλὰ ἀποτελέσματα τοῦ μόχθου τους, ἡ αἰσιδοξία τους ἔγινε συστηματικώτερη.

Ὁ Ἀμερικανὸς πίστεψε βαθειὰ στὴν ἐπιτυχία, στὴν εὐημερία, στὸ ὠραῖο, στὸ καλὸ, στὸ ἀληθινόν. Ἡ πίστη του στὴν ἐπιτυχία, γεμάτη θέρη κι' ἐνθουσιασμό, δὲν εἶχε τίποτα ἀπὸ τὴ μετρημένη καὶ στοχαστικὴ πείρα ἑνὸς παλιοῦ λαοῦ. Ἕνας καινούργιος ὁμιος λαός, στερημένος ἀπὸ κάθε παράδοση καὶ παρελθόν, δὲ μπορούσε παρὰ νὰ ἔχει μιὰ πολὺ θολή κι' ἀφρημένη ἰδέα γιὰ τὴν ἔγνοια τοῦ καλοῦ.

Ἡ περιορισμένη ἐξωτερικὴ συμβολή καὶ ἡ εὐκολία νὰ συλλάβει καὶ νὰ πραγματοποιήσῃ μιὰ ὕλική πρόοδο, αὐξήσαν στὴ συνείδηση τοῦ ἀμερικανοῦ τὸ αἶσθημα τῆς πρακτικῆς πραγματικότητας.

Ἀπασχολημένος μὲ τὴν ὕλικὴ ἐξέλιξη ἔβλεπε μὲ δυσπιστία τὰ ἀφρημένα φιλοσοφικὰ δημιουργήματα τοῦ πνεύματος. Χωρὶς ν' ἀγνοεῖ τοὺς μεγάλους ὑπερατλαντικοὺς «penseurs», ἀπ' τὸν Emerson ὡς τὸν William James, τὸ ἀμερικανικὸ πνεῦμα εἶχε μιὰ δυνατὴ τάση πού τὸ ἔφερε πρὸς τὴν πρακτικὴ ζωὴ καὶ τίς ἀπτες πραγματικότητες.

Ἡ διαμόρφωση τῆς ἀμερικανικῆς θρησκευτικῆς πίστεως εἶναι ἓνα χαρακτηριστικὸ παράδειγμα αὐτῆς τῆς ιδιόρρυθμης διαβάθμισης τῶν ἀξιών.

Ὁ Firmin Roz μᾶς λέει σχετικὰ: «κι' αὐτὴν τὴ θρησκεία ἀκόμα ἀπογύμνωσε (ὁ ἀμερικανὸς) ἀπ' τὸν ὑπερφυσικὸν χαρακτήρα της καὶ τὴν ἔφερε πολὺ κοντὰ του σὰν κάτι βοηθητικὸ τῆς ἀτομικῆς καὶ κοινωνικῆς ζωῆς του».

Ἡ ἀμερικανικὴ ἐκκλησία δὲ διδάσκει πιά τὸ θάνατο, μὰ τὴ ζωὴ κι' ἀναζητᾷ περισσότερο τὴν κοινωνικὴ τελείωση ἀπ' τὸν πα-

ράδεισο. Ἡ λογικὴ δημιούργησε μιὰ σωρεία ἀπὸ παραπλήσιες αἰρέσεις, προσαρμοσμένες στὶς ἀτομικὲς ἀνάγκες.

Ποῦ ὁμως κατέληξαν ὅλα αὐτὰ; Παρατηρήθηκε μιὰ πτώχευση τῆς ἀμερικανικῆς πνευματικῆς καὶ καλλιτεχνικῆς ζωῆς. Δὲ θάταν ἀλήθεια ἂν λέγαμε πὼς ὁ ἀμερικανὸς ἀσχολήθηκε μόνο μὲ τίς χαμηλὲς ὕλικὲς πραγματικότητες.

Αἰσιόδοξος πάντοτε ἀντίκρυσε μὲ εἰλικρίνεια τίς ἰδεαλιστικὲς ἀξίες, πού θέλησε νὰ θέσει σὲ πράξη. Ὁ Roosevelt περιέγραψε τὴν ἀνθρωπιστικὴ ἀποστολή του. Ἄλλ' αὐτὲς οἱ ἰδεαλιστικὲς ἀξίες πολὺ εὐκόλα μπορεῖ νὰ γίνουν μῦθοι καὶ πολιτικὰ ὄνειροπολήματα.

Ὁ ἀμερικανικὸς λαὸς δὲν εἶναι καθόλου προετοιμασμένος νὰ δεχθεῖ μιὰ ἀπόλυτα ἠθικὴ τάξη. Ταλαντεύεται ἀνάμεσα στὸ μεγαλειώδες — ἀλλὰ θολὸ κι' ἀσύληπτο — ἰδανικὸ τοῦ Καλοῦ καὶ στὶς πραγματοποιήσεις μιᾶς ὕλικῆς προόδου πού δύσκολα μπορεῖ ν' ἀντικατασταθεῖ. Γι' αὐτὸ ζήτησαν ἀπ' τὴν ἐπιστήμη πρακτικὲς ἐφαρμογές κι' ἀπὸ τὴν τέχνη τὰ μέσα γιὰ τὴ βελτίωση τῆς ζωῆς.

Δίπλα στὴν ἠθικὴ αἰσιδοξία βάζουν τὴν ὕλικὴ αἰσιδοξία τῆς τεχνικῆς προόδου κι' οἱ Ἐνωμένες Πολιτεῖες γίνονται τὸ γόνημο ἔδαφος τοῦ αὐριανοῦ πολιτισμοῦ τῆς ἀνεσης καὶ τῆς μηχανικῆς προόδου. Ἡ ἐνέργεια παίρνει πρωτεύουσα θέση καὶ γίνεται κοινὸ μέτρο τῶν ἀξιών. Τὸ χαρακτηριστικὸ σύνθημα τοῦ Longfellow: «Ἐνέργεια, ἐνέργεια» στὸ φωτεινὸ σήμερα, γίνεται ὁ πρωταρχικὸς ὁρος τῆς ἐπιτυχίας.

Ἔτσι δημιουργήθηκε μιὰ ἀπόλυτη πίστη στὶς δυνατότητες τῆς ἐπιστήμης κι' ὅλη ἡ Ἀμερικὴ ἔζησε κάτω ἀπ' τὸ ἰδιόρρυθμο ἐμβλημα «Πρόσδος τοῦ Χριστιανισμοῦ μὲ τὴ βοήθεια τῆς ἐπιστήμης». Μιὰ τέτοια ἀντίληψη τῆς προόδου, αὐτὸ τὸ παράδοξο ἀμερικανικὸ σύνθημα, καθρεφτίζει τὴ σύγκριση τῶν ἀξιών πού πραγματοποιήθηκαν πέρα ἀπ' τὸν Ἀτλαντικόν. Σύμφωνα μὲ τὰ παραπάνω ἡ ἐπιστήμη μπαίνει στὴν ὑπηρεσία τῆς σωματικῆς καὶ ὕλικῆς προόδου. Ἐνῶ ἀντίθετα ὁ ἰδεαλισμὸς δίνει στὴν ὕλη μιὰ σχετικὴ σημασία καὶ τὴν τοποθετεῖ σὲ δευτερότερη θέση. Ὁ ἀμερικανὸς μὲ τὸ ν' ἀναζητεῖ τὴν πρόοδο τοῦ Χριστιανισμοῦ μὲ τὴ βοήθεια τῆς ἐπιστήμης συγχέει δύο τάξεις ἀξιών, τὸν ὕλισμὸ καὶ τὸν ἰδεαλισμὸ, ἀφοῦ πρεσβεῖ πὼς ἡ θρησκεία πρέπει νὰ εἶναι ὠφέλιμη καὶ πὼς ἡ Ἀλήθεια εἶναι ἡ πρακτικὴ ἐπιτυχία. Ἡ ἀποψη αὐτὴ στέκει πολὺ μακριὰ ἀπ' τὴν ἰδεαλιστικὴ μᾶς ἀντίληψη τοῦ διου-σμοῦ πού βάζει τίς ἰδεαλιστικὲς ἀξίες πάνω ἀπ' τίς πρόσκαιρες.

Ἡ ὕλικὴ πρόσδος εἶναι τοῦλάχιστο ἀναμφισβήτητη;

Πολὺ ἀπέχει, ἀφοῦ ἡ ἐξέλιξη τοῦ πολιτισμοῦ πού παύει ν' ἀκολουθεῖ τὴν ἀνθρώπινη κλιμάκωση βλάπτει τὸν ἄνθρωπο, ἀφοῦ στὶς Ἐνωμένες Πολιτεῖες, σύμφωνα μὲ τίς στατιστικὲς τοῦ William Beer, ἓνας ἀμερικανὸς στοὺς εἴκοσι, ἀργὰ ἢ γρήγορα, θὰ μπεῖ

στο άσυλο φρενοβλαβών. Αφού τέλος «ή μεγάλη αύξηση των έγκεφαλικών παθήσεων δείχνει πώς υπάρχει στον καινούργιο πολιτισμό κάποιο σοβαρό έλάττωμα: ο τρόπος που ζούμε φέρνει φρενολογικές διαταραχές. Θάλεγε κανείς πώς ή ανθρώπινη προσωπικότητα μέσα στα θαύματα του σημερινού μας πολιτισμού τείνει να εξαφανισθεί».

Η τόσο μεγάλη άποτυχία τής τεχνικής προόδου είναι λοιπόν μοιραίο αποτέλεσμα ενός υλισμού, που πίστεψε πώς είναι αυτόχρονης και δεν έννιωσε τή σημασία του πνεύματος, τὸ δυϊσμό τής ανθρώπινης φύσης.

Τὸ πνεύμα απαιτεί τώρα νὰ πάρει τή θέση του. Ἡ ἀμερικανική συμβολή στον πολιτισμό είναι μόνο υλική. Ὁ ἀμερικανός παίρνει γιὰ μέτρο τῶν ἀξιών τήν πρακτική έπιτυχία και ἀντιλαμβάνεται τήν ἀλήθεια σάν έπιτυχία. Που είναι όμως οί ιδεαλιστικές ἀξίες; Μὲ ποιές έννοιες ή ἀνθρωπότητα θά πετύχει κάτι καλύτερο στην εκπολιτιστική της πορεία; Ἡ Ἀμερική δὲ μπορεί νὰ δώσει ἀπάντηση κι' ὁ Carlyle τὸ βλεπε καθαρά όταν έλεγε πώς «ὁ υλισμός στη φιλοσοφία, ὁ φορμαλισμός στη θρησκεία, ὁ ὠφελιμισμός στην ήθική προκαλοῦν στις ὑπέροχες διεκδικήσεις του πνεύματος ένάντια στο γράμμα, τής πίστης ένάντια στους τύπους, τοῦ ήρωϊσμοῦ και τής εὐγένειας ένάντια στα έπινοήματα τής αγοράς».

Ε. Φ.

ARNOLD J. TOYNBEE

Ο ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ ΡΩΣΙΑΣ ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΠΗ

Μπορούμε άραγε νὰ διακρίνουμε στη σύγχρονη ιστορία τής Μεγάλης Κοινωνίας όπου έφτασε ὁ δυτικός χριστιανικός κόσμος, συμπτώματα απ' αυτή τήν τάση ἀνατροπής τής ισορροπίας που είναι σημάδι πώς συνεχίζεται πάντοτε ή διαδικασία τής ἀνέπτυξης; Τώρα που δόθηκαν ἀγγλικές λύσεις στα προβλήματα που μᾶς προτάθησαν από τις Ιταλικές λύσεις παλαιότερων προβλημάτων, σιγώνουν άραγε οί ἀγγλικές αυτές λύσεις καινούργια προβλήματα; Είμαστε κιόλας στη γενιά μας έντεθειμένοι σε δυό νέες «Προκλήσεις» (Challenges) ¹ που γεννήθηκαν απ' τὸ θρίαμβο τής Δημοκρατίας και τοῦ βιομηχανισμοῦ με τήν τρέχουσαν σημασία που έχουν αυτοί οί δυό δροι. Ἰδιαίτερα τὸ οικονομικό σύστημα τοῦ βιο-

¹ Πρόκειται γιὰ τὸ θετικό παράγοντα τής γένεσης τῶν πολιτισμῶν που ὁ Toynbee (Τόυνμπη) τὸν ὀνομάζει: Challenge-and-Response, Πρόκληση-και-Απόκριση, Βλ. σχετικά τὸ άρθρο του κ. Ντίμη Ἀποστολοπούλου, «Arnold J. Toynbee, Ἐνας Ἀγγλος φιλόσοφος τής Ἰστορίας», σὴν «Ἀγγλο-Ἑλληνική Ἐπιθεώρηση», τεύχος Δεκεμβρίου 1945.

μηχανισμοῦ που σημαίνει τοπική εξειδίκευση γιὰ ἐπιδέξια και δαπανηρή παραγωγή προοριζόμενη γιὰ μιὰ παγκόσμια ἀγορά, απαιτεί τήν καθίερωση ενός είδους παγκόσμιας πολιτικής τάξης σάν ένα πλαίσιο γιὰ τή λειτουργία τοῦ βιομηχανισμοῦ στην ἀπαιτήτη γι' αὐτὸν παγκόσμια κλίμακα. Καί γενικά, τόσο ὁ βιομηχανισμός όσο και ή Δημοκρατία απαιτοῦν απ' τήν ἀνθρώπινη φύση μεγαλύτερο ἀτομικό αὐτοέλεγχο και ἀμοιβαία ἀνεκτικότητα και πνεύμα κοινωνικής συνεργασίας από κείνο που τὸ ἀνθρώπινο «κοινωνικό ζῶο» στάθηκε ικανὸ νὰ πραγματοποιήσει, γιατί οί δυὸ αυτοί νέοι θεσμοί ἔδωσαν μιὰ χωρίς προηγούμενο ισχυρή υλική «ῶθηση» σε όλες τις ἀνθρώπινες κοινωνικές πράξεις. Θά δοῦμε από πὸ κοντὰ αυτές τις δυὸ «Προκλήσεις» όταν φτάσουμε στην εκτίμηση τῶν μελλοντικῶν προοπτικῶν τοῦ Δυτικοῦ μας πολιτισμοῦ. Ἐδῶ θ' ἀναφέρουμε μονάχα, σχετικά μ' αὐτό, πώς οί «Προκλήσεις» που ἀντιμετωπίζουμε σήμερα, δὲν είναι βασικά διαφορετικές στο είδος από εκείνες που ἀντιμετώπισαν ή κοινωνία ή δική μας κι ἄλλες κοινωνίες σ' ἄλλους καιρούς.

Όταν ὑπενθυμίζουμε στον ἑαυτό μας τις ὑπάρχουσες τώρα «Προκλήσεις», ή πρόθεσή μας αὐτή τή στιγμή δὲν είναι νὰ τις διερευνήσουμε αυτές καθαυτές, ἀλλὰ μονάχα νὰ παρατηρήσουμε ἂν ἔχουν κιόλας νὰ παρουσιάσουν κανένα πρόσφατο παράδειγμα γιὰ τήν κίνηση τής Ὑποχώρησης - και - Ἐπιστροφῆς (the Movement of Withdrawal - and - Return).

Αὐτή ή παρατήρηση είναι δύσκολο νὰ γίνη, γιὰ τὸν πρακτικό λόγο διτι οί «Προκλήσεις» τοῦτες είναι πολὺ πρόσφατες ἔτσι ὥστε ὅποιαδήποτε Ἀπόκριση (Response) σ' αυτές, που τυχόν προετοιμάζεται, θά είναι, κατὰ τεκμήριο, σε πολὺ ὑποτυπώδη ἀκόμη φάση. Γι' αὐτό, δὲν μπορούμε νὰ ζητήσουμε τίποτα πὸ καθορισμένο παρὰ μονάχα νύξεις που μπορεί στο τέλος ν' ἀποδειχθοῦν ψευδαισθήσεις.

Ἀκολουθώντας αὐτὸ τὸ caveat, ἄς διακινδυνεύσουμε ν' ἀναλογιστοῦμε μήπως βρήκαμε ἐδῶ μιὰν ἐξήγηση γιὰ τή σημερινή θέση τής ὀρθόδοξης φυσικής χριστιανωσύνης που μᾶς ἀπάτησε με τή φαινομενική της ἀντίφαση, όταν προσπαθήσαμε σ' ένα προηγούμενο σημείο αὐτῆς τῆς μελέτης, νὰ τήν ἀναλύσουμε σ' ένα διαφορετικό περίγυρο.

Στὸ ρωσικό κομμουνιστικό σύστημα ἀνακαλύψαμε ἔτσι, κάτω από μιὰ «δυτικὸμορφή» μεταμφίεση μιὰ «ζηλωτική» προσπάθεια ν' ἀπωθηθῆ ή πολιτική τοῦ «ἐξευρωπαϊσμοῦ» * που είχε ἐπι-

* Ὁ Toynbee συγκρίνει τὸ φαινόμενο τοῦτο με τήν κίνηση τῶν Ζηλωτῶν τοῦ ΙΔ' αἰῶνα ἐναντίον τῶν Ἑουχαστῶν και με τήν μετέπειτα ἐξέλιξη τῆς κίνησης αὐτῆς. Βλ. Ι. Κορδάτου «Ἡ κομμούνια τῆς Θεσσαλονίκης» (1927) κλπ.

βληθή στη Ρωσία απ' τόν Πέτρο τὸ Μεγάλο, δυὸ αἰῶνες πρὶν ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Λένιν. Εἶδαμε ἀκόμη πὼς ἡ μεταμφίεση αὐτὴ ἀλλάξε σιγά-σιγά, χωρὶς νὰ τὸ θέλουν, σὲ μιὰ μορφὴ εἰλικρινείας. Συμπεράναμε ἔτσι, ὅτι ἓνα δυτικὸ στὴν οὐσία του ἐπαναστατικὸ κίνημα ποὺ ἔγινε ἀπὸ μιὰν ἀκούσια «δυτικοποιημένη» Ρωσία σὰν ἓνα εἶδος ἀντιδυτικῆς ἐνεργείας, κατέληξε, χωρὶς καμμιά πρόθεση γι' αὐτὸ κι' ὀλίγετα ἀνέλπιστα, ὁ δυνατώτερος πράκτορας τῆς «δυτικοποίησης» στὴ Ρωσία, πὺδ δυνατὸς χάρις στὴ χρησιμοποίησι καὶ λογιῆς συμβατικῆς κοινωνικῆς Δυτικῆς πίστης καὶ δοκιμάσαμε, τέλος, νὰ ἐκφράσουμε τὴν κατάληξιν τοῦτης τῆς κοινωνικῆς ἐπαφῆς ἀνάμεσα στὴ Ρωσία καὶ στὴ Δυτικὴ Εὐρώπη μὲ τὸν τύπο ποὺ σύμφωνά του μιὰ σχέση ποὺ εἶχε ἀρχικὰ μιὰ ἐξωτερικὴ ἐπαφὴ ἀνάμεσα σὲ δυὸ ξεχωριστὰς κοινωνίας μεταμορφώθηκε σὲ μιὰ ἐσωτερικὴ ἐμπειρία τῆς Μεγάλης Κοινωνίας, ὅπου ἡ Ρωσία ἐνσωματώθηκε.

Μποροῦμε τώρα νὰ προχωρήσουμε σὲ μιὰ πὺδ καθαρὴ διάκριση καὶ σ' ἓνα πὺδ ἀκριβολογημένο προσδιορισμὸ τῆς μορφῆς ποὺ πέρνει ἡ ἐμπειρία αὐτῆ; Μποροῦμε νὰ ἐξηγήσουμε τὴ φαινομενικὴ ἀντίφαση τῆς φυγόκεντρης καὶ κεντρομόλου κίνησης τῆς κομμουνιστικῆς Ρωσίας ἀντίκρου στὴ Δυτικὴ-ευρωπαϊκὴ κοινωνία μὲ τὸν τύπο πὼς ἡ Ρωσία, ἐνῶ παραιτεῖται ἀπ' τὴ ἐνσωμάτωσίν της στὴ Μεγάλῃ Κοινωνίᾳ, προσπαθεῖ ταυτόχρονα νὰ κάνει μιὰ προσωρινὴ ὑποχώρησι (Withdrawal) ἀπ' τὴ γενικὴ ζωὴ τῆς κοινωνίας ὅπου παρασύρθηκε ἀπὸ ἀνώτερη βία καὶ μιὰ προσπάθεια νὰ ὑποχωρήσει μὲ σκοπὸ νὰ παίξῃ τὸ ρόλο μιᾶς δημιουργικῆς μειονότητας (Minoritie creative) ποὺ μέλλει ν' ἀγωνιστῇ γιὰ νὰ ἐπεξεργαστῇ μιὰ λύση στὰ τρέχοντα προβλήματα τῆς Μεγάλης Κοινωνίας; Ἄν. στ' ἀλήθεια, αὐτὴ εἶναι ἡ ἐξήγησις τῆς σημερινῆς πορείας τῆς Ρωσίας, δὲν εἶναι δύσκολο νὰ καταλάβουμε γιατί οἱ ρωσικὲς συνειδήσεις τείνουν πρὸς αὐτὴ τὴν κατεύθυνση. Γιατὶ μιὰ ὑποχώρησι κἀτω ἀπ' αὐτὰς τίς συνθήκας καὶ γι' αὐτὸ τὸ σκοπὸ ὑπόσχεται νὰ δώσῃ κἀποια ἱκανοποίησι σὲ δυὸ δυνατοὺς ρωσικοὺς πόθους. Ἰκανοποιεῖ τὴν παρόρμησιν, ποὺ οἱ Ρῶσοι κληρονόμησαν ἀπὸ τὸ μὴ-δυτικὸ παρελθόν τους, νὰ ξεφύγουν ἀπ' τοὺς Δυτικοὺς ρυθμοὺς ἐργασίας καὶ συνάμα, ἐμφανίζει τὴν προσωπικὴν ὅτι, ἂν τέλος ἀποδειχτεῖ ἀδύνατο γιὰ τὴ Γωσία ν' ἀπομακρυνθῇ γιὰ πάντα ἀπ' τὴ Δυτικὴ (δυτικὴ-ευρωπαϊκὴ) περιπτύξη, μπορεῖ τοῦλάχιστο νὰ πραγματοποιήσῃ τὴν ἐπιστροφὴν της (Return) στὴν ἀγκαλιὰ τῆς Δυτικῆς Κοινωνίας μ' ἓνα δημιουργικὸ ρόλο ποὺ θὰ τὴν καταστήσῃ ἱκανὴ νὰ χύσῃ τὸ γενικὸ σχέδιον τῆς Δυτικῆς ζωῆς σ' ἓνα κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον ρωσικὸ καλοῦπι. (*)

(*) Ὑπογραμμίζει ὁ μεταφραστής.

ΟΙ ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΣΤΗΝ ΕΡΕΥΝΑ ΜΑΣ:

Ἀπὸ τίς ἀπαντήσεις ποὺ λάβαμε μέχρι σήμερα στὰ ἐρωτήματά μας, δημοσιεύουμε τὴν ἀκόλουθην ἀπάντησι τοῦ καθηγητοῦ κ. Ἀγγ. Προκοπίου, ποὺ προβάλλει οὐσιαστικὰ τὰ δικαιώματα τῆς Εὐρώπης νὰ ἐπιζήσῃ ἀνάμεσα στοὺς δυὸ μεγάλους ἀντίπαλους κόσμους.

Ο Κ. ΑΓΓΕΛΟΣ Γ. ΠΡΟΚΟΠΙΟΥ

Τὸ τέλος τοῦ πολέμου ἔφερε τὴν Εὐρώπην στὸ χεῖλος τῆς καταστροφῆς. Ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος τὴν ἀπειλεῖ ἡ γιγαντιαία Σοβιετικὴ Ἐνωσις, ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος τὴν ἀπειλεῖ ἡ γιγαντιαία Ἀμερικὴ. Ὡστε τὸ πρῶτο, τὸ πὺδ κρίσιμο γιὰ μᾶς, ἐρώτημα εἶναι τοῦτο: Ποιά εἶναι τὰ ἱστορικὰ ἐνδεχόμενα στὴν ἐπόμενη ἐξέλιξι τῆς Εὐρώπης;

Πρῶτο ἐνδεχόμενο. Ἡ Σοβιετικὴ Ρωσία νὰ ζητήσῃ τὴν ἐνοποίηση τοῦ εὐρωπαϊκοῦ χώρου μὲ στρατιωτικὰ μέσα. Ὑπάρχει τὸ προηγούμενον παράδειγμα τῆς πρώτης βοναπαρτιστικῆς Γαλλίας καὶ εἶναι πιθανὸν ἡ Ρωσία νὰ θελήσῃ νὰ τὸ ἀκολουθήσῃ. Θὰ εἶναι μιὰ ἱστορικὴ ἀνακύκλωσις ἐνὸς ἐπαναστατικοῦ φαινομένου ποὺ εἶχε τὴν ἴδια ἀρχὴν καὶ θὰ ἔχει ἴσως καὶ τὸ ἴδιον τέλος. Μὲ τὴ διαφορὰ πὼς ἡ Σοβιετικὴ Ρωσία θὰ εἶναι προλεταριακὴ καὶ ὄχι ἀστική, ὅπως ἡ Γαλλία τοῦ Ναπολέοντα Α'. Ἡ Σοβιετικὴ Ἐνωσις ἐλπίζει πὼς θὰ ἐξουδετερώσῃ τὸν κίνδυνον τῶν ἐθνικῶν ἀντιστάσεων, χάρις στὰ κομμουνιστικὰ κόμματα τοῦ ἐξωτερικοῦ καὶ τὴ μεγάλη λαϊκὴ ἐπιρροή της.

Δεύτερον ἐνδεχόμενο. Τὸ ἀγγλοαμερικανικὸ κεφάλαιον νὰ μετατρέψῃ τὸν εὐρωπαϊκὸν χώρον σὲ ἀποικιακόν, σπάζοντας τὴν ἠθικὴν ἀντοχὴν τῶν λαῶν μὲ τὴν ὕλικήν ἐξαθλίωσιν. Στὴν περίπτωσιν αὐτὴν ἡ καταστροφὴ τῆς Γερμανίας θὰ ἔπρεπε νὰ συνεχιστεῖ καὶ πὺδ ἀνατολικὰ, μ' ἓναν τρίτον παγκόσμιον πόλεμον. Εἶναι τὸ σχέδιον τοῦ Γκαίμπελς καὶ ἡ εὐχὴ τῆς Δεξιάς σ' ὅλες τίς χώρας.

Τρίτον ἐνδεχόμενο. Οἱ ἐργατικὲς τάξεις τῆς Ἀγγλίας καὶ τῆς Σοβιετικῆς Ρωσίας νὰ συνεργαστοῦν γιὰ τὴ σοσιαλιστικὴ ἀνοικοδόμησιν τῆς Εὐρώπης, τὴν ἀνόρθωσιν τῆς Γερμανίας καὶ τὴν ἐπιναφορὰν τῆς στὴν εὐρωπαϊκὴν δημοκρατικὴν οἰκονομίαν. Τὸ ἐνδεχόμενον αὐτό, τὸ πὺδ εὐεργετικὸν ἀπ' ὅλα τὰ προηγούμενα, ἀσφαλίζει τὴ σύνθεσιν τῆς πολιτικῆς μὲ τὴν οἰκονομικὴν δημοκρατίαν, τὴν ἰσορροπίαν τῆς ἀνατολικῆς μὲ τὴν δυτικὴν Εὐρώπην. Ἀλλὰ γιὰ νὰ ἐπιτύχῃ αὐτὸ χρειάζεται μιὰ προηγούμενα μιὰ ἐσωτερικὴν διαφοροποίησιν τόσο τῆς Ἀγγλίας ὅσο καὶ τῆς Ρωσίας καὶ μιὰ πορεία ἰσότητι καὶ φιλικὴν ὄλυν τῶν λαῶν τῆς Εὐρώπης ἀπὸ τὸν καπιταλισμὸν στὸ σοσιαλισμὸν μὲ δημοκρατικὰ μέσα.

Τὸ τρίτο αὐτὸ ἐνδεχόμενον ἔχει δυνάμεις ποὺ τὸ βοηθοῦν καὶ δυνάμεις ποὺ τὸ ἀντιστρατεύονται. Τὸ βοηθοῦν οἱ λαοὶ ποὺ διψοῦν τὴν εἰρήνην, ἀλλὰ τὸ διαμορφώνει σὲ ἱστορικὸ γεγονός ἢ ἐργατικὴ τάξη τῆς Εὐρώπης.

Τὸ ἀντιστρατεύονται ὁμοῦ καὶ δυνάμεις στενόκαρδης θεωρίας, πολιτικῆς καὶ ἐθνικῆς θρησκοληψίας, οἰκονομικοῦ ὑπολογισμοῦ. Ἀλλὰ σκληρότερα ἀπὸ κάθε ἄλλη δύναμη τὸ ἀντιμάχεται ὁ ἀμερικανικὸς καπιταλισμὸς.

Τὸ δίλημμα ἔτσι Ἀμερικὴ ἢ Ρωσία χάνει τὴ γεωγραφικὴ του σημασία καὶ γίνεται δίλημμα κοινωνικὸ: ἀμερικανικὸς καπιταλισμὸς ἢ εὐρωπαϊκὸς σοσιαλισμὸς;

Ἡ εὐρωπαϊκὴ σοσιαλιστικὴ ἐνότητα θὰ ματαίωνα τὰ σχέδια τῆς ἱμπεριαλιστικῆς κυριαρχίας τῆς Ἀμερικῆς στὶς τέσσερις ἡπείρους καὶ μάχεται αὐτὴ νὰ προλάβει.

Ἐν τούτοις ἡ σύγκρουση εἶναι δύσκολο ν' ἀποφευχθεῖ. Προχωροῦμε πρὸς ἓναν πόλεμον ἡπείρων. Θὰ ἔχη τρομακτικὰ συνέπειες, ἀλλὰ θ' ἀποφασίσῃ τὸ πεπρωμένο τοῦ πλανῆτη. Ὁ αἰώνας μας ἔχει μιὰ μοῖρα οὐδύνης καὶ κοσμογονίας. Οἱ ἄνθρωποι ἔχασαν τὴν ἀτομικὴ τους σημασία. Ἐχουν γίνῃ μιὰ μάζα ποὺ φλέγεται καὶ στροβιλίζεται ἀναζητώντας ἓνα καινούργιο κοινωνικὸ σχῆμα. Ποιὸς τελικὰ θὰ ἐπιζήσῃ; Ἡ Ἀμερικὴ ἢ ἡ Ρωσία; Ὁ Ἔκτορας ἢ ὁ Ἀχιλλεὺς; Τὰ ἐρωτήματα ὅπως βλέπετε μένουσιν καὶ πάλι ἀναπάντητα.

ΜΙΑ ΕΠΑΝΟΡΘΩΣΗ

Ἀγαπητὰ «Φιλολογικὰ Χρονικὰ»

Στὴν ἀπάντησή μου στὴν ἐρευνά σας «Ἀμερικὴ καὶ Ρωσία» ποὺ δημοσιεύτηκε στὸ τεῦχος 35-36 (Νῆβρης - Δεκέμβριος 1945) καὶ στὴ σελίδα 51 ἐγένετο ἓνα τυπογραφικὸ λάθος ποὺ χαλνᾷ τὸ νόημα τῆς σκέψης μου. Παρακαλῶ λοιπὸν νὰ γίνῃ ἡ διόρθωση δηλαδὴ νὰ διαβασθῇ ἡ τελευταία παράγραφος ἔτσι: «Στὴ Σοβιετικὴ Ἐνωση μπῆκαν τὰ θεμέλια τοῦ Σοσιαλισμοῦ καὶ μαζί μὲ τὴ Σοβ. Ἐνωση οἱ ἐργαζόμενοι ὅλου τοῦ κόσμου δημιουργοῦν ἓνα πολιτισμὸ ποὺ στηρίζεται πᾶνω σὲ γερὰς καὶ ἀκλόνητες βάσεις, τὸν πανανθρώπινον πολιτισμὸ».

20/12/45

Φιλικά
Ι. ΚΟΡΔΑΤΟΣ

ΧΡΟΝΙΚΑ

(ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ 1946)

ΟΙ ΔΙΑΓΩΝΙΣΜΟΙ ΜΑΣ

Τὰ «Φιλολογικὰ Χρονικὰ», στὴν προσπάθειά τους νὰ ἐνισχύσουν τὴ νέα πνευματικὴ γενιὰ, προκηρῶσσαν δυὸ λογοτεχνικοὺς διαγωνισμοὺς, βραχυπρόθεσμοις καὶ μὲ σημαντικὰ βραβεῖα.

Ὁ πρῶτος διαγωνισμὸς εἶναι ποιητικὸς. Θὰ διαγωνιστοῦν νέοι ποιητὲς μὲ συλλογὰς ποιημάτων ποὺ δὲν πρέπει νὰ ξεπερῶνε τίς 32 δαχτυλογραφημένους σελίδες.

Ὁ ποιητὴς τῆς πρώτης συλλογῆς ποὺ θὰ βραβευθεῖ, θὰ πάρει δυὸ μετοχὰς τῆς Τραπεζῆς Ἑλλάδος καὶ ἡ συλλογὴ του θὰ ἐκδοθεῖ μὲ τὴ φροντίδα τοῦ περιοδικοῦ σ' ἓνα κομψὸ καὶ καλοτυπωμένο τομίδιο.

Ἀπὸ τὴ δεύτερη καὶ τρίτη συλλογὴ ποὺ θὰ βραβευτοῦν, θὰ δημοσιευθεῖ μιὰ σειρὰ ἀπ' τὰ περιεχόμενα σ' αὐτὰς ποιήματα, στὰ «Φιλολογικὰ Χρονικὰ», καὶ θὰ ἀνατυπωθεῖ ἔπειτα σὲ λίγα χωριστὰ ἀντίτυπα, προοριζόμενα γιὰ τὸν ποιητὴ.

Ὁ δεύτερος διαγωνισμὸς εἶναι πεζογραφικὸς. Θὰ διαγωνιστοῦν νέοι πεζογράφοι μὲ διήγημα ἢ νουβέλλα, ποὺ δὲν πρέπει νὰ ὑπερβαίνει γενικὰ τίς 40 δαχτυλογραφημένους σελίδες.

Ὁ συγγραφέας τοῦ πρώτου διηγήματος ἢ νουβέλλας ποὺ θὰ βραβευθεῖ, θὰ πάρει δυὸ μετοχὰς τῆς Τραπεζῆς Ἑλλάδος, καὶ τὸ πεζογράφημά του θὰ ἐκδοθεῖ μὲ τὴ φροντίδα τοῦ περιοδικοῦ σὲ χωριστὸ κομψὸ καὶ καλοτυπωμένο τομίδιο.

Τὸ δεύτερον καὶ τὸ τρίτον διήγημα ἢ νουβέλλα ποὺ θὰ βραβευτοῦν θὰ δημοσιευτοῦν στὰ «Φιλολογικὰ Χρονικὰ» καὶ θὰ ἀνατυπωθοῦν ἔπειτα σὲ λίγα χωριστὰ ἀντίτυπα, προοριζόμενα γιὰ τὸν συγγραφέα.

Τὰ ὄνόματα τῆς Κριτικῆς Ἐπιτροπῆς, ποὺ τὴν ἀπαρτίζουν οἱ γνωστότεροι ποιητὲς καὶ πεζογράφοι μας, καθὼς καὶ οἱ συμπληρωματικοὶ ὄροι, προθεσμίες κλπ. θ' ἀνακοινωθοῦν στὸ ἐρχόμενο τεῦχος μας.

ΤΑ ΒΙΒΛΙΑ

Ἄρη Δικταίου: «ΕΛΟΥΣΟΒΑ» (Ποιήματα, Ἀθήνα 1946).

Ξεφυλλίζοντας κανεὶς τὸ βιβλίον τοῦ κ. Δικταίου — πρὶν ἀκόμα τὸ διαβάσει — παίρνει μιὰ δύσπιστη ἐντύπωση ἀπ' τοὺς στίχους ποὺ σεργιανίζει τὸ μάτι του, μὲ κείνον τὸν «σχηματικὸ» τους τρόπο ποὺ εἶνε τυπωμένοι καὶ ποὺ σοῦ θυμίζουν τόσο πολὺ τὴ σχηματικὴ πρόζα τοῦ ἔχασμένου πια Ἀμερικάνου ποιητῆ James Hund. Ὡστόσο, ἡ πρώτη

αυτή έντύπωση δέν κρατάει παρά μιá μόλις ελάχιστη στιγμή. Γιατί, ύστερα από ένα προσεχτικό διάβασμα, οι στίχοι αυτοί που έχουν μιá τέτια παράξενη φόρμα, άποκτούν καθορισμένη μορφή και δική τους ύπόσταση, λυτρωμένοι από την τυραννία τών συρραλιστικών έφευρέσεων που άρχισαν πιά ν' άποτελματώνονται μέσα στις συνθήκες που τις δημιούργησαν και μέσα στις ελεύθερες δοκιμές εκείνων που τις χάραξαν με έλλειψη άρκετής σοβαρότητας, αν εξαίρεσουμε μόνο δυό-τρεις άπ' αυτούς. Ο κ. Δικταίος, με την «Έλουσόβα», μάς φέρνει τώρα τό μήνυμα μιás ποιήσης καινούργιας, που έρχεται νά σταθεί ανάμεσά μας με τό άρρενωπό της παράστημα. Πρέπει όμως νά δούμε, πώς διατυπώνει την καινούργια αυτή τεχνοτροπία και ποιá είνε τά στοιχεία που κλείνει μέσα στο έφηβικό της άκόμα στέρνο: Για τό σύγχρονη γενιά, τό ποιητικό αυτό είδος που μάς προσφέρει σήμερα ο κ. Δικταίος, μ' όλο τό βάρος της ώριμότητάς του και την έλξη που άσκει, στέκει σά μιá επιβλητική και γνώριμη πρόσοψη που συγκεντρώνει και δεσμεύει τά βλέμματα. Τό αιστανόμαστε κοντά μας. Άναγνωρίζουμε σ' αυτό κάτι από τόν έαυτό μας. Και μάς ξυπνά τή δίψα της περιέργειας ν' ανατρέξουμε άλλη μιá τό βιβλίο. Κι' ύστερα άλλη μιá. Όστόσο, ή επανάληψη αυτή μάς δίνει τή γοητεία ένός άποκαλυπτικού ταξιδιού στα έγκατα του ύποσυνειδήτου που οι αισθήσεις μας δέν είνε συνηθισμένες, μα που είνε άπαραίτητη για νά συλλάβουμε την έσωτερική άρχιτεκτονική του έργου. Μέσα στα δεκαπέντε τραγούδια της συλλογής αυτής, βρίσκουμε πάντοτε σχεδόν μιá πρώτη κατάσταση, μιá συγνημένη φάση, που δέν τείνει σέ καμμιά ώρισμένη μορφή, οργανωμένη και διαγραμμένη, μα που μπορεί νά παράγει στοιχεία έκφρασης κομματιαστά, τεμάχια που θά βρούν ή δέ θά βρούν ποτέ τό σύνολό τους. Σ' αυτή την κατάσταση εμφανίζεται μιá λέξη, μιá φράση, μιá εικόνα, που όταν άργότερα τις ξαναβρούμε, πέρνουν τή θέση τους μέσα σέ μιá σύνθεση και χρησιμεύουν άπροσδόκητα σά σπόρος ή σά λύση. Για τόν κ. Δικταίο ή άντικειμενική πραγματικότητα δέν έχει καθ' έαυτή άξία, παρά σά σύμβολο μιás άλλης, ιδανικής και τέλειας. Ό προσορισμός του είνε νά μήν κατατρίβεται στην επιφανειακή ζωή, νά μήν «προτιμά» τά πράγματα, ή τόν ίδιο τόν έαυτό του σά ζωική έκδήλωση: άλλα έμβαθύνοντας, νά συλλαμβάνει ή νά μαντεύει με την ένόραση, πίσω άπ' τό άτελές και πεπερασμένο περίβλημά της, νά την αναπλάτει με τά μέσα της διανοητικής τέχνης, δίνοντάς της μορφή παντοτεινή. Η ιδεοκρατική αυτή θεωρία, που κλείνει συγχρόνως κι' ένα αισθητικό δόγμα σχετικό με τό άνώτερο πεπρωμένο του καλλιτέχνη, τόν οδηγεί στην περιφρόνηση της άντικειμενικής, της καθημερινής πραγματικότητας. Τό ένδιαφέρον γι' αυτόν έχει μεταποτισθεί όλοτελα στον έσωτερικό κόσμο. Σκύβει μέσα του νά βρει τά όρια του χθές, παραμελώντας σκόπιμα τό σήμερα. Και τό τεράστιο όμμα που κάνει μ' ένα του ποιήμα που φέρνει τόν τίτλο «Έτος 2.000 μ. Χ.» δέν είνε παρά μιá κραυγή—μιá στιγμιαία κραυγή—του σημερινού άνθρώπου, που άξασφα, μέσα στον άπομονωμένο έαυτό του, άντικρύζει τό θαύμα που έρχεται με την πορεία τών αιώνων, που βαδίζει σ' ένα άδυσώπητο μέλλον. Όμως τό «θαύμα» αυτό, για τόν νέο ποιητή, δέν κρατάει παρά όσο μιá σταγόνα βροχής σέ γή σκληρά δίψασμένη. Γιατί άπ' τή στιγμή που άρχισε νά πλάθει την ψυχή της φανταστικής του Έλουσόβας, έννοσε νά όδοιπορεί, όχι πιά μέσα στο άγνωστο και άπρόσιτο μιás άνύπαρκτης Άτλαντίδας, άλλα μέσα σέ ύπαρκτούς χώρους, άκούγοντας τις βαθειές φωνές τους νά τόν καλούν από παντού:

«Κι' ύψωσα γιοφύρι κατακόρυφο τό φύλο μου για νά σέ βρω κι' έννοσε τό φύλο μου τις σπηλιές τών ανθρώπων με τή χώρα τών θεών

και κλείδωσε ή ήδυπάθεια τά βλέφαρά μου όταν τό έγκληματικό φώς γιοματό όχλοβός και θορούβους χάθηκε πίσω από τή μανταλωμένη μου όραση».

Μέσα του άνακαλύπτει τά σπέρματα όλων τών φυλών που πέρασαν πάνω άπ' τή συμβολική του Έλουσόβα, που είνε ή πατρίδα του Κρήτη. Τά νιώθει νά έρχονται από μακριά, όμως από τόπους γνώριμους που τους άγγίζει με την άνοιχτή του παλάμη και τους ψαύει με την πνοή του. Σεχωρίζει άκόμα μέσα του τις διάφορες συγγένειες της ιδιουσγκρασίας και του χαρακτήρα—συγγένειες που εξαριτήθηκαν από τή γεωγραφική θέση της Κρήτης κι' ύστερα από τις ιστορικές περιπέτειες του λαού της—που διοχετευτήκανε άταβιστικά σ' αυτόν κρατώντας ανάλογα άπ' τόν κάθε έπιδρομέα, άπ' τόν κάθε κατακτητή κι' ένα ιδιαίτερο χαρακτηριστικό στην άνήσυχη ψυχή του. Έδώ ζήσανε οι Άτλαντες, έδώ οι πατέρες του Μίνωες, οι Έλληνες, οι Άσιάτες, έδώ οι Ρωμαίοι, οι Βυζαντινοί, οι Βενετσιάνοι, έδώ οι Τούρκοι κι' οι Νέγροι που «τό αμα τους καιεί τις φλέβες του» και τους υίοθετεί, τους άναπτύσει, τους μεγαλοποιεί και τους τοποθετεί σέ διαγώνιους όρίζοντες, που ξάνοιξαν μέσα από τους δρυμούς και τά στόματα τών πρωτόγονων βάρβαρων πολεμιστών με τά τάρ-τάρ και τά φρικαλέα ξοανά τους. Ο κ. Δικταίος παρ' όλο που στις κοινωνικές του σχέσεις παρουσιάζεται «έθνικιστής» στο βιβλίο του αυτό πραγματοποιεί μιάν άλληθια που λίγοι Έλληνες θέλουνε νά την πιστέψουν: πώς στην Ελλάδα—με τά νησιά και τις στεριές της—κατοικεί ένας λαός άνάμικτος, «margrets» όπως τους λένε οι Φιλανδοί. Είμαστε δηλαδή ένας λαός νεώτατος και σάν τέτοιος πρέπει νά σέφτεται και νά δημιουργεί. Όλος ο πνευματικός βίος του κ. Δικταίου γίνεται προσπάθεια νά διατηρήσει τόν έαυτό του σέ θρησκευτική έκταση που νά του δίνει την άισθηση μουσικής επικοινωνίας με τις άπανωτές φυλές που ζούνε στα έγκατά του. Προσπαθεί νά ξεχωρίσει όλη αυτή τή ζωή που του άποταμίευσαν μέσα του οι «τριάντα τρεις πατεράδες του» και θαρρείς πώς δέν βλέπει τίποτε άλλο παρά τό άνθισμα εκείνου που υπάρχει έντός του και του καθέτι που τόν πλημμυρίζει και που δέν βρίσκει την εύκαιρία νά τό έγκαταλείψει ή νά έγκαταλειφθεί άπ' αυτό. Η «Έλουσόβα» είνε ένα άκατάπαυστο γεννοβόλημα έπιθυμιών και ένας άγώνας για την ίκανοποίησή τους. Ο κ. Δικταίος δέν είνε ποιητής επαναστάτης και ίσως γι' αυτό νά δυσανασχετήσει όσους πιστεύουν, πώς οί ποιητές και μάλιστα οί ποιητές του δεύτερου μεταπολεμικού μας μετώπου, πρέπει ν' άποβλέπουν στο ίδιο κοινωνικό ιδανικό. Αυτοί θά «πιστέψουν» όταν πρέπει. Και θά πιστέψουν γιατί όλόκληρος πιά ο κόσμος στρέφεται σύσσωμα προς τά κεί. Βέβαια, ή τέχνη για νά είνε άληθινή και ζωντανή, για νά είνε τέχνη, πρέπει νά είνε συγχρονισμένη, πρέπει νά δανείζεται από τά σημερινά προβλήματα, από τις σημερινές άνησυχίες. Αυτό όμως δέν σημαίνει, πώς κάθε ποιητής, κάθε συγγραφέας πρέπει νά δίνει άναγκαστικά σ' αυτά τά προβλήματα την ίδια λύση. Σ' έποχές μάλιστα έντονης άναζήτησης κι' άβεβαιότητας όπως είνε ή σημερινή, όπου όλοι οι δρόμοι είνε άνοιχτοί προς όλες τις δυνατότητες, όλες οι τάσεις μπορούν νά εμπνεύονται από τή ζωή.

Στην ποιητική αυτή συλλογή, βλέπουμε νά περπατούν κάποια πρόσωπα ανάμεσα στις γραμμές που διαβάζουμε, κάποιες πάλι μορφές νά τρικνυρίζονται και νά έκφράζονται σιωπηλά με τό μεγάλο νόημα της σιωπής τους. Έχουν μικρά και μεγάλα ιδανικά, ζούν έντατικά και επικίνδυνα, άφήνουν νά έκφραστούν ως τό τέλος ή έσωτερική τους ζωή με μιá λέξη, μ' ένα κύτταγμα, μ' ένα όνομα. Είνε ή Ρόζα, ο Άνθων Σμάιθ, ο πάτερ Γκρέγκορ, ή Όρτάνς. Η τελευταία είνε ένα «ιστορικό»

πιά πρόσωπο τῆς Κρήτης, δλόκληρη ἡ Ὁρτάνς «ἐνα τεράστιο φύλο μόνο—τεράτῳδες ζωντανὸ ἀνάθημα—μιάς πρωτογονικῆς θεότητας» πού «ἔκανε τὸ ἀνθρώπινο χρέος τῆς ἀνάσκελα ἑσπλωμένη» ἱστορικό, ὅσο καὶ ἡ μαντάμ Πούφ τῆς Πόλης κι' ἡ Κιθὸρ Κατίγκω τοῦ Φαναρίου, πού κι' αὐτὲς πετοῦσαν τὰ ἔμβροιά τους στὸν ἐκτυφλωτικό ἥλιο, ὅμοια μὲ τὴν ἀμαρτωλὴ τους συντροφισσα. Γιὰ τὴν Ὁρτάνς διαβάσαμε στὸ «Χρονικό μᾶς πολιτείας» τοῦ Πρεβελάκη, θὰ τὴ διαβάσουμε καὶ στὸ «Zorμπᾶ» τοῦ Καζαντζάκη καὶ σίγουρα θὰ τὴν ξαναδοῦμε, σὲ κάθε Κρητικό συγγραφέα πού μπῆκε στὸ πετσί τῆς, πού ἔζησε τὸ «Kunsteldrame» τῆς ζωῆς τῆς. Στὸ «Ad maiorem dei gloriam» ἔρχονται οἱ στιγμὲς πού τὸ εἶνε τοῦ ποιητῆ συγκλονίζεται ἀπὸ πλῆθος ἐπιθυμιῶν ἀνθρώπων, συγκεχυμένων, πού ὀγκώνονται καὶ συνωστίζονται χειρονομώντας μέσα στὴν ἀντιφατικὴ, διαστροφικὴ τους φύση, πού παίρνουν ὅμως τὴ «φυσικὴ τους πορεία ἀπ' ἀντίθετο δρόμο» γιὰ νὰ θυμηθοῦμε τὸ Freud. Σκοτεινὸ κοπάδι ἐπικλήσεων, ἀναγκῶν, ἀναρθρες κραυγὲς μᾶς libido πού ζητᾶ νὰ σπάσει τὰ δεσμά τῆς, κόσμος ἄμορφος πού ἀνεβσίει ἀπ' τὰ βᾶθη τοῦ ὑποσυνείδητου, ζητώντας διέξοδο σὲ μιὰν ὑπαρξὴ ταραχόδη καὶ παθητικὴ. Σὲ μιὰν τέτοια στιγμή, φωνάζει μὲ δέος:

«Τὴ ρώμη μου δὲ θὰ δώσω στὴ Γυναίκα
δὲ θὰ δώσω τὴν εὐαισθησία μου στὸν Ἄντρα
μὰ στὸν Ἐρμαφρόδιτο
γιατί ἐγὼ δὲν εἶμαι ἄντρας δὲν εἶμαι γυναίκα
εἶμαι δαιμόνιο».

Ἡ ψευτοθητικὴ τῶν κοινωνικῶν ἀντιλήψεων τοῦ γίνεται ἀφόρητα στενὴ. Δὲν χωρεῖ τὴν ἰδιόρρυθμη, τὴν ὁλοένα πῶ ἀπαιτητικὴ ἰδιοσυγκρασία του. Γυρεῖται καινούργιο ρυθμὸ ζωῆς, ὅπου ἡ ἰδιοσυγκρασία του νὰ μὴν ἀποτελεῖ παραφωνία: μιὰν ἠθικὴ ἀντίληψη πού ν' ἀγκαλιάζει δλόκληρο τὸν ἑαυτὸ του, ἀδιαίρετο κι' ἁρμονικό...

Ὁ κ. Δικταῖος, θὰ μπορούσε νὰ ἐπαναλάβει αὐτὸ πού λέει σήμερα ὁ Montherland: «Κάθε τι πού λέγω ἐδῶ, εἶνε παντοῦ, ζεῖ παντοῦ. Ὁποιοδήποτε βιβλίο κι' ἂν ἀνοίξω, βρῶ μέσα τὸν ἑαυτὸ μου, εἶμαι ὁ Ρασκόλνικωφ, εἶμαι ὁ Ὁσκαρ Οὐάιλντ, ὁ Οὐίλσον. Σ' αὐτοὺς καὶ σ' ἄλλους βρῶσκω τὸ εἶνε μου, τίς πιδ ἑσωτερικὲς μου μεταπτώσεις. Εἶναι κτῆμα μου. Τί ἀνάγκη ἔχω τὸν ἑαυτὸ μου! Τίς ἰδέες μου δὲν ἔχω παρὰ ν' ἀπλώσω καὶ νὰ τίς πάρω. Εἶναι ἐκεῖ ὀλωσοδίου προτομασμένες καὶ ἐπισημειωμένες καθὼς «σπεσιαλιτέ» σὲ φαρμακοποιό. Ὁ γύρος μου εἶναι «τουριστικὸς» δρόμος πού πάτησαν ἑκατομμύρια βήματα. Κάνω ἕνα πείραμα πού ἑκατομμύρια ἄνθρωποι ἔκαναν μὲ τὰ λάθη τους, τίς κακίες τους, τὰ πάθη τους, τίς κραυγὲς τους. Πάνω σ' αὐτὲς τίς «σπεσιαλιτέ» θὰ δημιουργήσω νέα φάρμακα». Ὁ κ. Δικταῖος ἔκανε τὸν «τουριστικὸ» του περίπατο, περνώντας ἀπ' ὅλους τοὺς διαιδαλώδεις δρόμους τῆς κλασσικῆς καὶ μοντέρνας ποίησης, ἀγόρασε τὰ «σπεσιαλιτέ» τοῦ φαρμακοποιοῦ, γιὰ νὰ δημιουργήσει καινούργια πρᾶγματα. Καὶ δὲν μᾶς ξεγέλασε. Τὰ «λάθη, οἱ κακίες, τὰ πάθη κι' οἱ κραυγὲς» του μᾶς ἔφεραν τὸ μήνυμα ἐνὸς νέου ποιητῆ πού διεκδικεῖ τὸν τίτλο του μὲ τὴν ἀξία του. Ἄς μὴ φαντασθεῖ βέβαια κανεὶς πὼς στὴν «Ἐλοῦσοβα» δὲν βρήκαμε ὀρισμένες ἀδυναμίες καὶ ἀντιποιητικὰ στοιχεῖα ὅπως ἐκεῖνο τὸ «σφιλιάζει τὸ βρακί μᾶς γν-

ναίκα», τὸ «βαρυστομάχιασα» καὶ μερικὰ τέτοια. Εἶναι ὅμως τόσο λίγα αὐτὰ πού δὲν θάπρεπε κἂν ν' ἀναφερθοῖν. Κι' ἂν τ' ἀνάφερα δὲν τόκανα παρὰ γιὰ νὰ σπάσω λίγο τὸν θαυμαστικὸ τόνο τῆς κριτικῆς μου.

Γιάννη Γ. Σφακιανᾶκη: «ΔΕΚΕΜΒΡΗΣ», (ποίημα, Ἀθήνα 1945)

Ἔχω μπροστά μου ἕνα συμπαθητικὸ σ' ἐμφάνιση βιβλιονάκι, πού φέρνει τὸν τίτλο: «Δεκέμβρης» κι' εἶνε γραμμένο ἀπ' τὸν κ. Σφακιανᾶκη, πού τ' ὄνομά του ὄχι μονάχα μᾶς εἶνε γνωστό, ἀλλὰ ἔχει πίσω του μιὰν δλόκληρη ἱστορία πού ἀποτελεῖται ἀπὸ καμμιά δεκαπενταριά περίπου βιβλία. Διηγήματα, ποιήματα, μεταφράσεις, μυθιστόρημα, κριτικὴ. Καὶ τὸ καθένα ἀπ' αὐτὰ κλείνει μέσα του μιὰν ἰδιαίτερη ἀξία. Ὁ «Δεκέμβρης» εἶνε ἕνα μονοκόμματο τραγούδι, πού ὅπως καταλαβαίνει κανεὶς ἀπ' τὸν τίτλο του, εἶναι κι' αὐτὸ ἀφιερωμένο στὴ νέα Ἑλληνικὴ ἐπανάσταση τοῦ 1944. Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία πὼς ὁ κ. Σφακιανᾶκης ἔξεκινῆσε μὲ τὴν πρόθεση νὰ πετύχει νὰ γράψει αὐτὸ τὸ τραγούδι πρὶν τὸν προλάβει ἡ ἐπέτειο τοῦ Δεκέμβρη κι' ἔχω τὴν ἐντύπωση πὼς παραβίασε τὸν ἑαυτὸ του γιὰ νὰ τὸ κατορθώσει. Γιατί οἱ στίχοι του, εἶσι ὅπως διατυπώνονται ἀπὸ ἕναν καθαρὸ τεχνίτη τοῦ λόγου, ἀντὶς νὰ μᾶς φέρουν κοντὰ στὸ δράμα καὶ τὴν ἐποποιΐα, πού ζήσαμε λίγο πολὺ ὅλοι μας, ἀντίθετα μᾶς τὰ ἀπομακρύνει καὶ τὰ δύο, μὲ κείνη τὴ «σουβλερὴ» του πολλὲς φορὲς πείση, πού φέρνει τὸ σκοπὸ του σὲ λανθασμένη πορεία. Ὁ κ. Σφακιανᾶκης ὑποτάχθηκε σ' ἄλλον σκοπὸ — κι' αὐτὸ βέβαια εἶναι γιὰ τιμὴ του — παρὰ στὴν τέχνη. Ἄδιαφόρησε γιὰ τὴν ἐπεξεργασία τῆς καλλιτεχνικῆς λεπτομέρειας. Μὴ ἀποβλέποντας κύρια στὴν αἰσθητικὴ ἀριότητα, φαντάστηκε πὼς ἦταν ἀρκετὸ, γιὰ νὰ μὴν ὑποδουλωθεῖ στὸ κήρυγμα καὶ νὰ τραγουδήσει, νὰ ἀραδιάσει στὴ σειρὰ ὅλες τίς εἰκόνες, πού τοῦ ὑπαγόρευσε ἡ τρικυμισμένη του ἰδιοσυγκρασία. Αὐτὸ ὅμως δὲν φτάνει. Γιατί τὰ μεγάλα γεγονότα, οἱ δραματικὲς συγκρούσεις, τὰ κοινωνικὰ προβλήματα κι' ὅλα αὐτὰ πού θέλουν νὰ δώσουν τροφή στὸ λαό, δὲν φτάνει μονάχα νὰ περάσουν ἀπὸ τὴ σκέψη στὸ χαρτί, ἀλλὰ καὶ νὰ πάρουν κάτι ἀπ' τὴν πεμπτουσία τῆς ψυχῆς καὶ νὰ ἔνιωθε καὶ τὰ ἔζησε κι' ὄχι νὰ μᾶς προσφέρονται εἰκονικὰ καὶ φευγαλέα. Ὁ ἠρωϊσμός — ὅπως μᾶς τὸν προβάλλει ὁ κ. Σφακιανᾶκης στὸ «Δεκέμβρη» του — παίρνει μιὰ ἀπὸ τίς πιδ συνηθισμένες μορφὲς τῆς ἐποχῆς μας. Γιατί στὰν ὁ ἠρωϊσμός γίνεται συνηθεῖα, στὰν δηλαδή ὁ ἠθικός μας κόσμος εἶνε τόσο μεγάλος ὥστε νὰ μᾶς κάνει τύπους ἠρωϊκούς, ὁ πνευματικὸς παράγοντας περνᾶει σὲ δεύτερη μοῖρα. Πρέπει πάντα νὰ ἔχει τὴν θέση του, ἀλλὰ νὰ μὴ μᾶς κυβερνᾶει στὰ τυφλά. Ἐπειδὴ ἀκριβὼς δὲν εἶνε ἱκανός, μοναχὸς τους αὐτός, νὰ δώσει τὸ χαρακτηριστικὸ του τόνο στὴ ζωὴ μας καὶ νὰ παίξει τὸν κυριώτερο ρόλο στὴ διαμόρφωση τοῦ χαρακτῆρα τῆς σεναὶ ἀκόμα μορφωμένης κοινωνίας μας. Ἡ τέχνη καὶ περισσότερο ἀπ' ὅλα τὰ εἶδη τῆς τέχνης ἡ ποίηση, δὲν μπορεί νὰ ὑποταχθεῖ σὲ μιὰ ἄμεση σκοπιμότητα. Δὲν εἶμαι βέβαια ἀπαδὸς τῆς θεωρίας «ἡ τέχνη γιὰ τὴν τέχνη». Ὁ ποιητῆς, ὁ συγγραφέας, ὁ καλλιτέχνης, δημιουργοῦν μέσα σὲ τόπο καὶ χρόνο, δὲν εἶνε ὅμως δυνατὸ καὶ ν' ἀποβλέπουν σ' ὀρισμένες ἐφαρμογὲς τῶν ἰδεῶν τους. Σκοροποῦν ἀνησυχίες, σκοροποῦν προβλήματα, ἀνοίγουν κατευθύνσεις, μ' ἀκριβὼς γιατί δονίζονται ἀπὸ τοὺς παλμούς ὅλων τῶν προεκτάσεων, δὲν μπορούν νὰ προτείνουν καθο-

ρισμένες πραγματοποιήσεις. 'Ακούστε λίγους στίχους του νέου Μπολσεβίκου ποιητή, του Τιβανιάρ Μπέλοχ :

«Είμαι ό επαναστάτης. Είμαι όμως παιδί σου
μητέρα τέχνη. Δέν σ' όδηγώ. Σ' άφίνω να μ' όδηγήσεις
μέσα από τους δαιδαλώδεις σου δρόμους. 'Η φλόγα
πού περιφλέγει την ύπαρξή μου είναι άρκετή
για να δραματιστώ την καινούργια πορεία...»

«Κόκκινη γής»

Κι' ό άλλος, ό έφηβος 'Αγγλος ποιητής Σίντνεύ Κήζ, πού σκοτώθηκε στις έπιχειρήσεις της Διβύης και πού όνομάστηκε «νέωτερος Μπάυρον», ό καλλίτερος ποιητής πού εμφανίστηκε στη διάρκεια του πολέμου, λέει και κείνος :

«'Ας σιγήσουν τά τηλεβόλα. 'Ανάμεσα στα δύο
έχθρικά στρατόπεδα όδοιπορεί ή Τέχνη.
Προσοχή φρουρέ μην τή σκοτώσεις. 'Ηρθε γυνή
και στάθηκε στην πυρακτωμένη άμμο ώραία και σιωπηλή».
«Προσοχή φρουρέ».

Δέν θέλω να ίσχυριστώ πώς ό κ. Σφακιανάκης παραμένει δουλικά προσκολλημένος στην ιδέα του. 'Απεναντίας, βλέπουμε την προσπάθεια πού καταβάλλει ν' άπαλλαγεί άπ' αυτόν και να τραγουδήσει. Τόν βοηθεί άλλωστε σ' αυτό και ή ιδιοσυγκρασία του πού είναι κάθε άλλο παρά στεγνή, πού τή διαπερνούν πύρινοι άναβρασμοί. 'Εκανε όμως τό λάθος κι' άντί ν' άφήσει τόν έαυτό του ελεύθερο ζητώντας να τόν υποτάξει μόνο στο νόημα της τέχνης—παράλληλα με την ιδεολογία του—ζήτησε να τόν υποτάξει σε μιá κατάσταση πού δέν ώρίμασε ακόμα μέσα του. 'Ωστόσο, ό «Δεκέμβρης» είναι μιá κραυγή ένός ανθρώπου πού ένιωσε καλά τό δίκιο της γενιάς μας, ένός ποιητή πού κατεβαίνει από τό ύψος του στο λαό και τόν διδάσκει ποιόν δρόμο πρέπει ν' ακολουθήσει. Και στη σημερινή εποχή πού διατρέχουμε, τή σκοτεινή και άβέβαιη, ή ποίηση αυτή είναι ό φάρος πού φωτίζει όσο καλλίτερα μπορεί, τό δύσβατο άήφορο του δίκιου πού πιστεύει. Δέν θέλω να φανταστώ πώς ή σύγχυσή του ανάμεσα στο τότε - τότε έπικό περπάτημα της ποιήσής του, γίνεται σκόπια, μόνο για να σπάσει τόν δρθιο και σκληρό τό πολλές φορές ρυθμό του. Γιατί σ' αυτή τή σύγχυσή του, του ξεφεύγουν άρκετά στοιχεία, για μιάν έντελώς ποιητική εκμετάλλευση, ιδιαίτερα εκεί πού ή τρικυμιομένη του αυτοανάλυση βοηθεί να δραπέτεψει τή λυρική του διάθεση και κεί πάνω όπου γίνεται άκατάπαντη ύποκατάσταση του ύποκειμενικού στον άντικειμενικό κόσμο και αντίστροφα. Δέν μάς άρκοϋν οι άλλεπάλληλες εικόνες, όταν θυμίζον πρωτόλειους ζωγράφους. 'Όταν δέν έχουν τίποτε από την τρομακτική διαύγεια πού προαγγέλει τόν έρχομό της λύτρωσης. 'Ο κ. Σφακιανάκης βιάστηκε. Για πρώτη φορά ή πνευματική του όπώρα βγήκε άγορη. Δέν ξέρω, νομίζω όμως πώς άν ξανάγραφε ύστερα από πέντε, έξη χρόνια έναν καινούργιο «Δεκέμβρη»—σύμφωνα με την άπόσταση του χρόνου πού χρειάζεται κάθε μεγάλο γεγονός πού συγκλόνησε έναν καλλιτέχνη—θά μάς δώσει τό άληθινό έπος αυτής της επανάστασης πού τόσες άδικίες τήν κατατρέχουν σήμερα. Και είμαι σίγουρος ότι θά συμφωνεί με την γνώμη μου, γιατί τόν Δεκέμβρη τόν αγάπησε, τόν αγάπησα και θά τόν αγαπούμε.

ΓΙΑΝΝΗΣ Β. ΙΩΑΝΝΙΔΗΣ

ΤΟ ΘΕΑΤΡΟ

ΕΘΝΙΚΟ ΘΕΑΤΡΟ : 'Ηλία Βενέζη : "BLOC C»

'Η άμεση έπαφή με τό έργο αυτό προξενεί έντύπωση πού συγκλονίζει. 'Ο θεατής σίγουρος πώς μετά άπ' τή βίαιη αισθηματική ταραχή ή' ακολουθήσει τό στάδιο πού φέρνει στην πνευματική άποκορύφωση ώστε ν' άντιδράση γόνιμα και να δεχτή την ήθικη κάθαρση πού τήν προσμένει σαν άναγκαίο άποτέλεσμα και πού ξεπηδά αυτόνομη από κάθε πράξη της ζωής πού γίνεται έργο σκηνικό, νοιώθει άπογοήτευση όταν μετά από ώρα τό έργο άπογυμνώνεται άπ' όλες τις δικαιολογίες του και βγάξει ψεύτρα την ύπόσχεση πού εύθύς έξ άρχής δίνει, και πού ό πνευματικός άνθρωπος είχε χρέος να πιστέψη. Μά πριν άγγίξουμε τό «περιεχόμενο» εινε χρέος να κοιτάξουμε τό θεατρικό έργο άπ' την άποψη της θεατρικής τέχνης.

Επιώθησε από άνθρωπος με κύρος, σχεδόν τό ίδιο διατυπώθηκε στα εισηγητικά σημειώματα του προγράμματος, πώς δέν ήταν στην πρόθεση του συγγραφέα να δώσει ένα έργο με τους κανόνες πού διέπουν τό θέατρο. Βέβαια δέν υπάρχει τίποτα πού να μείνη άναλλοίωτο και σ' όλα σιβάζονται λίγο λίγο οι μεταβολές πού ζητά ή πείρα του χρόνου, τό ξεπέρασμα των παλιών πίστειων. Μά αυτό δε γίνεται ποτέ έξω άπ' την περιοχή πού δίνει τους ζωτικούς της χυμούς και θρέφει τό είδος του Λόγου πού θά ύποστή τις συνέπειες άπ' αυτές τις μεταβολές. Δέ μπορεί ποτέ να ύπάρξη ποίηση έξω άπ' τους κανόνες της ποίησης. Δέ μπορεί να ύπάρξη μουσική έξω άπ' τους κανόνες, άπ' βασικούς κανόνες της μουσικής. Κάθε τι έξω άπ' τους κανόνες, άπ' τους νόμους του, παύει να εινε ό,τι έπιζητεί να εινε, ακόμα και σά θέλουμε να τό θεωρήσουμε στη μεταβολή, στην εξέλιξη του. 'Όταν ή τέχνη άνεβαίνει στη σκηνή, δέν πιστεύω πώς δε θέλει να γίνει θέατρο. Εινε αυταπόδειχτο παρ' όλες τις αντίθετες εισηγητικές προπαρασκευές, πώς τό Bloc C γράφτηκε για να γίνη θέατρο. Και πρέπει να κριθί καθαρά σά θέατρο. Και σά θέατρο πρέπει κανείς να όμολογήσει πώς δέν κατάφερε παρά να παρουσιασθή σαν ένα βιωμένο μονάχα χρονικό με στερεοποιητική προβολή εικόνων και παραστάσεων.

Οι τύποι δόθηκαν θεατρικά, μά εξέλιχθηκαν άφηγηματικοί. 'Ολάκερη μάζα από πάθη και πόνους πλημμύρισε άσφυκτικά τή σκηνή... και μήτε μιá σύγκρουση δέν ξαλάφρωσε τό γεμάτο άγωνία θεατή πού περίμενε ένα ξεσπάσμα, ένα ξεχειλίσιμα για να τραβηχτή ό βραχνάς πού τόν πλάκωνε. Δέν εινε διόλου μιá περιττή περιπέτεια ή σύγκρουση πού τόν πλάκωνε. Δέν εινε περιγραφόμενος άνθρωπος, όταν φέρνεις κινούμενους πιά κι' όχι περιγραφόμενους ανθρώπους. Κι' όταν άκόμη ή σύγκρουση αυτή στην καθημερινή ζωή είναι άπλω-μένη κι' άδυνατισμένη στη μεγάλη χρονική έχταση πού τήν περιέχει, μάς συνεπώς δύσκολα θεωρείται συμπαγής και περιληπτική, ό δραματικός συγγραφέας τή μετουσιώνει στη σκηνή μαστορικά και τή φορμάρει σ' ένα ελάχιστο ποσό χρόνου να δώσει κάποια ώρα τό ξεσπάσμα της θύελλας. Τή δημιουργεί όταν ή ζωή δέν τή δίνει. Δέν τή καταπνίγει δε τή σβύνει όταν ίσα ίσα ή ζωή άσφυκτιά από δαύτηνε. Αυτή ή θύελλα πού αναταράζει τόν έσωτερικό μας κόσμο είναι μιá μεγάλη ανάγκη για τα κουρασμένα και χαλαρωμένα νεύρα των διψαμένων κι' άπογοητεμένων. Σ' αυτήν ό καθένας ζητά τή δική του τή

λύτρωση και δύσκολα άνέχεται άνθρώπους (οί άνθρωποι τής σκηνης χάνουν τή συμβατική τους ύπόσταση στο φως τής αλήθειας που προβάλλουν) που ένφ σάν κι' αυτόν τόν ίδιο άντιμετώπισαν ύψιστες τραγικές στιγμές, δέν έκφράζουν όμως τά ίδια τά δικά του τά συναισθήματα όπως τότες τάνωσε ο ίδιος, δέν του άποκρίνονται στο μεγάλο του. Γιατί, μά κυριολεκτικά έρχουν με τόν τρόπο που πραγματοποιείται ή ύστερική τους έξαρση, και σκύβουν καταπληχικά καθώς τους σηκώνει ο συγγραφέας μ' ένα τρόπο κουκλίστικης άνάτασης.

Το έργο δίχως έσωτερική μά και έξωτερική κίνηση έξανεμίστηκε, ξεοδεύτηκε σε πολύ άπλοικά ευρήματα σάν τις επαναλαμβανόμενες έξαφνα άναμνήσεις, τις διαφορούμενες και κομμένες κουβέντες που ένφ προσθέτουν στοιχεία μυστηριακά και συναρπαστικά στο διανυγές και ρεαλιστικό ύφος μιάς πρόζας σε φαντασμαγορική και έξαυλωμένη σύνθεση όπως το Bloc C, αδυνάτισαν ακόμα πιο πολύ τή βαθύτερη ουσία κι' έπιασαν τόν χώρο που έπρεπε να προοριστή για κάποιες σαφέστερες διατυπώσεις. Πολύ γρήγορα τó όλο θέμα ξεφυγε από τά γήινα του όρια —στα όποια όμως πάσκισε να κρατηθής—έχασε τó άπαραίτητο βάρος μιάς λογικής ίσορροπίας κι' έγινε σάν όνειρο, σάν έφιάλης, πάντως ξεφυγε από τó να μείνη μιά καθαρή άνθρώπινη ιστορία. Η πράξη έξαφανίστηκε για να τήν ύποκαταστήση τó αφήγημα. Τó θέατρο έγινε μυθιστόρημα. Έλειψε άπ' τó συγγραφέα ή σαφής γνώση ως ποιό σημείο πρέπει να φτάνει ένας λαμπρός γεμάτος πείρα πεζογράφος, κι' από πού ν' άρχίζει ο θεατρικός, ο δραματικός συγγραφέας. Ο δραματικός συγγραφέας που δίνει έστω ένα άποτυχημένο θεατρικό έργο. Γιατί τó Bloc C δέν έχει μήτε τó θεατρικό στοιχείο τής άποτυχίας. Δέν άπέτυχε καν. Έξω άπ' τή θεατρική τέχνη είναι ξένα με όλα τά στοιχεία που είτε εύνοούν είτε ζημιώνουν ένα θεατρικό έργο. Έχει μέσα του τά φθοροποιά σημάδια τού μελαγχολικού μαφασμού που αυτόπολλαπλασιάζονται και συντηρούν σχεδόν τήν αιωνιότητα μες τήν άποσύνθεση τού θανάτου. Ο άκρατος και άτοπος λυρισμός του, που ξεπερνά τόν αισθητικό κόρο, πλεγμένος σε όνειροπαρμένες κι' άπίθανες έξάρσεις, αδυνάτισε τó θέμα που ήταν στερημένο ακόμα κι' άπ' τó σκελετό τού όποιουδήποτε μύθου και παρασέρνει τους ψυχικά φτωχούς άνθρώπους σε πολύ άβρές και άγγελικά σκηνοθετημένες αισθηματικές περιπλανήσεις.

Τó πνεύμα τού Βενέξη είναι καθαρά αναλυτικό. Άπ' τó περιορισμένο, άπ' ένα σπειρί ζάιρει να ξανοίγη κόσμος όλάκρο που κανείς δέν ύποπτευόταν. Τόχω γράφει πολλές φορές: ο Βενέξης έχει τέτοια φαντασία που μπροστά σ' ένα σπόρο δραματίζεται κιόλας τó μελλούμενο δέντρο τó θεόρατο με τ' άπλωμένα του κλωνιά και τήν άφθονη φυλλωσιά. Και μάς τó ζωγραφίζει με τά πλούσια χρώματα τού άνεξάντλητου άποθέματός του, ξανοίγοντας όλοένα διαδοχικά έπίπεδα ως να φτάση στην άποθέωση τής ιδέας του. Παραμυθιάς με τó βαθύτερο νόημα που πέρνει ο όρος, είναι γνήσιος δημιουργός, πραγματικός μάγος όπως σε βουλιάζει στους άνεξάντλητους μύθους του και στα αυτοσχέδια περιστατικά που με τέτοιο θαυμαστό τρόπο ώρίμασαν στο ύποσυνείδητο του. Η ψυχосύνθεση του τόν έχει προετοιμάσει για να συγκινήσει άπ' τή λεπτομέρεια. Νά τή βρίσκει σάν πηγή για άτελεύτητους δραματισμούς. Ο κόσμος δέν τόν ενδιαφέρει σάν ένα σύνολο. Δέν είνε καθολικός στην άναζήτηση τού αντικειμένου. Δέν ξεετάζει ένα πλάσιμένο ύλικό για να τó μελετήσει, να τó έρευνήσει, να τó άνασυνθέση. Άπομονώνη μονάχα ένα στοιχείο και τó αναλύει με τρόπο που μοιάζει πώς τó πολλαπλασιάζει και τó εύρνει σε άλληπάλληλους συγκεντρωτικούς κύκλους. Δέ δίνει ποτέ τó άπειρο, τήν έχταση, μ' ένα σχέδιο ούσι-

αστικά περιληπτικό που μετά ταύτα να τή χαρακτηρίζει ολοκληρωμένη σάν πίνακας συνθετικός και να τήν περιέχη άκέραιη. Κύρια χαρακτηριστικό τού θεατρικού συγγραφέα είνε ή σύνθεση. Τó πλάσιμο. Οί άφηγηματικοί τρόποι τού Β. στην πρόζα του διατηρούν τó διαβατή σ' άδιάκοπη μετεώρηση και σε θελκτική άμφιταλάντευση. Γοητευτικός σύντροφος τής μοναξιάς τού πνευματικού άνθρώπου, γίνεται με τους ίδιους αυτούς τρόπους (παράξενο μά κι' αληθινό) άπληγής διώχτης κάθε προσπάθειας τού θεατή να έννοηση και στο τέλος ν' άπολάβη. Η πολύ βαθειά πείρα και ή σοφία τού ξεχωριστού πεζογράφου στάθηκαν τρομαχτικά εμπόδια στο θεατρικό συγγραφέα που τόλμησε ν' άναμετρήση τó άνάστημά του μαζί του. Ο Βενέξης ο ίδιος είχε ν' άντιπαλέψη με τόν ίδιο τó Βενέξη, τόν παραμυθά κι' άν νικήθηκε, άρκετή του ή τιμή να νικηθής από τέτοιο άντίπαλο.

Ίδεολογικά τó έργο μοιάζει σά να μην είχε ποτέ σπονδυλική στήλη ή σά να τήν έχασε. Βουβό, *συνεσταλμένο*, ξεσπά όλοένα σε παθητικές έξομολογήσεις, σά νάταν τρόπος να σωθής, να ξεφύγη από κεί.

Ένα δραματικό έργο έχει προορισμό να δίνη μά πυχή άπ' ένα δράμα καθολικό. Σαρκώνει ιδέες και νοήματα. Έψώνει συμβολικά καταστάσεις άπ' τó έπίπεδο τής καθημερινής ζωής ως τήν κορφή τής τέχνης. Και για να δώση ιδέες και νοήματα τις προσκομίζει με τους τύπους που άνεβάζει στη σκηνή.

Οί τύποι τού Bloc C είναι μαστορικά διαλεγμένοι που να έκπροσωπούν ο καθένας ξεχωρο κοινωνικό, οικονομικό, πνευματικό, κλίμα. Αυτό βέβαια για ένα πνευματικό θεατή ένέχει κάποια έννοια προπαρασκευής του για ν' άντικρύση κίνηση από ιδέες και συγκρούσεις, γιατί ο συγγραφέας χρησιμοποιώντας τέτοιους άντιπροσωπευτικούς τύπους είνε σά να αναλαμβάνει μιά ύποχρέωση να μάς δώση τήν είκόνα άπ' τά διαφορετικά τούτα κλίματα. Να συνθέση τόν πίνακα που λέγαμε τόν περιληπτικό ένός κόσμου έκτεταμένου και αναλυμένου σε έχταση. Κι' άντίς τή σύγκρουση, τήν άναταραχή, τήν πάλη που ο καθένας περιμένει βλέποντας ένα διπλωμάτη, ένα άξιωματικό, ένα άντάρτη, ένα σαλταδόρο, ένα φοιτητή, ένα έμπορομανάβη συνδυασμένους στα πλαίσια σκηνικού δράματος, ύποχρεώνεται ν' άκούση άτέρμονες συζητήσεις για ώραίους θανάτους, για μιά επιτηδευμένη θεώρηση τής ματαιότητας τής ζωής. Δέν ήταν τόση άνάγκη τότες να διαφοροποιηθούν κοινωνικά και πνευματικά οί τύποι αυτοί, άφού τó ίδιο και καλύτερο άποτέλεσμα θα καταφερόταν άν όλοι οί τύποι ήταν ποιητές. Και πιστεύω πώς ένας θεατρικός συγγραφέας έχει βαρεία τήν εύθύνη για να καμώματα τών ήρώων του και για τή συνέπεια που ο καθένας τους πρέπει να τηρήση σχετικά με τó ήθικό ή τó πνευματικό ή τó κοινωνικό κλίμα που τόν περιέχει.

Ο Β. μάς έδωσε τύπους που περιμέναμε με θερμή συγκίνηση να κινηθούν έλεύθερα και δίχως δεσμά. Είχα τή βεβαιότητα πώς όλοι αυτοί έτοιμαζόντουσαν να μάς πούν πολλά. Κι' αυτοί σάπασαν μέσα στη ρητορεία τού πιο άπιθανου γλυκασμού άφού ώραιοποίησαν όσα, άν έμεναν φυσικά στην τραχύτητα τής ειλικρίνειας, θαύρισκαν όλόδια τó δρόμο τής καρδιάς μας.

Ένα παραμύθι που βγαίνει άπ' τήν ιστορία και τήν ύλη τών πραγματών μεταπλασμένων άπ' τή δυνατή φαντασία, τó άνεχόμαστε, εύκολα κι αυτόν που τó γράφει άδίδαχτα τόν ύψώνουμε στην άνώτατη βαθμίδα τής πρόζας, μά όταν αυτό μένει παραμύθι ακόμα και τή στιγμή που αξιούμε να τó προβάλλουμε σάν άντικαθρέφτισμα αληθινό

της ζωής που να περιέχει το αληθινό δράμα της ανθρώπινης μοίρας, τότες ο θεατής έχει το δικαίωμα να πιστέψει πως παίζουν με την υπομονή της συνείδησης του που περιμένει χόρταση και ξεδιψασμα, και δίκαια το λιγώτερο που έχει να κάνει είναι ν' άπορη πως μπορεί να ξεχωριματίζεται απ' την ίδια την τέχνη, ότι στη ζωή είχε τόσο ρωμαλέα αντίπεργιά και τόση δύναμη υποβολής.

Ο διπλωμάτης φτάνει μονάχα ως τη θύμηση του μυστικού δειπνου μιάς κατεντάλας, ο αντισημναρχος διατηρείται σε μιὰ συνεχή γλυκερή ευγένεια δίχως τὰ νεύρα του να ταράζονται από τίποτα, ο αντίρτης δλόρθος άκαμπτος άτενίζει το άπειρο κι' έχει όλο το νοϋ του στο φοιτητή που βασανίζουν, ο σαλταδόρος σέρονται σά να ενε ίνδαλμά του ο αντισημναρχος και δλοένα τον καλεί μέχρι κόρου μ' έ-κεινο το άδιάκοπο «ο κύριος αντισημναρχος κι' ο κύριος αντισημναρχος», ο φουκαράς ο έμπορομανάβης (τύπο που ζωντανεψε θαυμάσια ο κ. Ευθυμίου) περιορίζεται σε κλάψες ενώ θα μπορούσε κομμικός κι' άλλοπρόσαλλος όπως είναι, να γίνη μιὰ θαυμάσια πηγή κι' άφρητία από διαλεκτική κίνηση του δράματος. Οί τέτοιοι τύποι και στίς πιθ μεγάλες τραγωδίες πυκνώνουν την έννοια και τη δράση και γίνονται αϋθόρμητοι πυρήνες που πλουτίζουν την ουσία του έργου, με τ' άπρόο-πτα εύρήματα, με τίς σπίθες εκείνες που χαράζουν τη σάρκα του καρ-πού κι' άποκαλύπτουν τους μεστούς χυμούς του.

Κι' έρχεται στο τέλος ένα λουλουδι και δίγει το χρώμα του άκαι-ρου ρομαντισμού μετατρέποντας τους άντρες αυτούς που αντιμετωπι-ζουν το θάνατο σε τρυφερά κοριτσόπουλα που λιγώνουνταν και πα-θαίνονταν σά δειλές παρθένες που μόλις πήραν το πρώτο έρωτικό ραβασάκι. Άν ο σαλταδόρος άφηνε το λουλουδι κι' άσχολοϋνταν με κά-ποιους πονηρούς τριβόλους, που θανατερά περιπλοκάδια κατάφεραν αιώνες τώρα άκνηγήητοι, να χάσουν τη ρίζα τους στο κορμί του κό-σμου και να τον χωρίσουν σε δυνάστες και θύματα, σε τυράννους και δεσμώτες, σε ιεροεξεταστές και μελλοθανάτους (τέτοια δέν ήταν ή σχη-ματική διάταξη της σκηνης του Βloc C;) πιστεύω πως ο συγγραφέας θα μπορούσε να σκεπάσει όπως όπως άκόμα και την αντίθεατρική ύψη του έργου, σώζοντάς το με τον κλοϋτο του άφθονου ιδεολογικού του στοιχείου. Θά ήταν ή σπονδυλική στήλη που θα το κρατούσε του-λαμικός τύπος που συγκέντρωνε τα περισσότερα στοιχεία που συνθέ-τουν την τραγωδία, ήταν ο θαλαμάρχης, έξωραϊσμένος βέβαια κι' αυ-τός με τον τρόπο του για να μη παραφωνή με το περιβάλλον, μα αρ-κετός για να προκαλή ένα σωτήριο περιοπασμό.

Άποκούφωμα το έργο αυτό της πείρας που στίβαξε στη συνεί-δηση ή δίχως προηγούμενο τραγωδία της φυλής, δείχτηκε άνεπαρκές να ικανοποιήσει προ πάντων τὰ αιτήματα τὰ πνευματικά, Ο περιορι-σμός στο περιφραγμα του συναισθηματικού κόσμου, χαρακτηρίζει μόνο τὰ έργα που γεννήθηκαν από ειδικές άφορμές. Από μιὰ έρωτική ιστο-ρία π. χ. από μιὰ κουρσάρικη περιπέτεια, απ' ένα κοινωνικό γεγονός ή ήθικό κίνητρο. Μά τὰ έργα που έρχονται σάν άπαύγασμα και όδυ-νηρή γέννα από κοσμοϊστορικά γεγονότα που συντάραξαν θεμελιακά την ύπόσταση και την ύπαρξη μιάς δλάκερης Φυλής, και ποιās Φυλής! και μένουν μόνο στη θεώρηση της μοίρας του ανθρώπου από σκοπιά δλοκάθαρα αισθηματική, νομίζω μās προβάλλουν σάν παράξενες άντι-νομίες. Και έτσι ιδεολογικά το Βloc C δέν εύτυχει ν' άπεχτήση μήτε ιδεολογικούς αντίπαλους. Δέ θα του τύχει να παλέψη κόντερα σε καμ-μιὰ ρωμαλέα έπίκριση σάν ένα άποτυχημένο ιδεολογικό έργο (μιὰ που δέν είναι και θεατρικό) γιατί δέ μπορεί να δημιουργηθί, να τραφή και

να βαλαντώσει καμμιά έπίκριση για ό,τι δέν έχει με τί να της άντισταθί. Λοιπόν το έργο δέ προκαλεί καμμιά συγκίνηση; Πιστεύω πως έτσι εινε. Άν ύπάρχει συγκίνηση είναι συγκίνηση δημιουργημένη κα-θαρά απ' το θεατή κι' όχι παρμένη απ' το έργο. Άμεσα χυπημένος απ' την εντύπωση της έποχής εκείνης που ζή μέσα του θρεμμένη από όγκο άτομικής πείρας, θα ήταν ήράκλειο να ξεφύγη το δριμύ ξετίναγμα των νεύρων άντικρυ στις σκηνές του Βloc C. Η συγκίνηση έκπηγάει έδω και' εύθειαν απ' τη μνήμη του θεατή. Και ή αξία ή ή έπιτυχία ενός έργου πρέπει νανε δλότελα άσύνδετα με την έπικαιριότητα που υπο-δηλώνουν. Κι' όταν λέμε έπιτυχία ή άποτυχία δέν έχουμε υπ' όψι μας την έμπορικη άποψη. Βέβαια κάθε έργο καλό έχει πάντα έμπορικη αξία. Μά κάθε έργο με έμπορικη αξία δέ θα πη πως είναι πάντα καλό.

Έπιτυχία σ' ένα έργο εινε ή πυκνωση των ιδεών και ή συνοχή της σύνθεσης του δοσμένα σ' ένα όργανο από κίνηση και μεταβολές που προβάλλουν τὰ κεφαλαιώδη σημεία απ' ώρισμένο κομμάτι της ζωής. Εινε να γεννά μέσα μας άλλεπάλληλες παραστάσεις που ν' άπο-τυπώνονται στη ζωή μας και να προεκτείνουν την περιοχί της βιω-μένης πείρας. Εινε να μās προσεγγίζουν σ' ένα ξένο, έστω, κόσμο και να μās τον προσφέρουν ταυτόχρονα άφομοιωτικά σάν περιοχί γνώριμη που είτε την είχαμε δνειρευτεί, είτε είμαστε έτοιμοι να την άναγνωρί-σουμε. Κι' αν ένα τέτοιο έργο έπεσε γρήγορα στην έμπορικη του κίνη-ση, ήταν γιατί ίσως δέ βρήκε το εύγενικό στοιχείο που μέσα του ή ιδέα του συγγραφέα ζητούσε τη συνέχειά της.

Αυτο που βασικά άποκομίζει ο θεατής απ' το έργο του Έθνικού εινε ή πεποίθηση πως ο Β. εινε και θα μείνει ένας μεροληπτικός φίλος του ανθρώπου. Άγαπά τον άνθρωπο όπου κι' αν τον εύρη. Τον σκε-πάζει με πολλή ώριαοπάθεια καθώς δέν συναντά στο δρόμο μόνο και μόνο να μη δοϋμε την άσκήμια του. Δεχόμαστε λοιπόν την μεταγενή ύπόσταση των τύπων του Β. και ένθαρρυνόμαστε στην άμυδρή έλπίδα πως κάποτε ο κόσμος μπορεί να γίνη ώραιος και ιδανικός που και οί κακοί ποροϋν τόσο εύκολα (θαλαμάρχης) να συντρίβονται απ' τίς ίδιες τους τίς τύψεις.

ΝΙΚΟΣ Α. ΑΘΑΝΑΣΙΑΔΗΣ

Η ΚΙΝΗΣΗ ΤΩΝ ΙΔΕΩΝ

Η ΑΠΕΙΛΗ ΤΗΣ ΕΞΟΥΣΙΑΣ

Άφοϋ οί άνθρωποι πειθαρχοϋν και συνεργάζονται μόνο από το φόβο προς την έξουσία και από αυτόματες ψυχικές άπαγορεύσεις, κάθε έξουσία θα ύπάρχει καθώς και κάθε κατάχρηση έξουσίας, και καλώς θαχουν τὰ πράματα όσο κι' αν κακώς εξελίσσονται.

Όποιος δοκιμάζει το «γλυκό μεθύσι της έξουσίας», απ' το χωροφύ-λακα ως τον άνώτατο άρχοντα κι' άρχηγό, ειν' ένας άλλος άνθρωπος, ένας μαγεμένος μάγος μέσα σ' ένα δικό του κόσμο, άφηρημένο και γε-μάτο σχέδια κατοχύρωσης και εξύψωσης, έλπίζοντας να ικανοποιήσει εκείνο που ποτέ δέν κατορθώνεται με τέτοια μέσα : το αίσθημα της ευ-τυχίας, άγάπης και πληρότητας.

Ένας αντίθετος κόσμος, άντιπαραστέκει σιωπηλά και ύποπτα, εκεί-νοι που στερήθηκαν τη μαγεία της έξουσίας και ύπεροχής, και στέκουν

ση γωνιά ταπεινοί, διαμαρτυρούμενοι πρὸς τὸν ἑαυτοὺς καὶ πρὸς τὸ σῆμα.

Κάποτε οἱ ταπεινωμένοι καὶ διαμαρτυρούμενοι ἐπαναστατοῦν καὶ γκρεμίζουν τὴν ἐξουσία τῶν δυνατῶν, γιὰ νὰ γίνουν αὐτοὶ οἱ πιὸ σκληροὶ δυνάστες.

Τότε οἱ παλαιοὶ ἄρχοντες ἀντεπιτίθενται σὲ μιὰν ἀντεπανάσταση, γιὰ νὰ φθαροῦν τελικὰ παλαιοὶ καὶ νέοι δυνάστες.

Ἄλλ' οἱ γενιὲς ἔρχονται καὶ ἔχουν κίβλας μπροστά τους τὰ δυὸ πρότυπα καὶ ἔτσι συνεχίζεται ἡ ἴδια ἱστορία μὲ διαφορετικὰ περιστατικὰ ἐνδύματα, ἐργαλεῖα καὶ προσήματα.

Πάντοτε ὅπου ὑπάρχουν ἐξουσιασταὶ καὶ διαμαρτυρούμενοι ἐξουσιασταί, ὁ τύπος τοῦ γραφειοκράτη—στρατιωτικοῦ—πολιτικάντη—ἔμπορα φριαμβεύει.

Μεγάλῃ ἀντίθεση καὶ διάσπαση ὑπάρχει στοὺς ἀνθρώπους ἀνάμεσα σ' αὐτὰ πού ζοῦν καὶ αὐτὰ πού ἔχουν γιὰ ἰδεώδες.

Τὰ ἰδεώδη καὶ οἱ ὀρατισμοὶ τῶν καλλιτέρων θρησκείων καὶ φιλοσοφικῶν θεωριῶν εἶναι τὰ ὑψηλὰ ἰδεώδη τῶν πολιτισμένων. Καὶ ὅμως ποτὲ ἄλλοτε ἡ διάσπαση δὲν ἦταν τόσο μεγάλη καὶ τὸ αἶμα δὲν ἔτρεξε τόσο πολὺ καὶ τόσο ὀμαδικό.

Ὁ γραφειοκράτης—στρατιωτικὸς—πολιτικάντης—ἔμπορος, καθόλου δὲν ἀστετεύεται καὶ οὔτε ἀνέχεται τὴν παραμικρὴ ἔμπρακτῃ κριτικῇ ἢ ἐπέμβαση στὴν ἐξάσκηση τῆς ἐξουσίας του. Οἱ μεγάλοι ἄρχηγοὶ αὐτὸ τὸ αἰσθάνονται πολὺ καλά καὶ γι' αὐτὸ, γιὰ νὰ ἔχουν πιστὰ ὄργανα, κάνουν ὅτι δὲν ἀκοῦν καὶ κάνουν ὅτι δὲν βλέπουν.

Μὲ κάθε νέα ἀνακάλυψη πού τίθεται σ' ἐφαρμογῇ, ἀχρηστεύονται ὅλες οἱ μέχοι τώρα οἰκονομικὲς καὶ ψυχοκοινωνικὲς συνήθειες καὶ κἀστες, ὅταν ἡ ἀνακάλυψη τοῦ νέου ἐργαλείου εἶναι βασικῇ.

Ἔτσι, π.χ. ἂν χρησιμοποιηθῇ κοινωνικὰ ἢ κινητήρια δύναμη τῆς ἐνεργείας ἀπ' τὴ διάσπαση τῶν ἀτόμων, ὅπως χρησιμοποιεῖται ἡ κινητήρια δύναμη ἀπ' τὴ διάσπαση τῶν τάξεων φυλῶν καὶ ψυχῶν μὲ τὴν ἐντόπιση τῆς ἐνεργείας τους πρὸς ὀρισμένη κατεύθυνση, τότε, ἀχρηστεύεται αὐτόματα ὄχι μονάχα ἡ κοινωνικὴ σημασία τῆς ἐργατικῆς τάξης καὶ τῶν ἐργαζομένων, ἀλλὰ διαλύονται ὅλες οἱ οἰκονομικοκοινωνικὲς τάξεις καὶ ἀνατρέπεται ἀπ' τὴ μιὰ μεριά ὅλη ἡ κοινωνικὴ στρατηγικὴ τοῦ μαρξισμού, καὶ ἀπ' τὴν ἄλλη μεριά ἀνατρέπεται τὸ καπιταλιστικὸ σύστημα ἐργασίας καὶ ἐργαλείων χωρὶς καμμιά ἄλλη ἐπέμβαση.

Ἀλλά, ποτὲ μιὰ ἀνακάλυψη δὲν χρησιμοποιεῖται ἀνεξάρτητα ἀπ' τοὺς δυνατοὺς τῆς ἐποχῆς ὀρειωδῆποτε παρατάξεων καὶ συστημάτων. Ἔτσι τίθεται τὸ ζήτημα: ποιά θέση παίρνει ἡ κάθε φορὰ ἀρχουσα κἀστα ἀέναντι τῶν νέων ἐφευρέσεων τῆς τεχνικῆς; Ποιοὶ εἶν' αὐτοὶ πού κατέχουν τὴ δύναμη καὶ διεύθυνση τῶν ἐργαλείων;

Ἔτσι, ἐνὸς εἰς ὀρισμένο σημεῖο, τὸ ἐργαλεῖο προσδιορίζει τὴ σύνθεση τῶν ἀνθρώπινων ὀμάδων καὶ τῶν ἀτόμων τους, ξαφνικὰ καὶ ἓνα ὀρισμένο καὶ ὀριστικὸ σημεῖο, τὸ μεταίχιμο, ὁ ἄνθρωπος καὶ ἡ προσπάθειά του (πρόθεση καὶ σύνολο ψυχοπνευματικῶν λειτουργιῶν πού στηρίζονται στὸ βαθὺ παρελθὸν καὶ ὄχι θέληση), προσδιορίζει καὶ βρύνει πᾶνω στὴ κλίση πρὸς ἄλλαγή κατεύθυνσης.

Ἡ σημερινὴ ἐφαρμογῇ, σὰν γεγογός, τῆς ὑπόθεσης γιὰ τὴ διάσπαση καὶ τὴν ἐκμετάλλευση τῆς δυνάμης τῶν φυσικῶν ἀτόμων, μᾶς λέει ὅτι ὄχι μονάχα ψυχοκοινωνικὰ ἀλλὰ καὶ τεχνικὰ, ἐργαλειὰ καὶ φτάσαμε στὴ μεγάλη στιγμὴ πού ἀπ' τὸ Ναι ἢ τὸ Ὅχι μας, θὰ ἐξαρτηθεῖ ἡ μοῖρα τοῦ πολιτισμοῦ μας.

Ἄν ὁ ἄνθρωπος, ὡς λειτουργικὸ σύνολο, διαστάση κατὰ τὴ στιγμὴ τοῦ Μεταίχιμο, μπροστὰ σ' αὐτὴ τὴν ἀπαίτηση γιὰ ὀλικὴ ὀριμότητα, τότε ἡ ψυχὴ, τὸ πνεῦμα καὶ τὸ ἐργαλεῖο, ὡς ἐνοάρκωση τους, θὰ στραφεῖ ὀριστικὰ ἐναντίον του κατὰ ἓνα μοιραῖο τρόπο. Ἡ ἀντίθεση ἀνάμεσα σὲ συναισθηματικὲς, διανοητικὲς καὶ ἐργαλειακὲς τάσεις ἐκφράζεται σὲ καταστροφικὸ κορύφωμα, ὅπου Ψυχὴ καὶ Ἄστυ συγκρούονται γιὰ ἓνα νέο κύκλο γένεσης.

Ἄν ὁ ἄνθρωπος δόσῃ μιὰ δημιουργικὴ ἀπάντηση, τότε κάθε τάξη κἀστα καὶ οἰκονομικὴ ἀπιστία θὰ καταργηθεῖ, ὄχι τόσο ἀπ' τὴ θέληση τῶν ἀνθρώπων ὅσο σὰν ἄμεση συνέπεια τῆς ἐργαλειακῆς ἐπανάστασης πού λόγφ ἀντιφατικῶν περιπλοκῶν δὲν κατόρθωσαν νὰ τὴν ἀποτρέψουν.

Ἀλλὰ ἡ σωτηρία καὶ ὁ παράδεισος δὲν θ' ἄρθη.

Ὅταν ἔρθῃ ὁ ὀλικὸς παράδεισος, τότε ἀκριβῶς θὰ ξεσκεπαστοῦν οἱ ἄνθρωποι ἀπὸ κάθε δικαιολογία οἰκονομικῇ, κοινωνικῇ καὶ ψυχολογικῇ γιὰ τὴ ταξικὴ καὶ ἡ φυσικὴ πάλη τῶν ἀνισοτήτων θὰ συνεχιστῇ σὰν ψυχοπνευματικὴ πάλη πιὸ βαθιά, πιὸ ὀδυνηρῇ, πιὸ ἀνιση, πιὸ μειονεκτικῇ, πιὸ πονεμένη.

Τότε ἡ διάσπαση τῶν ἀτόμων καὶ ἡ χρησιμοποίησις τῆς ἐνεργείας τους δὲ θὰ περιοριστεῖ μονάχα στὰ φυσικὰ φαινόμενα, ἀλλὰ θὰ γίνῃ καὶ στὸν ἴδιο τὸν ἄνθρωπο, ὅπου οἱ ἀνυπολόγιστες καὶ ἀνυποψίαστες ἀκόμη «μεταφυσικὲς» ψυχοπνευματικὲς δυνάμεις του, πού σήμερα μᾶς παρουσιάζονται δειλὰ καὶ ἀδύναμα μὲ τὰ φαινόμενα τοῦ ἀσυνείδητου καὶ τῶν μέντοιμου, θ' ἀναπηδῆσουν πληθωρικὰ καὶ ἡ φυσικοπνευματικὴ ἐνεργεια τῆς γῆς μας θὰ σταταλισθῇ σὲ χεῖμαρρο πρὸς τὸ χάος.

Ἄλλ' αὐτὰ ὅλα εἶναι φροντίδες τοῦ μέλλοντος καὶ μονάχα τὰ λέμε γιὰ νὰ προσανατολιστοῦμε καὶ νὰ μὴν εἶμαστε «συντηρητικοὶ» δηλ. ἀπόλυτοι καὶ ἀθεοὶ ἢ νὰ μὴν εἶμαστε «δυναμικοὶ» δηλ. ἐπιπόλοιοι καὶ πιστοὶ πού δὲ παραδέχονται τίς ἀλήθειες, γιὰ ν' ἀυξήσουν τὴ «δυναμικότητα» τους δηλ. νὰ παραβιάσουν μάταια, γιὰ μιὰ ἀκόμη φορὰ, ἐκεῖνο πού βρίσκεται πέρ' ἀπ' τὴ θέληση καὶ δῶθε ἀπ' τὴ λογικὴ, σὰ σύνολο ὑποκειμενο-ἀντικειμενικῶν καὶ πνευματικῶν ἐνεργειῶν ἢ σὰν μοῖρα τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῶν ἔργων του.

Ἡ ἱστορία εἶναι γεμάτη ἀπὸ διωγμοὺς καὶ θανατικὲς ἐκτελέσεις αὐτῶν πού ἡ κριτικὴ τους ἐγγίζει τὰ ἱερά καὶ ὅσια τῆς γραφειοκρατικῆς συντηρητικότητας καὶ ἐκμετάλλευσης, τὸν αἰώνιο γραφειοκράτη πού καλύπτεται πίσω ἀπὸ θεωρίες καὶ συστήματα κοινωνικὰ, ὡς καὶ στὰ πιὸ ἐπαναστατικὰ, ὡς καὶ στὰ πιὸ ἀναρχικὰ πού καταργοῦν τὴν ἐξουσία μονάχο σὲ διαλεκτικὰ σχήματα καὶ φράσεις.

Πάντοτε ὁ γραφειοκράτης εἰδοποιεῖ τὸν πολιτικάντη, ὁ πολιτικάντης πληροφορεῖ τὸν ἔμπορα (στὸ σοβιετικὸ κράτος ὁ ἔμπορος ἀντιπροσωπεύεται ἀπ' τοὺς ἀνώτερους διευθυντὲς τῆς βιομηχανίας) καὶ ὁ ἔμπορος θὰ διατάξῃ τὸ στρατιωτικὸ, σὲ συνεργασία μὲ τὸν πολιτικάντη, ἐναντίον τοῦ λαοῦ, ἐναντίον τοῦ πνεύματος, ἐναντίον ὄλων.

Ὅσο πιὸ πολὺ ὁ γραφειοκράτης καταδικάζει τὸν ἐχθρὸ του καὶ τὸν κριτὴ του, τόσο τὸν ἀνιγράφει, τόσο τοῦ ἀρπάζει τίς θεωρίες του, τίς μεθόδους του, χωρὶς νάναφέρει τὴν πηγὴ τους, μετατρέποντας τες σὲ φράσεις καὶ συνθήματα.

Τελικὰ, ὁ γραφειοκράτης θανατώνει τὸ δημιουργὸ (μὲ διάφορα εἶδη θανάτων καὶ νόθευσης) ὥσπου νὰ γίνῃ ἀκίνδυνος ἢ νεκρὸς, ὀποτε ἀμέσως κατόπιν τὸν ἀκίνδυνο πιά νεκρὸ ἢ ἀναίρεσαντα, τὸν λατρεύουν, τὸν θεοποιοῦν, καὶ τὸν κάνουν ἀρχηγό, γιὰ τὴν ἔγινε τώρα ψυχικὰ ἐπι-

κίνδυνος (λειτουργία της αυτοενοχής-αυτοτιμωρίας δια της τύψης της συνεδήσεως).

Ἄλλ' εὐτυχῶς γιὰ τὸν κόσμον αὐτῆς τῆς γῆς, δὲν ὑπάρχει μονάχα ὁ γραφειοκράτης καὶ ὁ ἐξουσιαστής, ὑπάρχει καὶ ὁ θάνατος, ὑπάρχει καὶ ἡ μέθη τοῦ ἐνστικτοῦ, ὑπάρχουν καὶ ὅλα τὰ ὄρατα καὶ αἰσθητικὰ γεγονότα τῆς ζωῆς: ἡ ὁμορφιά τῆς φύσης, ἡ συντροφιά τῶν πιστῶν φίλων, ἡ ποίηση, ἡ σοφία καὶ ἡ ἐφεύρεση.

Ἐπὶ ὑπάρχει σὲ ἀλήθεια ὁ θεὸς, ὁ ἀληθινὸς θεός, ποῦ ἡ ἀγάπη του γιὰ τὴ λευτεριά καὶ ἡ λαχτάρα του γιὰ τὴν κίνηση ἔπλασε τὸν κόσμον, καὶ ἄφησε τὸν κόσμον τόσο ἀνεξάρτητο, τόσο πολύμορφο, τόσο συνεπῆ καὶ ὑπεύθυνο μέσα στὸ καπρίτσο, καὶ ἀλήθεια τόσο νοσταλγικό, γιὰτὶ εἶναι φωτεινός, γλυκός καὶ ὄρατος.

Z. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ

Ο ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΣ ΤΥΠΟΣ

1945

Ἡ χρονιά τοῦ 1945, στάθηκε ἀναποφάσιστη γιὰ ὁλόκληρη τὴ ζωὴ τοῦ τόπου, τὴν ἀνίκανη νὰ ξαναβρεῖ τὸν προπολεμικὸ τῆς ρυθμὸ καὶ ἀνεπανόρθωτα τεμαχισμένη. Ὁ χρόνος πούρχεται θὰ δεῖξει κάποιον φῶς στὴ μεταπολεμικὴ ζωὴ, γιὰ νὰ τραβήξει ἀποφασιστικὰ τὸ δρόμον τῆς. Γιὰ τὴν ὥρα δὲ μπορούμε νὰ δοῦμε κανένα φῶς. Νιώθουμε, ὅσοτόσο, βαθύτατα, πόσο εἴμαστε τυχεροὶ ποῦ ζοῦμε στὶς τρομερὲς μέρες τῆς μετάβασης αὐτῆς, ποῦ τὴ μεστῶνει ἡ ὀδυνηρὴ ἀναποφασιστικότητά τοῦτη.

Μέσα στὸν κυκεῶνα αὐτὸ τῶν ἀμφιταλαντεύσεων, τὸ Πνεῦμα μάταια προσπάθησε νὰ βρεῖ τὸ δρόμον του καὶ νὰ ξαναπάρει τὰ κυριαρχικά δικαιώματά του, μὲς στὴν ἀνθρώπινη κοινότητα. Τὰ μηνύματα τῆς πνευματικῆς ζωῆς, ποῦ ἄρχισαν νὰ φτάνουν καὶ στὴν Ἑλλάδα μὲ τὸ τέλος τοῦ πολέμου ἀπ' ὅλο τὸν κόσμον, ἔνα μᾶς δείχνουν μόνο: πῶς ἡ πνευματικὴ ζωὴ εἶναι σακατεμένη παντοῦ. Ὁ ἄνθρωπος πασικίζει ν' ἀνορθώσει ὅσα κατέστρεψε ὁ μακροχρόνιος δεσθρος: τὰ ἄμεσα ἐνδιαφέροντά του εἶναι οἰκονομικά καὶ πολιτικά.

Ὁ πόλεμος αὐτός, μὲ τὶς τεράστιες καὶ πολύμορφες καταστροφές, ποῦ ἡ μεγαλύτερη ἦταν πῶς πάνω ἀπὸ τ' ἀνθρώπινο Πνεῦμα ἔπλωσε τὸ μόρμον τοῦ φόβου γιὰ χρόνια ἴσως—καὶ παρὰ τὶς διαφορὰς Συνδιασκέψεις ποῦ κάνουν κάθε τόσο οἱ περίφημες Μεγάλες Δυνάμεις παύοντας τὰ συμφέροντά τους καὶ χρησιμοποιώντας τοὺς μικροὺς λαοὺς ὅταν πλόνια σκακιού—εἶναι ἀπλὰ καὶ μόνο ἕνα ἐπεισόδιο: εἶναι τὸ ψυχολογικὸ ξέσπασμα τῆς ἐποχῆς μας, ποῦ τὶς ρίζες του θὰ πρέπει νὰ τὶς γυρέψουμε στὰ μέσα περιπύου τοῦ προηγούμενου αἰῶνα, στὴν ἀνάπτυξη τοῦ θετικισμοῦ καὶ τοῦ ἐπιστημονισμοῦ. Ἔτσι, τὰ διάφορα προβλήματα ποῦ γέννησε ἡ ἀμφίβολη εἰρήνη—ἀμφίβολη γιὰτὶ εἶναι μόνο ὀνομαστικὴ, γιὰτὶ φέρνει μέσα τῆς τὰ σπέρματα τοῦ πῶ ἀπάνθρωπου τρόμου καὶ ἡ μήτρα τῆς ἐγκυμονεῖ τὸ μεγαλύτερο τέρας ποῦ εἶδε ὡς τώρα ἡ ἀνθρωπότητα, τὸν τελευταῖο, σίγουρα τελευταῖο τὴ φορὰ τούτη, παγκόσμιον πόλεμον—εἶναι κυριώτατα ψυχολογικά, εἶναι προβλήματα ἰδανικῶν ποῦ γκρεμίζονται γιὰ νὰ ὑψωθοῦν ἄλλα ποῦ θὰ γκρεμιστοῦν αὐριο. Ποιὸς θὰ μπορούσε ποτὲ νὰ πιστέψει—μένοντας εὐλαχρῆνῆς μὲ

τὸν ἑαυτὸ του—πῶς ὁ πόλεμος αὐτὸς τούδωσε μίαν ὀποιαδήποτε σιγουριά; Ποιὸς δὲν ἀντίκρουσε τὸ φριχτὸ φάσμα τῆς ἀβεβαιότητος νὰ πλανιέται πάνω ἀπὸ τὶς πρώτες μεταπολεμικὲς μας προσπάθειες; Καὶ μὲ τέτοιες προϋποθέσεις, πῶς θὰ μπορούσαμε ν' ἀπαιτήσουμε ἀπὸ τὸ ἔνδεξ ἀνθρώπινον πνεῦμα νὰ βαδίζει μὲ σιγουριά πάνω στὸ σαθρὸ ἔδαφος τῆς τωρινῆς ἀνθρώπινης συμβίωσης;

Ἐκαμὰ τὸ μικρὸ πρόλογο αὐτὸ γιὰτὶ προσπάθησα νὰ βρῶ κάποια στέρεη βάση, ποῦ γιὰ μένα δπωσδήποτε ὑφίσταται, καὶ νὰ δικαιολογήσω τὸ φαινόμενο τῆς σημερινῆς μας πνευματικῆς ζωῆς, ποῦ τὴν ἀντικρούζουμε, στὸ καθολικὸ τῆς καθρέφτισμα, στὴν κίνηση τοῦ περιοδικοῦ τύπου.

Ποτὲ, ὡς τώρα, δὲν παρουσιάστηκε ἕνας τέτοιος ὄργανισμὸς ἐκδοσης περιοδικῶν. Τὰ πῶ πολλὰ πρωτοπαρουσιάζονται μὲ προγραμματικούς σκοποὺς, ποῦ κανεὶς δὲν παραλλάζει ἀπὸ κείνους ποῦ θέτανε τὰ προπολεμικά φύλλα. Αὐτὴ τὴ φορὰ προσθέτουμε μονάχα κάτι νέο, ποῦ, μὰ τὸ Θεὸ, ξέφευγε ἀπὸ τοὺς παλιούς ἐκδότες περιοδικῶν: ἡ Ζωντανὴ Τέχνη. Ἐπειδὴ δὲν ξέραμε τί θὰ πεί ὁ καινούριος ὄρος αὐτός, περιμέναμε νὰ δοῦμε τὰ προϊόντα τῆς. Καὶ διαβάσαμε ὅτι χειρότερο εἶχε νὰ δώσει ὁ λογοτεχνικὸς ὑπόκοσμος τοῦ τόπου. Ἀφήνω τώρα πῶς κανένα ἀπ' ὅλα αὐτὰ τὰ φύλλα δὲν ἀκολούθησε τὸ πρόγραμμα ποῦ μὲ τυμπανοκρουσίες εἶχε ἐξαγγεῖλει, ἂν καὶ τὰ περισσότερα ἀπ' αὐτὰ σταματοῦσαν τὴν ἐκδόσή τους, γιὰ νὰ παρουσιαστοῦνε ἄλλα, μὲ πῶ πολὺ θόρυβο καὶ μ' ἐλαχιστώτερη συνέπεια. Τὰ πῶ πολλὰ ἀπὸ τὰ καινουριοφανερῶμένα περιοδικὰ τοῦτα, ποῦ οἱ διευθυντές τους ἐλάχιστη σχέση μὲ τὴν τέχνη ἔχουν, ὄνειρεύονται τὴν ἀστικὴ τους καὶ φρόνιμη προπολεμικὴ ζωὴ: γνωστὰ καὶ σεβαστὰ ὀνόματα τῆς λογοτεχνίας μας—μὰ χροσές μετριότητες—ἐξακολουθοῦν νὰ τὰ τροφοδοτοῦν, μαζὶ μὲ τὴ νεολαία ποῦ ἀπὸ κακὴ συνήθεια γράφει, χωρὶς κανένα, ἀληθινὰ δημιουργικό, ὄνειρο, μ' ὅλα τὰ γνωρίσματα τῆς καλλιτεχνικῆς ἀπροσοπίας, γιὰτὶ ἔμαθε νάναι πάντα κομπάρσα καὶ γιὰτὶ γέρασε ἐπικίνδυνα. Κανένας νέος ρυθμὸς ζωῆς πουθενά, καμμιὰ ἐνότητα λόγου καὶ δράσης, καμμιὰ σοβαρὴ προσπάθεια γιὰ δουλειά.

Ὅσοτόσο, ὄλος ὁ τόπος βρίσκεται σ' ἐργήγορη πνευματικὴ: ἄς ψηλαφίσει ἀκόμα. Τὸ ψηλάφισμα τοῦτο, αὐτὴ ἡ δισταχικότητα εἶναι πολὺ οὐσιαστικὴ, γιὰτὶ δείχνει συναίσθηση εὐθύνης καὶ σοβαρότητας. Τὰ περιοδικὰ ποῦ μᾶς στέλνουν οἱ ἐπαρχίες, δὲν μᾶς φέρνουν κανένα καινούριον μήνυμα καινούριας ζωῆς, ἐχτός ἀπὸ τὸν «Κοχλία» τῆς Θεσσης. Ἐποχρωμένα τὰ πῶ πολλὰ νὰ βασίζονται τὴν ἐκδόσή τους μόνο στὶς πνευματικὲς δυνάμεις τῆς ἐπαρχίας τους, κρατοῦνε τὸ συντηρητικὸ πνεῦμα τοῦ περιγυροῦ τους, ποῦ ἂν γιὰ τὴν Ἀθήνα εἶναι πάρα πολὺ καθυστερημένο, γιὰ τὴν ἐπαρχία δὲν εἶναι μόνο ὅτι χρειάζεται μὰ καὶ πολύτιμο. Τὰ φύλλα αὐτὰ θὰ τὰ δεχόμαστε πάντα μ' ἀγάπη καὶ κατανόηση.

Ἀπὸ τὰ περιοδικὰ τῆς Ἀθῆνας δὲν ξέρουμε ποῖα θὰ καταφέρουν νὰ ἐξακολουθήσουν τὴν ἐκδόσή τους μὲ τοὺς νέους δυσσιώνους ἐκδοτικούς ὄρους. Δυὸ-τρία ἀπ' αὐτὰ θὰ μείνουν: καὶ σὲ σὲ τοῦτα θὰ μείνει ἀκέραια ἡ εὐθύνη τῆς πνευματικῆς ζωῆς τοῦ τόπου.

Πρὶν τελειῶσω, θάθελα νὰ σημειῶσω τὴν αἰσθητὴ βελτίωση τῶν «Ἐλεύθερον Γραμμάτων», γεγονὸς ποῦ μ' εὐχαρίστησε τ' ἀναφέρουμε καὶ νὰ χαιρέτησω τὴν ἐπανεκδόση τοῦ «Κύκλον» τοῦ Μελαχρῆνοῦ,

ένος περιοδικού με θετική και σημαντική συμβολή στην εξέλιξη της νέας μας ποίησης.

Ἡ σελίδα αὐτή θὰ ἐξακολουθήσει νὰ κάνει τὸ χρέος της καὶ τὸ 1946.

ΑΡΗΣ ΔΙΚΤΑΙΟΣ

Ἐλάβαμε τὰ περιοδικὰ «Κοχλίας» τοῦ Δεκέμβρη καὶ τοῦ Γενάρη «Μακεδονικὰ Γράμματα» τοῦ Νοέμβρη, «Ἑπτανησιακὰ Φύλλα» τοῦ Νοέμβρη, «Ἑπτανησιακὰ Γράμματα» τοῦ Δεκέμβρη, «Παλμός» τοῦ Ὀχτώβρη, «Πειραϊκὰ Χρονικά» τοῦ Νοέμβρη, «Πορεία» τοῦ Δεκέμβρη, «Μόρφωση» τεύχη 2 καὶ 3 τοῦ Δεκέμβρη, «Κομμουνιστικὴ Ἐπιθεώρηση» τοῦ Γενάρη, «Σοσιαλιστικὴ Ἐπιθεώρηση» τοῦ Ὀχτώβρη-Νοέμβρη, «Νέοι Θεομοί» τοῦ Νοέμβρη, «Ἐλεύθερα Νιάτα» τοῦ Δεκέμβρη, καὶ τοῦ Γενάρη τὸ «Βῆμα τῶν Χριστιανῶν Σοσιαλιστῶν» 22 Νοέμβρη, «Ἐλευσίνια» τοῦ Γενάρη κ.τ.λ.

ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟ

“ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΩΝ ΧΡΟΝΙΚΩΝ,,

Γ' ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΥ 28, ΑΘΗΝΑ - ΤΗΛ. 55-536

ΤΙΜΟΚΑΤΑΛΟΓΟΣ *)

ΑΓΓΕΛΟΓΛΟΥ ΑΛΚΗ: «Ἀμαρτωλοὶ Νουβέλλα	Δρχ. 2.000
ΑΓΓΕΛΟΓΛΟΥ ΑΛΚΗ: «Ἐαρινὸς διηγήματα	> 2.000
ΑΛΕΧΑΝΔΡ-ΣΤΑΥΒ: «Ὁ Ἐγκληματίας κι' οὐ δικαστὲς του»	> 3.000
ΒΡΕΤΤΑΚΟΥ ΝΙΚΗΦ. «Ἡρωικὴ Συμφωνία» ποίημα	> 1.000
ΓΙΑΝΝΑΤΟΥ ΣΠ.: «Μικροὶ ἄνθρωποι σὲ δύσκο- λες ὄρες διηγήματα.	> 2.000
ΤΑΚΗ ΔΑΝΑ: «Εἶμαι ὁ ἄθρωπος»	> 3.000
> > «ἩΜΕΡΕΣ Αἰῶνες»	> 3.000
> > «Χωρὶς τίτλο»	> 3.000
ΛΟΥΡΙΕ ΟΣΙΠΠ: «Ντοστογιέφσκη» ἡ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο του.	> 2.000
ΚΟΒΒΑΤΖΗ ΑΣΤΕΡΗ: «Πρῶτη Ἄνοιξη» Νουβέλλα .	> 2.000
ΛΕΚΑΤΣΑ Π.: «Ἴδιοκρατία καὶ Ἱστορικὴ αἰτιοκρατία . .	> 1.500
ΜΑΓΓΑΝΑΡΗ ΑΠΟΣΤ.: «Ὁ ἄλλος δρόμος» στίχοι	> 5.000
ΜΑΓΓΑΝΑΡΗ ΑΠΟΣΤ.: «Ἡ τελευταία τῶν ρω- μαντικῶν» διηγήματα	> 2.000
ΜΕΤΑΞΑ ΕΠΑΜ.: «Ἐμπρὸς στὴν Ἐποχὴ μας»	> 1.500
ΝΑΤΣΟΥΛΗ ΝΙΚ. «Συγκοινωνιακὰ Θέματα»	> 10.000
ΝΙΤΣΕ ΦΡΕΙΔ.: «Ὁ Ἄντίχριστος»	> 2.000
ΠΑΠΠΑ ΝΙΚ. «Τὸ αἷμα τῶν ἀθῶων» ποιήματα	> 2.000
ΠΑΠΑΔΗΜΑ ΑΔΑΜΑΝ.: «Ἡ Πορεία μιᾶς γενιᾶς» Λογοτεχνικὰ Χρονικά.	> 2.000
ΠΕΝΤΖΙΚΗ Ν.: «Ὁ πεθαμένος καὶ ἡ ἀνάσταση»	> 2.000
ΠΙΕΡΙΔΗ ΓΙΑΓΚΟΥ: «Ὁ Καβάφης» συνομιλίες, χαρα- κτηρισμοί, ἀνέκδοτα	> 1.500
ΡΟΜΠΕΡΤ ΑΛΛΑΝ ΚΟΥΞ: «Πάστωρ Χ» ἀτυνομικὸ μυθιστόρημα.	> 3.000
SOEREN KIERKERKAARD: «In vino Veritas» . . .	> 3.000
ΣΤΕΦΑΝΟΥ ΓΡΗΓΟΡΗ: «Πῶς κατακτιῶνται οἱ γυναῖκες».	> 2.000
«ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ» ὁ τόμος Α', Β', Γ', ἕκαστος ἄдетος χρυσόδετος	> 25.000 > 30.000

*) Ἐμβάσματα γι' ἀποστολὴ βιβλίων ἄς ἀπευθύνονται στὸν κ. Ν. Σ. ΜΟΝΑΧΟ, Γ' Σεπτεμβρίου 28, Ἀθήνας.

Κυκλοφόρησε :

ΣΤΕΛΛΑΣ ΚΟΥΤΣΟΥΡΕΛΛΗ - ΓΕΩΡΓΙΑΔΗ

ΚΑΛΗΣΠΕΡΑ, ΠΑΙΔΙΑ...

Ραδιοφωνικές παιδικές σκηνές

••

Έκδοση πολυτελής εικονογραφημένη

ΟΙ ΦΙΛΟΙ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

Τυπώνεται :

ΝΤΙΜΗ ΑΠΟΣΤΟΛΟΠΟΥΛΟΥ

Ο ΜΥΘΟΣ ΤΟΥ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

Δοκίμιο συγκριτικής μορφολογίας
και φιλοσοφίας της νεοελληνικής
ιστορίας

••

Ένας τόμος 500 περίπου σελίδων
μεγάλου σχήματος

ΕΚΥΚΛΟΦΟΡΗΣΑΝ

ΠΑΝ. ΚΑΝΕΛΛΟΠΟΥΛΟΥ

Ο ΚΥΚΛΟΣ ΤΩΝ ΣΟΝΕΤΤΩΝ

••

ΕΚΔΟΣΗ

“ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΩΝ ΧΡΟΝΙΚΩΝ,,

ΑΡΗ ΔΙΚΤΑΙΟΥ

ΕΛΟΥΣΟΒΑ

••

ΕΚΔΟΣΗ

“ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΩΝ ΧΡΟΝΙΚΩΝ,,